
سحرخیزی
و شب زنده داری
در سفرهای زیارتی

بسم الله الرحمن الرحیم

سحرخیزی و شب زنده‌داری در سفرهای زیارتی

نویسنده:

عباس میری خضری

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

سحرخیزی و شب زنده‌داری در سفرهای زیارتی

مشخصات کتاب

سرشناسه : میری خضری، سیدعباس، ۱۳۳۵ -

عنوان و نام پدیدآور : سحرخیزی و شب زنده‌داری در سفرهای زیارتی/ سیدعباس میری‌خضری.

مشخصات نشر : تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۱۵۲ص.

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۳۷۵-۹

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتابنامه : ص. ۱۴۷ - ۱۵۲ ؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع : سحرخیزی

موضوع : شب‌زنده‌داری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

موضوع : سحرخیزی -- احادیث

موضوع : نماز شب

رده بندی کنگره : BP۲۵۹/م۹س۴ ۱۳۹۱

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۷۳

شماره کتابشناسی ملی : ۲۷۴۶۸۲۷

ص:۱

دیباچه

ص:۲

ص:۳

ص:۴

ص:۵

ص:۶

ص:۷

ص:۸

ص:۹

ص:۱۰

ص:۱۱

عاشق همواره در پی خلوت است تا با معشوق خود گفت‌وگو کند و برای او از سوز درون مثنوی‌ها بسراید. راستی بهترین معشوق کیست و بهترین اوقات برای خلوت‌کردن با او چه زمانی است؟ عبادت و راز و نیاز با تنها معبود جهان هستی، آن هم در دل تاریک شب، بهترین فرصت برای ارتباط عاشقانه است که انسان‌های دلباخته پروردگار در عمر خود تجربه می‌کنند و از آن لذت می‌برند.

آنان که به توفیق شب‌زنده‌داری، نائل می‌شوند و قطره‌ای از محبت پروردگار به مشام جانشان می‌رسد، تمام دنیا در نظرشان بی‌ارزش می‌شود.

بهره‌گیری از فضای معنوی سحر و راز و نیاز با خالق یکتا در قالب نماز شب، تلاوت قرآن و استغفار، از توصیه‌های قرآن کریم به پیامبر و سفارش اولیای خدا به مؤمنانی است که می‌خواهند در میهمانی‌های ویژه پروردگار حضور یابند و از سفره‌های آسمانی بهره گیرند و مقام محمود را از پروردگار عالم طلب کنند.

ص:۱۲

محقق ارجمند، «حجت الاسـلام و المسلمین سیدعباس میری خضری» این اثر ارزشمند را برای آشنایی بیشتر زائران عزیز با نماز شب و تهجـدهای شـبانه در فضـای معنوی مسـجدالحرام، مسـجدالنبی و مکان‌های زیارتی تـدوین کرده است. امیـدواریم زائران محترم با مطالعه این اثر، انگیزه بیشتری برای بهره‌گیری از سحرهای معنوی در سفرهای زیارتی پیدا کنند. .

انه ولی التوفیق

گروه اخلاق و اسرار

مرکز تحقیقات حج

ص:۱۳

مقدمه

زنگـار گنـاه و پیروی از تمایلات نفسـانی به تدریـج فطرت پـاک خـدادادی را ظلمانی و پلیـد می‌سازد و مانع کمال انسان می‌شود. خداونـد برای زدودن زنگارهـای بـاطنی، فرصت‌هـایی را در اختیـار انسـان می‌گـذارد تا دوباره وجود خود را تطهیر و ارتباط معنوی خود را تقویت کند.

سفر معنوی حـج، از مهم‌ترین زمینه‌هـای بازگشت به خویشـتن است؛ سـفری که در آن به توفیق الهی، موانع ارتباط با خـدا برداشـته می‌شود و پرونـده ناپاکی‌هـای گذشـته از بین می‌رود؛ بین زائر و علاقه‌هـای مـادی او فاصـله می‌افتـد و زمینه‌هـای غفلت کمـتر بروز می‌کند. در سرزمین مقدس وحی بهترین شرایط زمانی و مکانی برای مناجات با خدا و خلوت شبانه بدون هیچ مانعی محقق می‌شود تا آدمی بتواند در لحظه‌های بی‌بدیل سحر رابطه خویش را با خداوند مستحکم‌تر کند.

زنده‌داشتن شب به ذکر خدا، تلاوت قرآن، نماز شب، استغفار، دعا و نیایش، داروی هر درد روحی و روانی انسان است که در وقت سحر،

ص:۱۴

نسخه درمان آن برای دردمندان آماده‌تر است.

این نوشتار در حد توان خود در صدد بیان اهمیت و ارزش فرصت بی‌نظیر سحر برای زائران خانه خدا و پیشوایان معصوم (علیهم السلام) است.

ص:۱۵

فصل اول: کلیات

اشاره

ص:۱۶

ص:۱۷

مفهوم‌شناسی

اشاره

در فرهنـگ و معـارف اسـلامی، واژه‌هایی وجود دارد که بیانگر مفهوم ارتباط نزدیک بنـده با خالق هستی است. این واژه‌ها از پیوند ویژه در لحظه‌های اسـتثنایی و عبادت‌های خاصـی حکایت دارد که در تحول زندگی دنیا و آخرت انسان‌ها بسـیار نقش‌آفرین است. ازاین‌رو، به تبیین واژه‌های محوری موضوع می‌پردازیم.

سحر

سحر به معنای زمان پیش از صـبح و سپیدی است که در افق، بالای سـیاهی ظاهر می‌شود. برخی یک‌ششم باقی‌مانده از شب را سحر دانسته‌اند.

سحر به معنـای پاره‌ای از شب (۱)، پایانه شب (۲)، سپیده دم پگاه (۳)و یـک‌سوم از آخر شب است.(۴)امام خمینی (رحمهٔ الله) در «تحریر الوسیله»

۱- لسان العرب، ابن منظور، ج ۲، ص ۱۰۷: السحر قطعهٔ من اللیل.

۲- العین، ماده سحر.

۳- فرهنگ عمید، واژه سحر.

۴- لسان العرب، ج ۲، ص ۱۰۷.

ص:۱۸

می‌نویسد: «وَالثُّلثُ الأَخِیرِ مِنَ اللّیلِ کُلُّهُ سَحَر»(۱)؛ «یک‌سوم پایان شب، تمامش سحر است» . همچنین تعریف سحر نزد اهل عرفان و تصوف چنین است: «تلألؤ انوار حق، و نیز مقام راز و نیاز عبد را سحر گویند» .(۲)

احیاء

واژه «احیاء» در لغت به معنای زنده و آبادکردن است. «احیاء اللیل» ، یعنی شب‌زنده‌داری، شب را به عبادت و دعا و. . . به روز رساندن. احیاء به معنای اخص، بیدارماندن و زنده‌داشتن شب‌های خاص از سال به‌ویژه شب‌های قدر است. شب‌زنده‌داری از سنن و نوافل مؤکد است.

به نظر بیشتر مفسران، در ابتدا شب‌زنده‌داری به قصد نماز شب (قیام اللیل) واجب بود و مسلمانان یک سال یا بیشتر، بنا به اختلاف روایات، همراه حضرت رسول (ص) آن را به جای می‌آوردند. اما به تصریح آیه ۲۱ سوره مزمل، خداوند در این حکم تخفیف قائل شد. طبق نظر بیشتر مفسران و فقها، جای آن را قرائت قرآن یا نمازهای یومیه می‌گیرد.

سحرخیزی و شب‌زنده‌داری

در چگونگی و کیفیت شب‌زنده‌داری بین علمای شیعه و اهل سنت اتفاق‌نظر وجود دارد.

شب‌زنده‌داری با هر عبادتی، مثل نماز، قرائت قرآن، شنیدن حدیث، تسبیح و ثنای خداوند، صلوات و درود بر پیامبر (ص) محقق می‌شود.(۳)

۱- تحریر الوسیله، امام خمینی رحمهٔ الله ، الجزء الاول، ص۱۲۳.

۲- فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، سید جعفر سجادی، ص ۴۶۰.

۳- الدر المختار، با حاشیه ابن‌عابدین، ج۱، صص ۴۶۰ و ۴۶۱.

ص:۱۹

همچنین علما در تحقق احیای شب، حتی خواندن دو رکعت نماز را کافی می‌دانند. همان‌گونه که شب‌زنده‌داری به نماز جایز است، به دعا و استغفار نیز جایز است. بنابراین برای کسی که می‌خواهد شب را به عبادت سپری کند، دعا و استغفار در تمام اوقات شب مستحب است، اما از نیمه شب به بعد این استحباب مؤکد می‌شود. در واقع، با فضلیت‌ترین اوقات برای نماز، دعا، استغفار و. . . سحر است.(۱)

تهجد

واژه «تهجد» از ماده «هجد» و از مشتقات «هجود» ، به معنای بیداری پس از خواب برای عبادت و اقامه نماز است. (۲)مراد از بیداری در شب، گذراندن تمام شب یا بیشتر آن به عبادت است.

تهجد در اصطلاح، شب‌زنده‌داری برای اقامه نماز شب، تلاوت قرآن، ذکر خدا، استغفار و. . . است. ولی شب‌زنده‌داری، مقید به بیداری تمام شب یا بیشتر آن نیست.

واژه تهجد در روایات و کلمات فقها در خصوص نماز شب زیاد به کار رفته است. به‌گونه‌ای که مراد از آن هنگام اطلاق، همان نماز شب را تداعی می‌کند. اینکه خداوند پیامبر (ص) را امر به تهجد می‌کند(۳)، منظور از آن نماز شب است.(۴)

۱- مغنی المحتاج، محمد شربینی، ج۱، ص ۲۲۹؛ حاشیه ابن‌عابدین، ج۱، ص ۴۶۰؛ المجموع، نووی، ج۴، ص ۴۷.

۲- المیزان، علامه طباطبایی، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، ج۱۳، ص۲۴۱.

۳- اسراء: ۷۹.

۴- تفسیر صافی، ملامحسن فیض کاشانی، ج۳، ص ۲۱۰؛ من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص۴۸۴.

ص:۲۰

ازاین‌رو، بین شب‌زنده‌داری و تهجد، به لحاظ زمان بیداری و نوع عبادت تفاوت وجود دارد؛ شب‌زنده‌داری شامل تمام یا بیشتر شب می‌شود، ولی تهجد به منظور عبادت، اختصاص به نماز شب دارد؛ به بیان دیگر، عبادت غالب در تهجد، نماز شب است، ولی مقید به شب‌زنده‌داری تمام شب یا بیشتر شب نیست.

بیتوته

بیتوته در لغت به معنای درک‌کردن شب است. خواه در خواب باشد یا بیداری: « باتَ یَبِیُوتهً. . . اَدْرَکهُ اللّیل نَامَ أوْلَمْ یَنُم »(۱)؛ « بَاتَ اللّیلَ کُلَّهُ إذا سَهِرَ اللّیلَ کُلَّهُ فِی طاعَهٔ اللهِ أو معصیته » (۲)؛ «تمام شب را بیدار ماند هنگامی که تمام شب را به عبادت یا معصیت سپری کرد» .

« کُلُّ مَنْ اَدرَکَ اللّیلَ فَقَدْ باتَ » (۳)؛ «هر کس شب را درک کند، بیتوته کرده است» .

بین شب‌زنده‌داری و بیتوته در اصل شب‌زنده‌داری اشتراک است، ولی بدان علت که بیتوته به عبادت مقید نیست، با شب‌زنده‌داری تفاوت دارد. در اصطلاح فقه، بیتوته به درک‌کردن شب یا پاره‌ای از شب تفسیر شده است؛ همان‌گونه که فقها در بیتوته واجب منا گفته‌اند. (۴)بیتوته و شب‌زنده‌داری به لحاظ شامل‌شدن یا شامل‌نشدن بیداری تمام یا بیشتر شب و بیداری پاره‌ای از شب نیز تفاوت دارند.

۱- الازهری، به نقل از لسان العرب، ماده بات.

۲- فرا، به نقل از لسان العرب، ماده بات.

۳- زجاج، ماده بات.

۴- ابن عابدین، حاشیه، ج ۱، ص ۴۶۱.

ص:۲۱

مشروعیت شب‌زنده‌داری در تمام شب‌های سال

اشاره

از دیدگاه فقها، شبی در طول سال وجود ندارد که زنده نگهداشتن آن تا صبح واجب باشد. ازاین‌رو، شب‌زنده‌داری پاره‌ای از شب‌های سال، بر اساس آیات قرآن، روایات و سیره پیشوایان دین، مستحب مؤکد است.

برخی گفته‌اند شب‌زنده‌داری تمام یا پاره‌ای از شب‌های سال، بدون هیچ مناسبتی، مستحب است و بر این استحباب به آیات قرآن، روایات و سیره استدلال کرده‌اند. در قرآن کریم چنین می‌خوانیم: وَ الَّذِینَ یَبِیتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَ قِیاماً ؛ «کسانی که شبانگاه برای پروردگارشان سجده و قیام می کنند» . (فرقان: ۶۴)

همچنین خداوند متعال می‌فرماید:

أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ آناءَ اللَّیْلِ ساجِداً وَ قائِماً یَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَ یَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ (زمر:۹)

آیا [چنین کسی با ارزش است یا] کسی که در ساعات شب در حال سجده و قیام به عبادت مشغول است و از عذاب آخرت می‌ترسد. و به رحمت پروردگارش امیدوار است؟ !

با توجه به این دو آیه، شب‌زنده‌داری، تمام یا بیشتر شب را شامل می‌شود. امام صادق (ع) از پدرانش از رسول خدا (ص) نقل می‌فرماید:

کُلُّ عَیْنٍ بَاکِیَةٌ یَوْمَ الْقِیَامَةِ إِلَّا ثَلَاثَ أَعْیُنٍ. . . وَ عَیْنٍ بَاتَتْ سَاهِرَةً فِی سَبِیلِ اللهِ.(۱)

هر چشمی در روز قیامت گریان است، مگر سه چشم. . . و چشمی که در راه خدا بیدار بوده است.

۱- وسائل الشیعه، حر عاملی، ج۷، صص ۷۵ و ۷۶.

ص:۲۲

از روایاتی که بر سیره ائمه (علیهم السلام) دلالت دارد، استفاده می‌شود که آنان بیشتر شب‌های سال را از اول شب تا صبح احیا می‌داشتند. از حالات امام زین العابدین (ع) ، امام باقر (ع) و سایر پیشوایان معصوم، به‌ویژه امام‌علی (ع) این مطلب استفاده می‌شود.(۱)

عَنِ الامام الرِّضا (ع) فِی حَدِیثٍ أَنَّهُ (ع) کَانَ قَلِیلَ النَّوْمِ بِاللَّیْلِ، کَثِیرَ السَّهَرِ، یُحْیِی أَکْثَرَ لَیَالِیهِ مِنْ أَوَّلِهَا إِلَی الصُّبْحِ وَ کَانَ کَثِیرَ الصِّیَام.(۲)

در حدیثی از امام رضا (ع) رسیده است که حضرت همواره اندکی از شب را می‌خوابید. بسیاری از شب‌ها بیدار بود. بیشتر شب‌ها از اول شب تا صبح بیدار بود و بسیار روزه می‌گرفت.

افزون بر این دلایل، فقها به اوصاف شیعیان نیز استدلال کرده‌اند؛ از جمله در روایات آمده است حضرت علی (ع) شبی از مسجد بیرون آمد. جمعیتی را دید که به حضرت پیوستند و با حضرت حرکت کردند. حضرت از حرکت ایستاد. سپس فرمود: «شما کیستید؟» گفتند: «از شیعیان شماییم» . حضرت با دقت در چهره‌های آنان نگریست. سپس فرمود: «نمی‌دانم چیست که سیمای شیعه را در شما نمی‌بینم!» گفتند: «ای امیرمؤمنان! مگر سیمای شیعه چگونه است؟» حضرت فرمود:

صُفْرُ الْوُجُوهِ مِنَ السَّهَرِ، عُمْشُ الْعُیُونِ مِنَ الْبُکَاءِ حُدْبُ الظُّهُورِ مِنَ الْقِیَامِ خُمُصُ الْبُطُونِ مِنَ الصِّیَامِ ذُبُلُ الشِّفَاهِ مِنَ الدُّعَاءِ عَلَیْهِمْ غَبَرَةُ الخاشِعِین.(۳)

۱- وسائل الشیعه، ج ۱، صص۹۲ و ۹۳.

۲- همان، ص۶۷.

۳- بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، ج۶۵، ص ۱۵۰.

ص:۲۳

بر اثر شب‌زنده‌داری زرد چهره‌اند. بر اثر گریه از خوف خدا چشمانشان به‌هم خورده است. بر اثر عبادت و شب‌زنده‌داری گوژپشتند. بر اثر روزه شکم‌های آنان لاغر شده است. بر اثر دعا لب‌هایشان خشکیده است و غبار خشوع کنندگان بر آنان است.

نقد و بررسی دیدگاه

با اینکه به آیات، روایات و سیره معصومان (علیهم السلام) بر استحباب شب‌زنده‌داری در تمام شب‌های سال استدلال شده است، ولی این حکم استحبابی، برای تمام مؤمنان ثابت نیست؛ زیرا ائمه (علیهم السلام) به شب‌زنده‌داری تمام شب‌های سال از اول شب تا صبح ترغیب نکرده‌اند؛ چون این گونه اعمال، افزون بر تعطیلی نظام زندگی، به گوشه گیری و تضییع برخی حقوق واجب دیگران منتهی می‌شود. بدین‌سبب در برخی اخبار از این گونه شب‌زنده‌داری‌ها نهی شده است و رفتار پیامبر (ص) با اصحاب نیز مخالف آن است. وقتی به پیامبر (ص) خبر دادند، فردی از اصحاب شما روزه می گیرد و افطار نمی کند، شب را بیدار است و نمی‌خوابد. حضرت فرمود:

لاَتَفْعَلَنَّ نَمْ و قُمْ وَصُم وَ أَفْطِر فَانَّ لِعَیْنِکَ عَلَیکَ حَقّاً وَ انَّ لِجَسَدِکَ عَلَیْکَ حَقّاً وَ انَّ لِزَوْجَتِکَ عَلَیْکَ حَقّاً.(۱)

این گونه رفتار نکن. بخواب، برخیز، روزه بگیر، افطار کن؛ زیرا چشم تو بر تو حقی دارد، جسد تو بر تو حقی دارد و همسر تو بر تو حقی دارد.

۱- سنن نسائی، ج ۴، ص ۲۱۱.

ص:۲۴

افزون بر این، روایات زیادی درباره میانه‌روی در عبادات از ائمه (علیهم السلام) رسیده است که بیانگر اعتدال در عبادت است، از جمله امام صادق (ع) می‌فرماید:

مَرَّ بِی أَبی وَ اَنا بِالطّواف و اَنا حَدَثٌ وَ قَدْ اِجْتَهَدتُ فِی العِبادَهٔ فرآنی و أنا أَتَصابُّ عَرَقاً فَقالَ لِی یا جَعْفَرُ یا بُنَیَّ اِنَّ اللهَ اذا اَحَبَّ عبداً أَدْخلهُ الجَنهَٔ وَ رَضِیَ عَنهُ بِالیَسیر.(۱)

در جوانی و درحالی‌که مشغول طواف بودم، پدرم بر من عبور کرد. در اطاعت خدا سخت کوشش می‌کردم. پدرم مرا درحالی‌که عرق می‌ریختم دید. فرمود: «ای جعفر! ای فرزندم! خداوند هرگاه بنده‌ای را دوست بدارد، وارد بهشت می‌کند و به اندک از او راضی می‌شود» .

و نیز رسول خدا (ص) فرمود:

انّ هَذا الدِّینَ مَتینٌ فَأوغِلوا فیه بِرِفْقٍ وَ لاتُکَرِّهُوا عِبادَهَٔ اللهِ إلی عِبادِالله.(۲)

این دین استوار و محکم است، با رفق و مدارا با آن رفتار کنید. عبادت خدا را بر بندگان خدا سخت نگیرید.

و امام صادق (ع) فرمود:

«لاْ تُکَرِّهُوا إلی أَنفُسِکُم العِبادَهَٔ» (۳)؛ «خود را با اکراه به انجام دادن عبادت وادار نسازید» .

«علامه حلی» نماز در تمام شب را مستحب نمی‌داند و می‌گوید:

نباید تمام شب را به نماز قیام کرد؛ چون پیامبر (ص) وقتی اطلاع یافت که شخصی از اصحاب ایشان روزه می‌گیرد و افطار

۱- اصول کافی، کلینی، ج ۲، ص ۸۶.

۲- همان.

۳- همان.

ص:۲۵

نمی‌کند و تمام شب را نماز می‌گزارد و نمی‌خوابد، فرمود: «نباید این‌گونه عمل کند» .(۱)

شایسته است انسان نیمی از شب را بخوابد و یک‌سوم آن را به نماز بگذراند و یک ششم دیگر نیز بخوابد؛ زیرا پیامبر (ص) فرمود:

اَحبُّ الصَّلاةِ اِلی اللهِ تَعالی صَلاةُ داودَ کانَ یَنامُ نِصفَ اللَّیلِ وَ یَقوُمُ ثُلثَهُ و یَنامُ سُدْسَهُ.(۲)

دوست‌داشتنی‌ترین نماز نزد خداوند نماز حضرت داوود است؛ همواره نیمی از شب را می‌خوابید و برای عبادت، یک‌سوم شب را برمی‌خاست و یک‌ششم دیگر را به خواب می‌رفت.

فقهای شافعی و حنبلی، قیام و شب‌زنده‌داری تمام شب‌های سال را به جز شب‌های مخصوص، مکروه دانسته‌اند و در این حکم به روایات عایشه استناد کرده‌اند. عایشه می‌گوید:

«ما رَأیتُ رَسُولَ اللهِ صَلّی الله علیه و [آله و] سلم قامَ اللَّیلةَ حَتّی الصَّباحِ»(۳)؛ «ندیدم رسول خدا [(ص)] شب را تا صبح بیدار باشد» .

و نیز از او روایت شده است:

«کانَ رَسولُ اللهِ [(ص)] یَنامُ اوّلَ اللَّیلِ و یُحیی آخِرَه»(۴)؛ «همواره پیامبر [(ص)] اول شب می‌خوابید و آخر شب بیدار بود» .

اعتدال در عبادت

نماز، ارزشمندترین تلاش بندگان خداست. اما با همه ارزش و

۱- تذکرة الفقهاء، علامه حلی، ج۲، ص ۲۹۷.

۲- همان.

۳- المجموع، ج۴، ص ۴۷؛ شرح الروض، ج۱، ص۲۰۸؛ کشاف القناع، ج۱، ص۴۳۷؛ صحیح مسلم، ج۱، ص۵۱۴ به تحقیق محمد عبدالباقی.

۴- فتح الباری، ابن حجر عسقلانی، ج۳، ص۲۳.

ص:۲۶

اهمیتی که دارد، حد و اندازه‌ای در شرع برای آن تعیین شده است. نباید انسان آن‌قدر به عبادت، راز و نیاز و نماز مشغول شود که حقوق جسم و بدن خود و دیگران، به‌ویژه همسر و خانواده را نادیده انگارد و زندگی دنیوی، ارتباطهای اجتماعی و کار و تلاش را تحت‌الشعاع قرار دهد و از مرز اعتدال، به افراط و تفریط گراید.

شبی «سلمان» به دیدار دوستش «ابو دردا» رفت و شب همانجا خوابید. پاسی از شب گذشت. ابو دردا، خواست برخیزد و مشغول عبادت شود، سلمان به او گفت بخواب. مدتی بعد دوباره خواست برخیزد، ولی سلمان به او گفت بخواب. او نیز خوابید. تا صبح شد. سلمان به او گفت: «اینک برخیز» . هر دو برخاستند و نماز خواندند. آن‌گاه سلمان به او گفت: «نفس، جان و بدن تو و نیز میهمانت، بر تو حقوقی دارند و تو باید حق هر صاحب حقی را ادا کنی» .

این بدان سبب بود که همسر ابو دردا، به سلمان خبر داده بود که شوهرش شب‌ها نمی‌خوابد و پیوسته عبادت می‌کند.

سپس سلمان و ابو دردا، هر دو نزد رسول خدا (ص) آمدند و جریان دیشب را نقل کردند. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «سلمان درست گفته است» .(۱)

شعار اسلام، میانه‌روی است. نافله شب نیز که از بزرگ‌ترین مستحبات است، اندازه مشخص و محدود دارد.

۱- شنیدنی‌های تاریخ، ص۲۴.

ص:۲۷

فصل دوم: اهمیت سحرخیزی شب‌زنده‌داری

اشاره

ص:۲۸

ص:۲۹

شب بهترین زمان خلوت‌گزینی

اسلام راه‌های ارتباط و قرب الهی را به آسانی پیش روی بشر قرار داده است تا انسان در ارتباط با معبود خویش، هماهنگ و همراه با همه موجودات و جنبندگان عالم باشد و از قافله تسبیح گویان باز نماند.

شب‌زنده‌داری یکی از بهترین راه‌های تقرب است که شب زنده‌دار با راز و نیاز و اظهار بندگی خالصانه، رابطه خود را با دریای بیکران کمال و خیر مطلق برقرار می کند و با نظام هستی همسو می‌شود.

در خلوت شب زحق صدا می‌آید

اهمیت این وقت از شبانه‌روز در فرهنگ اسلام و منابع اصیل دین (قرآن و سنت) بیش از آن است که بتوان در این مختصر حتی گزارش کاملی از آن را ارائه کرد.

شب، به علت آنکه ظرف ذکر، خلوت، اندیشه، دعا و ارتباط با خداست، جایگاه ویژه‌ای میان اوقات شبانه‌روز دارد. خداوند شب را به خود اختصاص می‌دهد و می‌فرماید: «

اللیل لی » .(۱)

۱- مفتاح الفلاح، شیخ بهایی، ترجمه: علی بن طیفور بسطامی، ص۵۶.

ص:۳۰

انسان هنگام شب، به دور از مردم و فارغ از شلوغی و کارهای روزانه، بهتر می‌تواند از عالم طبیعت فاصله گیرد و حال خود را دریابد. شب، مناسب‌ترین فرصت برای خلوت با خداست؛ زیرا انسان متهجد در آن حال می‌تواند بدون مزاحمت دیگران، فیض را از خدا دریافت کند(۱)؛ چنان‌که حافظ شیرازی بارها در دیوان اشعارش تصریح می‌کند، من هرچه دارم از سحرخیزی است.(۲)

مرو به خواب که حافظ به بارگاه قبول

آنکه به دردی دچار است، خواب آرام شبانه ندارد و به راحتی نیز به خواب نمی‌رود. هرکه به درد عشق مبتلاست، بخشی از شب بیدار و بی‌قرار است.

شبی به چشم ندارم زدرد عشق تو خوابی دعا و اشک سحر را خدا کند بپذیری

قرآن کریم درباره چنین افرادی می‌فرماید: وَ الَّذِینَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ؛ «اما کسانی که ایمان آورده‌اند، محبتشان به خدا شدیدتر است» . (بقره:۱۶۵)

اهمیت شب در فرهنگ قرآنی

در قرآن ۹۲ بار از واژه لیل استفاده شده است و در هفت مورد خداوند با توجه به لحظه‌ها و ویژگی‌های شب، با صراحت به آن سوگند

۱- مفتاح الفلاح، ص۵۶.

۲- عرفان حافظ، مرتضی مطهری، ص۵۸.

ص:۳۱

یاد می کند و همچنین نام سوره‌ای از قرآن، سوره «لیل» است.

شب در فرهنگ قرآن، ظرف راز و رمزهای بسیار است و بخش مهمی از برکت و رحمت الهی در شب به انسان‌ها می‌رسد. در اینجا به بعضی عنایات ویژه خداوند اشاره می کنیم که به بندگان برگزیده‌اش در شب ارزانی شده است.

۱. چله‌نشینی حضرت موسی (ع) در شب اتفاق افتاد. خداوند می‌فرماید:

وَ واعَدْنا مُوسی ثَلاثِینَ لَیْلَهً وَ أَتْمَمْناها بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِیقاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِینَ لَیْلَهً (اعراف: ۱۴۲)

و ما با موسی، سی شب وعده گذاشتیم. سپس آن را با ده شب [دیگر] تکمیل نمودیم. به این ترتیب میعاد پروردگارش [با او] چهل شب تمام شد.

همچنین خداوند می‌فرماید: وَ إِذْ واعَدْنا مُوسی أَرْبَعِینَ لَیْلَهً (بقره:۵۱)

در روایات آمده است خداوند به حضرت موسی (ع) فرمود:

قُمْ فِی ظُلْمَهِ اللَّیْلِ اجْعَلْ قَبرَکَ رَوْضَهً مِنْ رِیاضِ الجَنان.(۱)

در تاریکی شب به‌پاخیز و با سحرخیزی (مناجات) مدفن خود را باغی از باغ‌های بهشت ساز.

۲. پیامبر (ص) شبانه به آسمان عروج کرد و آیات الهی را در شب مشاهده کرد.

سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ

۱- بحارالانوار، ج۸۷، ص۱۵۵.

ص:۳۲

الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا إِنَّهُ هُوَ السَّمِیعُ الْبَصِیرُ (اسراء: ۱)

پاک و منزه است آن کس که بنده‌اش را در یک شب، از مسجدالحرام به مسجدالاقصی که گرداگردش را پربرکت ساختیم، برد تا برخی از نشانه‌های خود را به او نشان دهیم؛ چرا که او شنوا و بیناست.

۳. قرآن کریم در شب نازل شد.

خداوند می‌فرماید: إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِی لَیْلَهِٔ الْقَدْرِ ؛ «به یقین ما آن قرآن را در شب قدر نازل کردیم» . (قدر: ۱)

همچنین می‌فرماید:

إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِی لَیْلَهٍٔ مُبارَکَهٍٔ إِنَّا کُنَّا مُنْذِرِینَ (دخان: ۳)

ما آن را در شبی پربرکت نازل کردیم ما همواره انذارکننده بوده‌ایم.

گرچه انسان در روز هم در محضر خداست، ولی فیض شب بهره ویژه‌ای است که نصیب انسان می‌شود. حضور، توجه و تمرکز انسان در شب، سبب ازدیاد فیض است.

عاشقی را که چنین باده شبگیر دهند کافر عشق بود گر نشود باده‌پرست(۱)

اهمیت سحرخیزی در قرآن

واژه سحر با کلماتی که از آن گرفته شده سه بار در قرآن کریم آمده است. یک بار به صورت مفرد و دوبار به صورت جمع:

۱- حافظ.

ص:۳۳

۱. نَجَّيْناهُمْ بِسَحَرٍ ؛ «سحرگاهان نجاتشان دادیم» . (قمر: ۳۴)

۲. الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ ؛ «و در سحرگاهان از خداوند آمرزش می‌طلبند» . (آل‌عمران: ۱۷)

۳. وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ؛ «و در سحرگاهان استغفار می‌کردند» . (ذاریات: ۱۸)

قرآن به سحرخیزی از ابعاد گوناگونی، چون برتری زمان سحر، مقدار شب‌زنده‌داری، شکوه سحرخیزی، مقام و جایگاه سحرخیزان و نکات دیگر توجه ویژه کرده است. این خود بیانگر ارزش و اهمیت سحرخیزی و شب‌زنده‌داری و آثار مفید و سودمند معنوی آن است. پاره‌ای از آیات مربوط به شب‌زنده‌داری خطاب به پیامبر (ص) است و پیروان مکتب اسلام هم به انجام دادن آن فراخوانده شده‌اند. از جمله آیاتی که به پیامبر (ص) خطاب می‌کند، آیات سوره مزمل است. خداوند متعال می‌فرماید:

يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا * نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا * إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا * إِنَّ ناشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِيلًا * إِنَّ لَكَ فِي النَّهارِ سَبْحاً طَوِيلًا * وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا (مزمل:۱ – ۸)

ای جامه به خود پیچیده! شب را جز کمی به‌پاخیز. نیمی از شب را یا کمی از آن کم کن یا بر نصف آن بیفزا و قرآن را با تأمل و دقت بخوان. چرا که ما به زودی سخنی سنگین به تو القا خواهیم کرد. به یقین نماز و عبادت شبانه گامی استوارتر و گفتاری پایدارتر است؛ زیرا تو در روز تلاش مستمر و طولانی

ص:۳۴

خواهی داشت [و عبادت شبانه به تو نیرو می‌بخشد]. نام پروردگارت را یاد کن و تنها به او دل ببند.

امام باقر (ع) و امام صادق (ع) فرمودند که مقصود از این آیات، سحرخیزی برای نماز شب است. و نماز شب بسیار عمل سنگین و پرمشقت است؛ زیرا شب، زمان استراحت است و عمل عبادی در آن زحمت دارد.(۱)

هنگام روز کارهای انسان زیاد است: إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ سَبْحاً طَوِیلاً (مزمل: ۷) رفت و آمد، گفت‌وگو، دید و بازدید در روز زیاد است. اما سحر وقت آرامش است. ارتباط با دیگران قطع است و کسی مزاحم نیست. می‌توان با پروردگاری که لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَ لا نَوْمٌ است، به تنهایی گفت‌وگو کرد.

البته این در صورتی است که در روز مزاحم‌ها را به درون خود راه ندهیم. آن قدر واردات به دل نسپاریم که اگر سحر خواستیم با خدا سخن بگوییم همه اینها سر برآورند. بنابراین باید در روز اسباب آمادگی نماز شب و سحرخیزی را فراهم ساخت.

حضرت علی (ع) فرمود:

تَعَطَّرُوا بِالاِستِغفارِ لاتَفْضَحْکُمْ رَوائِحُ الذُّنُوبِ.(۲)

با طلب آمرزش خود را عطرآگین سازید. تا بوی بد گناهان، شما را رسوا نسازد.

در قرآن کریم آیات زیادی به‌گونه مستقیم و غیر مستقیم اهل ایمان را به شب‌زنده‌داری، تهجد، ذکر، دعا و ارتباط با خدا دعوت می‌کند و برای

۱- میزان الحکمه، محمد محمدی ری‌شهری، ج ۵، ص۴۱۷.

۲- بحارالانوار، ج ۹۰، ص۲۷۸.

ص:۳۵

کسب درجات معنوی و پاداش‌های اخروی بشارت می‌دهد. خداوند در توصیف مؤمنان واقعی می‌فرماید:

تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ یُنْفِقُونَ * فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِٔ أَعْیُنٍ جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ (سجده: ۱۶ و ۱۷)

پهلوهایشان از بسترها دور می‌شود [و شبانگاه به پا می‌خیزند و رو به درگاه خدا می‌آورند] و پروردگار خود را با بیم و امید می‌خوانند و از آنچه به آنان روزی داده‌ایم، انفاق می‌کنند. هیچ‌کس نمی‌داند چه پاداش‌های مهمی که مایه روشنی چشم‌هاست، برای آنها نهفته شده، به پاداش کارهایی که انجام می‌دادند.

خداوند در این آیه برای کسانی که لذت معنوی را بر لذت مادی خواب و آسایش ترجیح می‌دهند و در دل شب با تهجد و تضرع به گناه اقرار می‌کنند و از خداوند آمرزش می‌طلبند، پاداش‌های مهم و با ارزشی در نظر گرفته است.

خداوند در بیان علت بهره‌مندی پرهیزکاران از نعمت‌های بهشتی می‌فرماید:

إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ * آخِذِینَ ما آتاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ کانُوا قَبْلَ ذلِکَ مُحْسِنِینَ * کانُوا قَلِیلاً مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ * وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ (ذاریات: ۱۵– ۱۸)

به یقین پرهیزکاران در باغ‌های بهشتی و میان چشمه‌ها قرار دارند و آنچه پروردگارشان به آنها بخشیده، دریافت می‌دارند؛ زیرا پیش از آن [در سرای دنیا] از نیکوکاران بودند. آنان کمی از شب را می‌خوابیدند و در سحرگاهان استغفار می‌کردند.

ص:۳۶

امام صادق (ع) در تفسیر بخشی از آیه شریفه کانُوا قَلِیلًا مِنَ اللَّیْلِ ما یَهْجَعُونَ می‌فرماید:

کانُوا اَقَلَّ اللَّیالی تَفُوتُهُم لایَقُومُونَ فِیهَا.(۱)

اهل بهشت در دنیا کمتر شبی بر آنان می گذشت که بیدار نشوند و عبادت نکنند.

مرحبا قومی که داد بندگی را داده‌اند

همچنین حضرت امام صادق (ع) فرمود:

اِنَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ فِی وَقْتِ السَّحَرِ فَهُوَ مِنْ اَهْلِ هذِهِ الآیَه.(۲)

هرکس هنگام سحر استغفار کند، از اهل آیه وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ به‌شمار می‌آید.

و نیز از ائمه (علیهم السلام) روایت شده است:

اَلا صَلَواتُ اللهِ عَلَی المُتَسَحِّرِینَ وَ المُستَغْفِرِینَ بِالأَسْحارِ.(۳)

آگاه باشید درودهای خداوند شامل حال اهل سحر و استغفارکنندگان در سحر است.

همچنین در روایت است:

اِنَّ اللهَ یُحِبُّ صَوْتَ الَّذینَ یَسْتَغْفِرُون بِالأَسْحارِ.(۴)

همانا خداوند متعال دوست می‌دارد صدای (ناله) کسانی را که سحرگاهان استغفار می کنند.

۱- تهذیب الاحکام، محمد بن حسن طوسی شیخ طوسی ، ج ۲، ص ۳۳۶.

۲- میزان الحکمه، ج ۷، ص۲۴۹.

۳- عدهٔ الداعی و نجاح الساعی، احمد بن فهد حلی، ص۲۵۱.

۴- مستدرک الوسائل، حسین نوری، ج۱۲، ص۱۴۶.

ص:۳۷

رسول خدا (ص) درباره کسانی که از گزند وسوسه شیطان در امان‌اند، فرمود:

ثَلاثَةٌ مَعْصُومُونَ مِنْ اِبْلِیسَ وَ جُنُودِهِ الذّاکِرُونَ لله وَ الْباکُونَ مِنْ خَشْیَةِ اللهِ وَ المُسْتَغْفِرُونَ بِالْأَسْحارِ.(۱)

سه گروه از [وسوسه‌های] ابلیس و لشکریانش در امان‌انـد: آنان که خداوند را یاد می‌کنند، و آنان که از بیم [عذاب] خداوند گریه دارند و کسانی که سحرگاهان استغفار می‌کنند.

در اهتمام قرآن به شب‌زنده‌داری همین بس که خداوند، بیداری بخشی از شب را بر پیامبر (ص) واجب فرموده و «مقام محمود» وی را به بیداری این بخش از شب پیوند داده است. خداوند خطاب به پیامبر گرامی (ص) می‌فرماید:

(وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَکَ عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً) (اسراء: ۷۹)

و پاسی از شب را از خواب برخیز و قرآن [و نماز] بخوان. این یک وظیفه اضافی برای توست. امید است پروردگارت تو را به مقامی درخور ستایش برساند.

از ویژگی‌های پیـامبر (ص) وجوب نماز شب بر ایشان است. از این وجوب اسـتفاده می‌شود که کسب مقام محمود نزد پروردگار با شب‌زنـده‌داری و عبـادت نیمه شب ارتبـاط دارد. ایـن مقـام در صـورتی بـه پیـامبر (ص) عطـا می‌شـود کـه حضـرت بر تهجـد و شب‌زنده‌داری مداومت داشته باشد. مراتبی از این موقعیت و مقام نیز برای امت پیامبر (ص) که

۱- میزان الحکمه، ج۷، ص۲۴۹.

ص:۳۸

شب‌زنده‌دار و متهجدند، محفوظ است که می‌توانند به نسبت خود به مقام محمود دست یابند.

تمامی مفسـران معتقدنـد که این آیه درباره پیامبر اسـلام (ص) نازل شده است. از امام صادق (ع) روایت شده است که نماز شب بر رسول خدا (ص) واجب بود.(۱)

بر اساس آیه شریفه، اخبار و اجماع مفسران، اقامه نماز شب بر پیامبر (ص) واجب بوده است.

پیروان حضـرت به صـریح آیه شـریفه لَقَـدْ کانَ لَکُمْ فِی رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَـنَةٌ (احزاب: ۲۱) بایـد به سـنت پیامبر (ص) اقتدا کنند و سحرخیزی را از پیامبر (ص) الگو بگیرند.

با فرمان شب‌خیزی به پیامبر (ص) در سوره مزمل و امر به آن حضـرت به سـجده و تسبیح شـبانه در سوره دهر، وظیفه مؤمنان هم در راه تقرب به پروردگار مشخص می‌شود. نمازشب برای مؤمنان یادآوری مهم‌ترین لحظه‌های پرواز به ملکوت دانسته شده است.(۲)

خداوند می‌فرماید:

(إِنَّ هذِهِ تَذْکِرَةٌ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلی رَبِّهِ سَبِیلاً) (مزمل: ۱۹)

این هشدار و تذکری است. پس هرکس بخواهد راهی به سوی پروردگارش برمی‌گزیند.

همچنین می‌فرماید:

(إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ

۱- تهذیب، ج ۲، ص۲۴۲.

۲- عدة الداعی و نجاح الساعی، ص۲۵۱.

ص:۳۹

طائِفَةٌ مِنَ الَّذِینَ مَعَکَ) (مزمل: ۲۰)

پروردگـارت می‌دانـد که تو و گروهی از آنان که با توانـد، نزدیک دو سوم از شب یا نصف یا یک‌سوم آن را به پا می‌خیزیـد [و به عبادت می‌پردازید].

همچنین خداوند می‌فرماید:

(أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ آناءَ اللَّیْلِ ساجِداً وَ قائِماً یَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَ یَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ) (زمر: ۹)

آیـا [چنین کسـی بـا ارزش است یـا] کسـی که در ساعـات شب در حـال سـجده و قیـام به عبادت مشـغول است و از عـذاب آخرت می‌هراسد و به رحمت پروردگارش امیدوار است.

در این آیه خداوند با مقایسه بین انسان گمراه و انسانی بیداردل و نورانی که در دل شب پیشانی به آستانه حق می‌ساید، به سـتایش انسان‌هایی می‌پردازد که شب زنده‌دارنـد، و در واقع، جایگاه با فضـیلت شب‌زنده‌داری را بیان می‌کند. همچنین خداوند اسـتغفار در سحر را از اوصاف پرهیزکاران می‌شمارد و می‌فرماید:

الصَّابِرِینَ وَ الصَّادِقِینَ وَ الْقانِتِینَ وَ الْمُنْفِقِینَ وَ الْمُسْتَغْفِرِینَ بِالْأَسْحارِ (آل‌عمران: ۱۷)

آنهـا [در مسـیر اطـاعت و ترک گنـاه] اسـتقامت می‌ورزنـد، راسـتگویند، [در برابر خـدا] خضوع، و [در راه او] انفـاق می‌کننـد و در سحرگاهان از خداوند آمرزش می‌طلبند.

در این آیه خداوند به پنج ویژگی اهل ایمان و تقوا اشاره می‌کند که یکی از آنها می‌تواند زمینه سایر اوصاف باشد.

ص:۴۰

پروردگار در آیات قرآن، پیامبر را به زنده نگهداشتن شب به قیام، تسبیح، تقدیس و سجده فرا می‌خواند و می‌فرماید:
فَاصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ غُرُوبِها وَ مِنْ آناءِ اللَّیْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرافَ النَّهارِ لَعَلَّکَ تَرْضی (طه: ۱۳۰)

پس در برابر آنچه می‌گویند صبر کن و پیش از طلوع آفتاب و قبل از غروب آن تسبیح و حمد پروردگارت را به‌جا آور و در ساعاتی از شب و اطراف روز [پروردگارت را] تسبیح گوی؛ باشد که [از الطاف الهی] خشنود باشی.
همچنین خداوند می‌فرماید: سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ حِینَ تَقُومُ ؛ «و هنگامی که برمی‌خیزی، پروردگارت را تسبیح و حمد گوی» . (طور: ۴۸)

برخی از مفسران، تسبیح و حمد را در این آیه، همان نماز شب دانسته‌اند. (۱)در آیات دیگر قرآن چنین می‌خوانیم:
وَ مِنَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ (طور: ۴۹)
همچنین به هنگام شب او را تسبیح گوی و نیز به هنگام پشت‌کردن ستارگان [و طلوع صبح].
همچنین می‌فرماید: وَ مِنَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ ؛ «و در بخشی از شب او را تسبیح کن و بعد از سجده‌ها» . (ق: ۴۰)
امام صادق (ع) فرمود: «منظور از این آیه نماز وتر است که در آخر شب قرار دارد» .(۲)

۱- تفسیر قمی، علی قمی، ج۲، ص۳۳۳.
۲- مجمع البیان، طبرسی، ج۱۰، ص۴۱۳؛ میزان الحکمهٔ، ج ۵، ص۴۱۷.

ص:۴۱

وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا (دهر: ۲۶)

پاسی از شب را برای او سجده کن و مقداری طولانی از شب، او را تسبیح گوی.

همچنین خداوند بندگان خود را چنین توصیف می‌کند: وَ الَّذِینَ یَبِیتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَ قِیاماً ؛ «کسانی که شبانگاه برای پروردگارشان سجده و قیام می‌کنند» . (فرقان: ۶۴)

همچنین خداوند می‌فرماید:

لَیْسُوا سَواءً مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ أُمَّةٌ قائِمَةٌ یَتْلُونَ آیاتِ اللهِ آناءَ اللَّیْلِ وَ هُمْ یَسْجُدُونَ (آل‌عمران: ۱۱۳)

آنها یکسان نیستند؛ [زیرا] گروهی از اهل کتاب [به حق و ایمان] قیام می‌کنند و پیوسته در اوقات شب، آیات خدا را می‌خوانند. درحالی‌که سجده می‌کنند.

مقصود از اهل کتاب کسانی‌اند که به اسلام ره‌یافتند و در سحر تهجد دارند و کتاب خدا را می‌خوانند و سجده می‌کنند؛ یعنی به نماز شب می‌ایستند.

همه در تسبیح خدا

براساس آیات قرآن، هرچه در آسمان و زمین است تسبیح‌گوی پروردگار است. با این وجود سزاوار نیست انسان از قافله تسبیح‌گویان عقب بماند و نعمت‌های الهی را پاس ندارد.

سعدی در حکایتی از گلستان چنین می‌نویسد:

یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفته بودم و سحر در کنار بیشه‌ای خفته. شوریده‌ای که در آن سفر همراه ما بود، نعره‌ای بر

ص:۴۲

آورد و راه بیابـان گرفت و یک نفس آرام نیافت. چون روز شـد گفتمش: آن چه حالت بود. گفت: بلبلان را دیـدم که به نالش در آمـده بودنـد از درخت و کبکـان از کوه و غوکـان در آب و بهـایم از بیشه. انـدیشه کردم که مروت نباشـد همه در تسبیـح و من به غفلت خفته.

عالمی هست به تسبیح و نماز ما همه غافل و در خواب ناز

خداونـد می‌فرمایـد: (یُسَبِّحُ لِلَّهِ مـا فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ) ؛ «آنچه در آسـمان‌ها و آنچه در زمین است همواره تسبیـح خـدا می گویند» . (جمعه:۱)

ما سمیعیم و بصیریم و هشیم با شما نامحرمان ما خامشیم

اگر انسان نیز ارزش و جایگاه خود را بدانـد، می‌توانـد به مقامی برسـد که با تمامی موجودات، در تقـدیس و تسبیـح خدا هماهنگ شود.

براساس فرمایش علی (ع) اعضا، جوارح حتی لباس نمازگزار حقیقی با او تسبیح می گویند. حضرت فرمود:

اِنَّ الْاِنسانَ اذَا کَانَ فِی الصَّلاهِٔ فِانَّ جَسَدَه وَ ثِیابَه وَ کُلَّ شیء حَوْلَهُ یُسَبِّحُ.

انسان وقتی در حال نماز به سر می‌برد، بدن، لباس و هر آنچه اطراف اویند، تسبیح گوی خدایند.

می گویند هنگامی که «میرفندرسکی» نیمه‌های شب به ذکر لااله الّا الله می‌پرداخت با گفتن لااله و نفی معبود، تاریکی، فضای اطاقش را می گرفت و چون الّا الله می گفت و اثبات معبود می کرد، فضای اطاقش نورانی می‌شد.(۱)

۱- نماز از دیدگاه قرآن و حدیث، ص ۷۹.

ص:۴۳

اهمیت و ارزش سحرخیزی در روایات

در روایات، سحرخیزی و شب‌زنده‌داری جایگاه ویژه‌ای دارد. روایات فراوانی به بیان ارزش و اهمیت سحر، سحرخیزی و نماز شب می‌پردازند که در اینجا به برخی از آنها اشاره می کنیم.

پیامبر (ص) پیش از بعثت نیز موحد بود و سال‌ها در غار حرا و دیگر مکان‌ها به شب‌زنده‌داری مشغول بود و از وقت سحر بهره می‌برد. عشق به راز و نیاز در دل شب در عمق جان وی موج می‌زد. با این حال پیامبر (ص) می‌فرماید:

ما زَالَ جَبرَئیلُ یُوصِینی بِقِیَامِ اللَّیلِ حَتَّی ظَنَنْتُ اَنَّ خِیَارَ اُمَّتی لَنْ یَنامُوا.(۱)

همیشه جبرئیل مرا در به پاداری شب (شب‌زنده‌داری) سفارش می کرد؛ به‌گونه‌ای که فکرکردم خوبان امت من هرگز نمی‌خوابند.

از امام صادق (ع) نقل است که جبرئیل نزد پیامبر (ص) آمد. آن حضرت فرمود: «ای جبرئیل، مرا موعظه کن» . جبرئیل عرض کرد: یَا مُحمَّدُ! عِشْ مَا شِئْتَ فَاِنَّکَ مَیِّتٌ وَاَحْبِب مَا شِئْتَ فَاِنَّکَ مُفارِقُهُ وَ اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَاِنَّکَ مَجْزِیٌّ وَ اعْلَمْ اَنَّ شَرفَ الرَّجُل قیامُه باللَّیلِ وَ عِزُّهُ اِسْتِغْناؤُهُ عَنِ النَّاسِ.(۲)

ای محمد! هرگونه که می‌خواهی زندگی کن، ولی بدان که عاقبت می‌میری. هرچیزی را که می‌خواهی دوست بدار، ولی بدان روزی از آن جدا می‌شوی و هرگونه که می‌خواهی عمل

۱- بحارالانوار، ج۷۶، ص۳۳۳.

۲- وسائل الشیعه، ج۸، ص۱۵۴.

ص:۴۴

کن، ولی بدان جزای اعمالت را خواهی دید، و بدان که شرف هر کس به سحرخیزی و عزتش در بی‌نیازی او از مردم است.

گویند کسی از مردان خدا با همراهانش در یکی از منزل‌های میان راه مکه، نزدیک منا، اتراق کرده بود. چون پاسی از شب گذشت برای نماز سحری از خواب برخاست. دید همه خوابند. آنان را آواز داد: ای راهگذاران که برای آسودن کوتاه، درنگ کرده و دم گرفته‌اید! آیا برآنید که همه شب را در خواب بمانید؟ پس چگونه کوچ می‌کنید و از این منزل می‌گذرید؟ از بانگ او همه از خواب بیدار شدند، وضو گرفتند و به نماز ایستادند و بر رحمت خدایی دست رساندند. و چون سپیده سر برآورد گفت: «صبح هنگام، شبروان ستایش می‌شوند» .(۱)

امام حسن عسکری (ع) می‌فرماید:

اِنَّ الْوُصُولَ اِلَیَ اللهِ سَفَرٌ لا یُدرَکُ اِلّا بِامْتِطاءِ اللَّیلِ.(۲)

سیر الی الله و وصول به خدای سبحان، سفری است که مرکوب راهوار آن، شب‌زنده‌داری است.

پیامبر (ص) می‌فرماید:

یا عَلیُّ، ثَلاثٌ فَرَحاتٌ لِلْمُؤمِنِ فی الدُّنیا: لِقاءُ الاِخْوانِ، وَ الْاِفطارُ مِنَ الصِّیام، وَ التَّهَجُّدُ مِن آخِرِ اللَّیلِ. ۳

یا علی (ع) شادمانی ویژه مؤمنان در دنیا سه چیز است: ۱. دیدار با برادران دینی؛ ۲. روزه‌دار را میهمان کردن؛(۳). سحرخیزی و عبادت در آخر شب.

۱- شب مردان خدا، سیدمحمد ضیاء آبادی، صص۵۲ و ۵۳.

۲- بحارالانوار، ج۷۵، ص۳۷۹.

۳- میزان الحکمهٔ، ج۵، ص۴۱۷؛ تفسیر نمونه، ج۱۲، صص ۲۲۱ - ۲۳۱.

ص:۴۵

علی (ع) می‌فرماید:

«اَفْضَلُ الْعِبادَةِ سَهَرُ الْعیُونِ بِذِکْرِ اللهِ سُبْحانَه»(۱)؛ «برترین عبادت، شب‌زنده‌داری به یاد خدای سبحان است» .

نیز علی (ع) می‌فرماید:

«السَّهَرُ رَوضَةُ المُشتاقِینَ»(۲)؛ «شب‌زنده‌داری، بهشت و گلزار آرزومندان است» .

نیز علی (ع) می‌فرماید:

سَهَرُ الْعُیوُنِ بِذِکر اللهِ فُرصَةُ السُّعَداءِ وَ نُزْهَةُ الْأَولیاءِ.(۳)

شب‌زنده‌داری و به یاد خدا مشغول‌بودن فرصتی برای سعادتمندان و تفریح اولیای خداست.

همچنین حضرت علی (ع) می‌فرماید:

قِیامُ اللَّیلِ مَصَحَّةٌ لِلْبَدَنِ و مَرْضاةٌ لِلرَّبِّ عزَّوَجلَّ وتَعَرُّضٌ لِلرَّحْمَةِ وَ تَمَسُّکٌ بِاَخلاقِ النَّبِیِّین.(۴)

سحرخیزی، صحت‌بخش بدن و موجب خشنودی پروردگار عزوجل و قرارگرفتن در مسیر رحمت خدا و چنگ آویختن به اخلاق پیامبران است.

حضرت در کلامی دیگر می‌فرماید

:

نَبِّه بِالتَّفَکُّرِ قَلْبَکَ وَ جَافِ عَنِ النَّوْمِ جَنْبَکَ وَ اتَّقِ اللهَ رَبَّکَ.(۵)

دلت را با تفکر بیدار کن و شبانگاه برای نماز شب برخیز و از [عذاب] خدای خویش بترس.

۱- میزان الحکمهٔ، ج۴، ص۵۳۷.

۲- همان.

۳- همان.

۴- همان، ج۵، ص۴۲۱.

۵- امالی شیخ مفید، ص۲۰۸؛ اصول کافی، ج۲، ص۵۴.

ص:۴۶

اسوه‌های سحرخیزی

اشاره

سحرخیزی در بین امت‌ها و انبیای پیشین نیز از ارزش و اهمیت والایی برخوردار بوده است.

شب‌زنده‌داری از برنامه‌های انبیا در ارتباط با پروردگارشان بوده است که در روایات معصومان (علیهم السلام) به آن اشاره شده است:

حضرت ابراهیم (ع)

پیامبر (ص) می‌فرماید:

خداوند ابراهیم (ع) را به دوستی برنگزید جز به این خاطر که مهمان‌نواز بود و درحالی‌که مردم به خواب بودند، او به نماز شب می‌ایستاد.(۱)

به نیم شب که همه مست خواب خوش باشند من و خیال تو و ناله‌های دردآلود

حضرت موسی (ع)

از امام صادق (ع) نقل است که خداوند به حضرت موسی (ع) خطاب کرد و فرمود:

ای پسر عمران! دروغ گفته است کسی که گمان برده است مرا دوست دارد، ولی چون شب فراگیر شود، از من صرف‌نظر می‌کند و به خواب می‌رود. مگر نه این است که هر دوستداری، دوست می‌دارد با محبوبش خلوت کند.

ای پسر عمران! بدان که من بر [احوال، گفتار، رفتار و سحرخیزی] دوستانم آگاهم و چون شب، آنان را فرا گیرد، چشم

۱- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۱۷.

ص:۴۷

دلشان را باز کنم، عاقبت، خود را در برابر دیـدگانشان تمثل دهم و آنان از راه مشاهده (دل) مرا خطاب کنند و از سر حضور با من به سـخن می‌نشـینند. ای پسر عمران! در تاریکی شب، از قلبت خشوع، از کالبدت فروتنی و از دیدگانت اشک را به من ببخش و مرا بخوان که مرا نزدیک و پاسخگو خواهی یافت.(۱)

حضرت داوود (ع)

«گوینـد خداونـد تعـالی به داوود (ع) وحی فرسـتاد که ای داوود! دروغ می‌گویـد هر که ادعـای دوستی من کنـد و چون شب شود، بخسبد» .(۲)

عَجَبا لِلمُحِبِّ کَیْفَ یَنامُ کُلُ نَوْمٍ عَلَی المُحِّبِ حَرَامٌ

شگفتا، عاشق چگونه به خواب می‌رود درحالی‌که خواب بر عاشق حرام است.

حضرت سلیمان (ع)

پیامبر (ص) در وصایای خویش به «عبدالله بن مسعود» از عبادت، زهد و نیایش حضرت سلیمان نبی (ع) خبر می‌دهد و می‌فرماید: ای پسر مسعود! حضرت سلیمان با آن سلطنت که داشت نان جو می‌خورد و به مردم نان گندم سفید می‌داد. لباس پشمی می‌پوشید. وقتی به طور کامـل تـاریکی شب او را فرا می‌گرفت، دست‌هـایش را به گردنش می‌بست و بـا این حالت به عبادت خـدا، شب را به صبح می‌برد.(۳)

۱- بحارالانوار، ج۸۴، ص۱۳۹.

۲- ترجمه رساله قشریه، با تصحیحات و استدراکات، بدیع الزمان فروزانفر، ص ۷۰۰.

۳- بحارالانوار، ج۷۴، ص۹۷.

ص:۴۸

حضرت یعقوب (ع)

فرزندان یعقوب (ع) پس از اینکه به گناه خود پی بردند، از پدر درخواست کردند تا از خدا بخواهد آنان را ببخشد. حضرت یعقوب (ع) نیز به آنان وعده داد تا برای آنان از خداوند طلب آمرزش کند.

پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید:

خَیرُ وقتٍ دَعوتُم اللهَ عَزَّوجَلَّ فیه الْأسحارُ و تلا هذه الآیَةَ فی قول یعقوب (ع) (سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ رَبِّی) قال أخَّرهم إلی سَحر.(۱)

بهترین زمان درخواست از خداوند سحرگاهان است، و آیه شریفه (وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ) را تلاوت کرد و فرمود: «حضرت یعقوب درخواست آنان را تا سحر به تأخیر انداخت» .

ملکوتی‌ترین زمان که فیض و رحمت الهی به بندگانش می‌رسد، لحظه سحر است. فیض و رحمت وقتی فزونی می گیرد که با مناسبت ارزشمند دیگری همراه شود؛ مثل سحر شب جمعه.

در روایتی از امام صادق (ع) رسیده است که حضرت یعقوب طلب آمرزش برای فرزندانش را تا سحر شب جمعه به تأخیر انداخت.(۲)

پیامبر (ص) شب‌زنده‌داری و نماز در شب را سنت خود و سیره صالحان امت‌های گذشته می‌داند و می‌فرماید:

عَلَیْکُمْ بِقِیامِ اللَّیلِ فَاِنَّهُ مِنْ دَأْبِ الصّالِحینَ قَبلَکُم وَ اِنَّ قیامَ اللَّیْلِ قُربَةٌ إلی اللهِ وَمَنْهاةٌ عَنِ الْإثم. (۳)

شب‌زنده‌داری و نماز شب را بر خود لازم بدانید؛ زیرا شیوه

۱- اصول کافی، ج۲، ص ۳۴۶.

۲- همان.

۳- میزان الحکمهٔ، ج۷، ص ۳۱۵۰.

ص:۴۹

صالحان پیش از شما بوده است و شب‌زنده‌داری مایه تقرب به خدا و بازداشتن از گناه است.

شب زنده‌داری، سیره عملی پیشوایان معصوم (علیهم السلام)

اشاره

پیامبر (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام) اسوه‌های کامل‌اند که تنها دیگران را به سحرخیزی و شب‌زنده‌داری سفارش نمی‌کنند، بلکه خودشان پیشگام در سحرخیزی و شب‌زنده‌داری بودند. سیره عملی آنان نمایانگر آن است که تمامی آنان اهل تهجد و شب‌زنده‌داری بودند. برای نمونه به مواردی اشاره می‌کنیم:

پیامبر اکرم (ص)

پیامبر (ص) چنان در عبادت شبانگاهی می‌کوشید که به ایشان اعتراض می‌کردند و می‌گفتند شما گناهی نکرده‌اید و معصومید؛ چرا این‌گونه خود را در عبادت به مشقت می‌افکنید؟ حضرت فرمود: «آیا بنده شاکری نباشم؟ !»(۱)

از حضرت رسول (ص) درباره بهترین اعمال پرسیده شد. ایشان پاسخ دادند: «بهترین اعمال، طول دادن قیام است» . [همچنین بهترین نماز، بعد از نمازهای واجب، نماز شب است].

بنابراین، حضرت رسول (ص) طول دادن قیام را از بهترین اعمال برشمرده است. در ضمن ما را تشویق و راهنمایی کرده است که بخشی از شب را زنده بداریم و با خواندن نماز شب، از آثار لحظات سحر استفاده کنیم و هیچ‌گاه از برکات سحر غفلت نورزیم.

۱- کشکول، شیخ بهایی، ص ۴۶۲.

ص:۵۰

امیرمؤمنان علی (ع)

مولای متقیان هیچ لذتی را بالاتر از خلوت با معبود و انس با معشوق حقیقی نمی‌شناخت. نمونه بارز شب‌زنده‌داری را باید در وجود آن امام همام که سر سلسله عارفان و اسوه موحدان و الگوی پارسایان است، جست‌وجو کرد. «نوف بَکالی» می گوید: در یکی از شب‌ها حضرت علی (ع) را دیدم که از بستر برای عبادت برخاست. نگاهی به ستارگان افکند و به من فرمود: «خوابی یا بیدار؟» گفتم: «بیدارم» فرمود:

یا نَوفُ! طُوبی لِلزّاهِدِینَ فِی الدُّنیا، الرّاغِبینَ فِی الآخِرةِ، أُولئِکَ قَوْمٌ اتَّخَذُوا الْاَرْضَ بَساطاً وَ تُرَابَها فِرَاشاً وَ مَاءَها طِیباً وَ الْقُرآنَ شِعَاراً وَ الدُّعاءَ دِثاراً، ثُمَّ قَرَضُوا الدُّنیا قَرْضاً عَلی مِنهَاجِ المَسیح.

یا نَوفُ! اِنَّ داوُدَ (ع) قَامَ فِی مِثلِ هـذِهِ السَّاعَةِ مِنَ اللَّیلِ فَقَالَ: اِنَّهَا لَسَاعةٌ لایَدعُو فِیهَا عَبدٌ اِلّا اسْتُجِیبَ لَهُ اِلَّا أنْ یَکُونَ عَشَّاراً اَوْ عَرِیفاً اَو شُرطِیّاً أو صاحِبَ عَرْطَبةٍ أو صَاحِبَ کُوبَةٍ.(۱)

ای نوف! خوشا به حال آنان که از دنیای حرام چشم پوشیدند و دل به آخرت بستند. آنان مردمی‌اند که زمین را تخت، خاک را بستر، آب را عطر، قرآن را پوشش زیرین و دعا را لباس رویین خود قرار دادند و با روش عیسای مسیح با دنیا برخورد کردند. ای نوف! همانا داوود پیامبر (ع) در چنین ساعتی از شب بر می‌خاست و می گفت: «این ساعتی است که دعای هر بنده‌ای به اجابت می‌رسد، جز باجگیران، جاسوسان، شبگردان و نیروهای انتظامی حکومت ستمگر و نوازنده طنبور و طبل» .

۱- نهج البلاغه، ص ۱۰۴.

ص:۵۱

فاطمه (علیها السلام)

حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) به‌قدری عبادت می‌کرد که پاهایش ورم می‌نمود.

حسن بصری می‌گوید:

ما کانَ فی هذهِ الْأُمَّةِ اَعْبَدُ مِنْ فَاطِمهٔ کانَتْ تَقُوم حَتّی تَورَّمَ قَدَماها.(۱)

عابدتر از فاطمه در میان امت نمی‌توان یافت؛ زیرا به حدی مشغول عبادت می‌شد که پاهایش ورم می‌کرد.

امام حسن مجتبی (ع) می‌فرماید:

مادرم فاطمه (علیها السلام) را دیدم که شب جمعه در محراب عبادت ایستاده است و پیوسته تا طلیعه بامداد در رکوع و سجود بود. شنیدم که مردان و زنان مؤمن را دعا می‌کرد. آنان را نام می‌برد و در حقشان دعای بسیار می‌کرد، اما برای خود دعایی نداشت. به مادرم گفتم:

«یا اُمّاهْ لِمَ لا تَدْعُوَنَّ لِنَفْسِکَ کَمَا تَدْعُوَنَّ لِغَیْرِکَ فَقَالَتْ یَا بُنَیَّ أَلْجارُ ثُمَّ الْدّارُ»(۲)؛ «مادر جان! چرا همان‌گونه که برای دیگران دعا می‌کنی برای خود دعا نمی‌کنی؟ فرمود: پسرم [نخست] همسایه و سپس [اهل] خانه» .

سیره عالمان و صالحان

عالمان وارسته‌ای که به باطن عالم و معرفت عمیق دست یافته‌اند، بدون تردید رسیدن به این موفقیت‌ها را مرهون نیایش و گریه‌های نیمه شب می‌دانند.

۱- بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۸۴.

۲- وسائل الشیعه، ج۷، ص۱۱۳.

ص:۵۲

یکی از نزدیکان «حجت الاسلام شفتی» نقل می کند که با ایشان همسفر بودم. وقتی شب گذشت، برای خواب آماده شدیم. وی چون گمان کرد من خوابیده‌ام، برخاست و به نماز ایستاد و گریه سرداد. چونان که بندبند کالبدش مرتعش بود و دو فکش به هم می‌خورد و نمی‌توانست کلمات نماز را صحیح ادا کند.

به گواهی بزرگان او هر سحرگاه در خانه و کتابخانه‌اش سخت می گریست. گاه از گریه او همسایگان با خبر و بیدار می‌شدند.(۱)

«استاد شهید مرتضی مطهری» از سحرخیزی پدر بزرگوارشان در زمانی که هر دو در قید حیات بودند، چنین یاد می کند:

هیچ‌وقت پدرم نمی گذاشت که وقت خوابش از سه ساعت از شب بگذرد و تأخیر بیفتد. شام را سر شب می‌خورد و سه ساعت از شب می‌خوابید و حداقل دو ساعت به طلوع فجر مانده بیدار می‌شد. حداقل قرآنی که تلاوت می کرد یک جزء بود. و با چه فراغت و آرامشی نماز شب می‌خواند. حالا تقریباً صد سال از عمرش می گذرد. هیچ‌وقت نمی‌بینم که یک خواب ناآرام داشته باشد.

اینها دل را زنده می کند. آدمی که می‌خواهد از چنین لذتی بهره‌مند شود، باید کمتر از لذت‌های مادی استفاده کند تا بتواند به آن لذت عمیق‌تر الهی برسد.(۲)

حضرت امام خمینی (رحمهٔ الله) در اهمیت شب‌زنده‌داری و نمازشب و توصیه

۱- وحید بهبهانی، علی دوانی، ص۲۲۲.

۲- احیاء تفکر دینی، شهید مطهری، ص۹۵.

ص:۵۳

به آن می‌نویسد: «سیره ائمه (علیهم السلام) و مشایخ عظام و علما، مواظبت بر این عمل بوده است. بلکه قطع نظر از عبادت، به بیداری در آخر شب اهمیت می‌دادند» .(۱)و نیز می‌نویسد: «اگر نمی‌توانی مخلص شوی، لااقل برای آن «قرهٔ العین»(۲)بکوش که حق تعالی مخفی فرموده است» .(۳)

رهبر انقلاب می‌فرماید:

مرحوم مطهری یک مرد اهل عبادت، سحرخیزی و تهجد بود. یک شب ایشان منزل ما بودند. نصف شب از صدای گریه ایشان خانواده از خواب پریده بودند. البته اول ملتفت نشده بودند، صدای کیست. اما بعد فهمیدند که صدای آقای مطهری است. ایشان نصف شب نماز می‌خواند همراه با گریه با صدایی که از آن اتاق می‌شد آن را شنید. (۴)

«شیخ جعفر کاشف‌الغطا» ، از علمای برجسته شیعه، در عبادت، صفای باطن، حالت تضرع، تهجد، سحرخیزی، دعا و مناجات از خواص روزگار بود. «ملا محمد تقی برغانی قزوینی» می گوید:

روزی شیخ جعفر کاشف‌الغطا وارد قزوین شد و در منزل یکی از بزرگان اقامت کرد. در منزل باغی وجود داشت. وقت خواب همه خوابیدند. من هم در گوشه‌ای از باغ خوابیدم. چون پاسی از شب گذشت شنیدم شیخ جعفر کاشف‌الغطا مرا صدا می‌زند. می گوید: «برخیز نماز شب به‌جای آور» پس از پاسخ، دوباره به

۱- اربعین حدیث، امام خمینی، ص۲۰۱. با اندکی تصرف

۲- سجده: ۱۷؛ اشاره به آیه شریفه قرآن است.

۳- اربعین حدیث، ص۲۰۴. با اندکی تصرف

۴- سرگذشت‌های ویژه‌ای از زندگی شهید مطهری، ج۱، ص۸۸.

ص:۵۴

خواب رفتم. ناگهان صدایی به گوشم رسید. به دنبال آن روانه شدم وقتی نزدیک جایی که سر و صدا می‌آمد رسیدم دیدم جناب شیخ به تضرع و گریستن و مناجات مشغول است. صدای ایشان چنان بر من اثر گذاشت که از آن شب تاکنون ۲۵ سال می گذرد و هر شب برمی‌خیزم و به مناجات مشغول می‌شوم.(۱)

ملاهادی سبزواری در تمام عمر یک سوم آخر شب را بیدار می‌شد و به راز و نیاز و خواندن دعای جوشن کبیر و نماز شب سرگرم بود و با ناله و مناجات‌های نیمه شب، خانواده وی که در حجره‌های بالای خانه در خواب بودند، از خواب بیدار می‌شدند و صدای حکیم را می‌شنیدند. در تمام مدت تدریس ممکن نشد بانگ مؤذن بلند شود و ایشان درسی را قطع نکند و به سخنان خود پایان ندهد و صدایشان به اذان بلند نشود.(۲)

۱- قصص العلماء، تنکابنی، ص۱۸۹.

۲- روزنامه رسالت، صفحه چهارم، ۴/۲/۱۳۷۲.

ص:۵۵

فصل سوم: ویژگی‌های سحر

اشاره

ص:۵۶

ص:۵۷

ویژه بودن وقت سحر

سحر در قرآن کریم و منابع روایی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آیات قرآن به‌طور خاص به اهمیت آن تصریح کرده و آن را از بهترین لحظه‌ها برای ارتباط با خدا، راز و نیاز، استغفار و درخواست رحمت الهی دانسته است. خداوند در چندین آیه، پیامبرش را به شب‌زنده‌داری دعوت، و او را به عبادت در وقت سحر ترغیب می‌کند(۱)و مقام محمود(۲)را دستاورد آن می‌داند، همگی اینها بیانگر ارزش و ویژگی‌های سحر است.

اینکه خداوند نجات برخی امت‌های گذشته را به وقت سحر موکول کرده است، دلیل ویژه بودن این وقت از شبانه‌روز نزد پروردگار است.(۳)

در روایات بهترین لحظه‌های شبانه‌روز وقت سحر معرفی شده است:

اِنَّ داوُدَ (ع) سَأَلَ جَبرئیلَ عَن اَفْضَلِ الأوقاتِ؟ قَالَ لا اَعْلَمُ اِلّا اَنَّ

۱- مزمل: ۲ و ۳.

۲- اسراء: ۷۹.

۳- نَجَّیْناهُمْ بِسَحَرٍ * نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنا کَذلِکَ نَجْزِی مَنْ شَکَرَ، قمر: ۳۴ و ۳۵ ؛ إِنَّهُمْ أُناسٌ یَتَطَهَّرُونَ * فَأَنْجَیْناهُ وَ أَهْلَهُ، اعراف:۸۳ ؛ فَنَجَّیْناهُ وَ أَهْلَهُ أَجْمَعِینَ، صافات: ۱۳۳ .

ص:۵۸

العَرْشَ يَهْتَزُّ فِي الأَسْحَارِ.(۱)

حضرت داود نبی (ع) از جبرئیل امین پرسید: «برترین لحظه‌ها کدام است؟» جبرئیل گفت: «نمی‌دانم جز به این مقدار که عرش خداوند هنگام سحر به جنبش درمی‌آید» .

پیشوایان دین درباره ویژگی‌های سحر، مطالب بسیاری فرموده‌اند؛ از جمله:

گشوده‌شدن درهای رحمت

با اندک ارتباطی در لحظه‌های سحر، فیض و رحمت الهی به بندگان عطا می‌شود. امام باقر (ع) صفات قدسی ساعات سحر و برکات دعا در آن ساعات را چنین می‌ستاید:

خداوند متعال نیازآوران و نیایش‌کنان از بندگان مؤمن خود را بسیار دوست دارد. پس از هنگام سحر تا دمیدن خورشید دعا کنید که آن ساعتی است که در آن زمان درهای آسمان گشوده می‌شوند، نسیم [رحمت] می‌وزند، روزی‌ها قسمت می‌شوند و حاجت‌های بزرگ برآورده می گردند. (۲)

لحظه استجابت دعا

دعا با سرشت و سرنوشت انسان آمیخته است. زندگی بدون درخواست از خدا خودسری است. دعای بدون عمل، تنبلی و شرمندگی

۱- میزان الحکمهٔ، ج۷، ص۲۴۹.

۲- شرح اسماء الحسنی، ملا هادی سبزواری، ص۷۲۱؛ جمال الاسبوع، سید بن طاووس، ص۱۷؛ معراج السعاده، ملا احمد نراقی، ص۷۶۸.

ص:۵۹

است. دعا همراه عمل، بهترین ارتباط با خدا و بندگی است. سحر بهترین وقت برای خواستن است. دعا بعد از عمل، کلید درهای بسته است. البته درها به روی ما بسته نیست، ما دست و پا بسته‌ایم. نباید از دعا کردن ناامید شد که شیطان پس از امر به هبوط و خروج، دعا کرد و دعایش به اجابت رسید:

(قالَ أَنْظِرْنِی إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ* قالَ إِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ) (اعراف:۱۴و۱۵)

گفت مرا تا روزی که [مردم] برانگیخته می‌شوند مهلت ده. فرمود تو از مهلت داده‌شدگانی.

دوستان را کجا کنی محروم تو که با دشمنان نظر داری

پیامبر (ص) می‌فرماید:

خَیرُ وَقتٍ دَعَوتُمُ اللهَ فیه الاَسحارُ.(۱)

بهترین هنگامی که می‌توانید در آن خداوند را بخوانید، اوقات سحر است.

همچنین می‌فرماید:

اذا کانَ آخِرُ اللَّیلِ یَقولُ الله سُبحانَهُ، هَلْ مِن داعٍ فَاُجیبَهُ؟ هَل مِنْ سائِلٍ فَاُعطیه سُؤْلَه؟ هَلْ مِنَ مُستَغْفِرٍ فَاَغْفِرَ لَه؟ هَلْ مِنْ تائِبٍ فَاَتُوبَ عَلَیهِ؟(۲)

هرگاه پایان شب فرا می‌رسد خدای سبحان می‌فرماید: «آیا دعاکننده‌ای هست [که مرا بخواند] تا جوابش دهم؟ آیا تقاضاکننده‌ای هست [که از من بخواهد] تا عطایش کنم؟ آیا

۱- وسائل الشیعه، ج۴، ص۱۱۷.

۲- بحارالانوار، ج۸۴، ص۱۶۷.

ص:۶۰

آمرزش‌خواهی هست [که از من آمرزش طلب کند] تا او را بیامرزم؟ آیا توبه‌کننده‌ای هست تا توبه‌اش را بپذیرم» .

پیامبر (ص) به علی (ع) می‌فرماید:

یا عَلیُّ صَلِّ مِنَ اللَّیلِ وَلَو قَدْرَ حَلبِ شَاةٍ و بالْأَسْحارِ فَادْعُ فَإِنَّ عِندَ ذَلِکَ لاتُرَدُّ دَعوةٌ.(۱)

یا علی بخشی از شب را به نماز بایست هرچند به اندازه دوشیدن گوسفند باشد و در هر سحر از خدا بخواه که در آن لحظات، دعایی رد نشود.

دلا بسوز که سوز تو کارها بکند

امام صادق (ع) می‌فرماید:

در شب، لحظه‌ای است که ممکن نیست بنده مؤمن در آن به پاخیزد، دو رکعت نماز به‌پا دارد و خداوند را بخواند و حضرت حق خواسته‌هایش را به اجابت نرساند.

راوی می‌گوید: «از امام پرسیدم آن چه لحظه‌ای است؟» امام (ع) فرمود: «یک ششم از نیمه دوم شب» .(۲)

گر عاشقی بی‌سیم و زر

در راه او شام و سحر

ز آه دل و خون جگر

بر گیر زاد و راحله(۳)

سوز دل، اشک روان، آه سحر ناله شب این همه از نظر لطف شما می‌بینم (۴)

۱- بحارالانوار، ج۸۷، ص ۱۶۷؛ اسرار الصلاهٔ، ص ۴۸۰.

۲- اسرار الصلاهٔ، ص ۴۸۰.

۳- الهی قمشه‌ای.

۴- حافظ.

ص:۶۱

از مرحوم مجلسی اول (محمدتقی مجلسی) پدر مرحوم علامه محمد باقر مجلسی نقل شده که گفته است:

در یکی از شبانگاهان به هنگام سحر، حال خوشی داشتم. دریافتم که در این حال هرچه از حق تعالی بخواهم به من عطا خواهد کرد. پس در این اندیشه شدم که چه چیزی از آن عزیز طلب کنم که ناگهان محمدباقر در گهواره‌اش گریه سر داد. من نیز بی‌درنگ عرضه داشتم: «بار خدایا! به محمد و آل محمد، پسرم محمد باقر را در رواج و نشر احکام بزرگ پیامبر یاری فرما و توفیق بی کرانش عطا فرما» .(۱)

ما ملک نیم روز به یک جو نمی‌خریم تا وام ماست ناله و نجوای نیمه شب

توزیع روزی

سحر زمانی است که خداوند روزی و بهره هر موجودی را در شبانه‌روز برایش مقرر می‌کند و از امتیازات سحر این است که اگر بیدار باشید و از خداوند درخواست ازدیاد روزی حلال کنید، خداوند آن را رد نمی‌کند.

امام باقر (ع) می‌فرماید:

اِنَّ اللّهَ عَزَّوَجلَّ یُحِبُّ مِن عِبادِهِ المُؤمِنینَ کلَّ دَعّاءٍ، فَعَلیکُم بَالدُّعاءِ فِی السَّحَرِ اِلی طُلوُعِ الشَّمسِ فَانَّهَا ساعَةٌ تُفَتَّحُ فیهَا اَبْوابُ السَّماءِ وَ تُقَسَّمُ فِیها الْأرزاقُ وَ تُقضَی فِیها الحَوائجُ العِظامُ.(۲)

خدای عزوجل از بین بندگان مؤمنش، آنان را که بسیار دعا

۱- وحید بهبهانی، علی دوانی، ص ۱۰۰.

۲- وسائل الشیعه، ج۵، ص ۲۷۴.

ص:۶۲

کننـد، دوست می‌دارد. پس همواره از سـحر تـا طلوع خورشـید دعـا کنیـد؛ زیرا در این لحظـات درهـای آسـمان گشوده و روزی‌ها قسمت و حاجت‌های بزرگ برآورده می‌شود.

گویا عشق حقیقی از دامن سـحر زاده می‌شود و در عشق، رازی نهفته است که با کلیـد سـحر گشوده می‌شود. بی‌علت نیست که ماه مبارک رمضان از تمام ماه‌های سال ممتاز است؛ چون در این ماه، دعا، راز و نیاز، تهجـد، نماز شب و تلاوت قرآن در سـحرها انجام می‌یابد و درون از گناه پاک می‌شود و با این تلاش‌های مؤمنان، باد صبا در سحر بوی بهشت را به مشام دلدادگان می‌رساند.

ص:۶۳

فصل چهارم: سحرخیزی و شب‌زنده‌داری در حج و زیارت

اشاره

ص:۶۴

ص:۶۵

شب‌زنده‌داری در ایام حج

دهه اول ذی‌حجه

در موسم حج و در برخی از شب‌های ماه ذیحجةالحرام، به‌گونه‌ای ویژه، به شب‌زنده‌داری و تهجد توصیه شده است. این شب‌ها از آغاز ماه ذیحجه شروع می‌شود و ایام تشریق تا شب سیزدهم را در برمی‌گیرد.

در منابع اهل سنت، به شب‌زنده‌داری شب‌های دهه اول ذیحجه بیشتر تأکید شده است.

علمای حنفی و حنبلی بر استحباب شب‌زنده‌داری دهه اول ذیحجةالحرام تأکید نموده و به روایت پیامبر (ص) استناد کرده‌اند:

مَا مِنْ اَیّامٍ اَحَبُّ اِلیَ اللهِ اَنْ یَتَعَبّد لَهُ فِیهَا مِنْ عَشْرِ ذی الحَجَّة، یَعدِلُ صِیامُ کُلّ یَوْمٍ مِنْهَا بِصیام سَنَةٍ وَ قِیامُ کُلّ لَیْلَةٍ مِنْهَا بِقیامِ لَیْلَةِ القَدْر.(۱)

دوست‌داشتنی‌ترین زمانی که خداوند در آن عبادت می‌شود، دهه ذیحجه است که روزه هر روز آن برابر با روزه یک سال و شب‌زنده‌داری آن برابر با شب قدر است.

۱- البحر الرائق، ج۲، ص۵۶؛ حاشیه، ابن عابدین، ج۱، ص ۴۶۰.

ص:۶۶

به شب‌زنده‌داری برخی از شب‌های دهه اول ذیحجه، به طور ویژه توصیه شده است؛ از جمله:

شب ترویه

«ترویه» به معنای آب برداشتن و آماده شدن برای اعمال حج تمتع است. شب هشتم ذیحجه از شب‌های با فضیلتی است که بر اساس روایتی از پیامبر اکرم (ص) شب‌زنده‌داری آن به دعا و ذکر، سفارش شده است:

«مَنْ اَحیا اللَّیالِیَ الاَرْبَعَ وَجَبَتْ لَهُ الجَنّةُ لَیلَةَ التّرویه و. . .» (۱)؛ «هرکس شب ترویه و. . . را احیا بدارد، بهشت بر او واجب است» .

شب عرفه

در منابع روایی آمده است که حج‌گزار مستحب است شب عرفه، یعنی شب نهم ذیحجه را در منا بیتوته کند و شب را به دعا و عبادت بگذراند. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:

مَنْ اَحْیَا اللَّیالَی الأربَعَ وَجَبَتْ لَهُ الجَنَّةُ لَیلَةَ التَّرویة وَ لَیْلَةَ عَرفَهْ وَلَیلَةَ النَّحرِ وَ لَیْلَةَ الفِطر. (۲)

هرکس شب‌های ترویه، عرفه، عید قربان و عید فطر را شب‌زنده‌داری کند، بهشت بر او واجب است.

بهتر آن است که عبادت خود را به ویژه نمازهایش را در مسجد «خیف» که در منا واقع شده است به‌جا آورد و نیز مستحب است پس از نماز صبح تا طلوع آفتاب به تلاوت قرآن، تسبیحات، دعا و توسل

۱- الجامع الصغیر، جلال الدین سیوطی، ج۲، ص۵۵۷ به نقل از ابن عساکر.

۲- الفردوس، ج۳، ص ۶۲۰؛ الجامع الصغیر، ج۲، ص ۵۵۷ به نقل از ابن عساکر.

ص:۶۷

بگذراند. سپس روانه عرفات شود.

احتیاط آن است تا پس از طلوع آفتاب از وادی «محسّر» نگذرد. بنابراین گذشتن از وادی محسّر پیش از صبح مکروه و خلاف احتیاط است.

شب عید قربان

شب عید قربان نیز از شب‌هایی است که احیای آن سفارش شده و مایه آمرزش گناهان است.

جمعی از فقهای برجسته شیعه، احیا و شب‌زنده‌داری شب عید قربان را به عبادت، نماز و کوشش در دعا و ذکر خدا مستحب دانسته(۱)و برای اثبات استحباب احیای آن به روایاتی تمسک کرده‌اند؛ از جمله این روایت امام صادق (ع) که فرمود:

ان اسْتَطَعتَ اَنْ تُحيِیَ تِلْكَ اللَّیلَةَ فَافعَلْ، فَإنَّه بَلغَنَا اَنَّ ابوابَ السَّمَاءِ لاتُغْلَقُ تِلْكَ اللَّیلَةَ لِاَصْواتِ المُؤمنین لَهمُ دَوِیٌّ كَدَوِیِّ النَّحْلِ یَقُولُ اللهُ عَزَّوَجَّل ثَنَائُه اَنَا رَبُّكُم وَ اَنْتُمْ عِبادِی أدَّیتُم حَقِّی وَ حَقٌّ عَلَیَّ اَنْ اَسْتَجیبَ لَكُم فَیَحُطُّ تِلكَ اللَّیلَةَ عَمَّنْ اَرادَ اَنْ یَحُطَّ عَنْه ذُنُوبَه وَیَغْفِرُ لِمَنْ اَرادَ اَن یَغْفِرَ لَه.(۲)

اگر توان آن را داشتی که آن شب را بیدار بمانی، بیدار بمان؛ زیرا به ما رسیده است که درهای آسمان در آن شب به روی

۱- «یستحب الاجتهاد فی الدعا لیلهٔ المزدلفهٔ و احیاءها» : جواهر الکلام، محمد حسن نجفی، ج۱۹، صص ۷۹ – ۸۲.

۲- وسائل الشیعه، ج۱۴، ص۱۱؛ تذکرهٔ الفقهاء، علامه حلی، ج۸، ص۱۹۹؛ جواهر الکلام، ج۱۹، ص۸۹؛ کافی، ج۴، ص ۴۶۸.

ص:۶۸

صداهای مؤمنان بسته نمی‌شود. برایشان همهمه‌ای است همچون همهمه زنبوران عسل. خداوند متعال می‌فرماید: «من پروردگار شمایم و شما بندگان من. حق مرا ادا کردید پس بر من حق است که دعایتان را مستجاب کنم» . در آن شب خداوند گناهان هر کس را بخواهد می‌آمرزد و هر کسی را بخواهد می‌بخشاید.

علی (ع) از افرادی متعجب بود که نسبت به چنین شب‌های بافضیلتی از سال بی‌تفاوت بودند. در روایتی چنین آمده است:

کَانَ یُعْجِبُهُ اَنْ یُفَرِّغَ نَفْسَه اَربعَ لَیالٍ مِنَ السَّنَةِ: اَوّلَ لَیْلَةٍ مِنْ رَجَبٍ وَ لَیلةَ النَّحرِ. و لَیلَةَ الفِطْرِ ولَیلَةَ النِّصْفِ من شعبان.(۱)

آن حضرت از اینکه کسی چهار شب از شب‌های سال را با بی‌تفاوتی بگذراند، متعجب می‌شد: شب اول ماه رجب، شب عید قربان، شب عید فطر و شب نیمه شعبان.

فقهای اهل سنت نیز بر استحباب شب‌زنده‌داری شب عید فطر و عید قربان اتفاق‌نظر دارند(۲)و بر این دیدگاه به روایت امام علی (ع) استناد جسته‌اند:

مَنْ قَامَ لَیلَتَیِ العیْدِ مُحْتَسِباً لَمْ یَمُتْ قَلبُهُ حین تَموُتُ القُلوُب.(۳)

کسی که دو شب عید فطر و قربان را به عبادت (تفکر، ذکر خدا، نماز و. . .) سپری کند هنگامی که دل‌ها می‌میرند، دل او نمی‌میرد.

۱- وسائل الشیعه، ج۷، ص۴۷۸؛ اقبال الاعمال، سید بن طاووس، ص۷۳.

۲- شرح منهاج، ج۲، ص۱۲۷، مراقی الفلاح، ص۳۱۸؛ البحر الرائق، ج۲، ص۲۵۶؛ المغنی، ج۱، ص۱۵۹.

۳- معرفة السنن و الآثار، بیهقی، ج۳، ص۹۷.

ص:۶۹

ایام تشریق

در سبب نام‌گذاری روزهای یازدهم تا سیزدهم ذیحجه به ایام تشریق، دیدگاه‌های متفاوتی از سوی لغت‌دانان و مفسران اظهار شده است؛ از جمله گفته‌اند: «به علت تابش ماه در شب‌های این ایام، به این روزها ایام تشریق گفته شده است» .(۱)

در اصطلاح فقه به روزها و شب‌های یازدهم تا سیزدهم ذیحجه ایام تشریق می‌گویند. (۲)به نظر برخی منظور از «ایام معدودات» که در آیه شریفه (وَ اذْکُرُوا اللهَ فِی أَیّامٍ مَعْدُوداتٍ) (بقره: ۲۰۳) آمده است، دهه اول ذیحجه و دو روز پس از آن است. (۳)ولی اهل بیت (علیهم السلام) مقصود از ایام معدودات را ایام تشریق دانسته‌اند. (۴)بیشتر مفسران اهل سنت و شیعه نیز همین دیدگاه را پذیرفته‌اند.(۵)

همچنین غالب مفسران و فقهای شیعه و اهل سنت مراد از ذکر را گفتن تکبیر بعد از نمازهای واجب دانسته‌اند.(۶)

بیتوته در منا

پس از اعمال روز عید قربان، بر حج‌گزار واجب است که شب یازدهم و دوازدهم را در منا بیتوته کند و روزها، جمره‌های سه‌گانه را رمی کند.

روایات زیادی از اهل بیت (علیهم السلام) بر وجوب بیتوته در این ایام دلالت

۱- کنز العرفان، سیوری فاضل مقداد ، ج۱، ص۳۱۹؛ مجمع البیان، ج۲، ص۵۳۲.

۲- همان؛ مجمع البحرین، طریحی، ج۲، ص۵۰۴؛ المیزان، ج۱۴، ص ۳۷۰.

۳- مجمع البیان، ج۲، ص۵۳۲.

۴- قرب الاسناد، ص۱۷؛ کافی، ج۴، ص۵۱۶.

۵- تفسیر قرطبی، ج۳، ص۳؛ تفسیر الکبیر، ج۲، ص ۳۴۰؛ مجمع البیان، ج۲، ص۵۳۳.

۶- کنز العرفان، ج۱، ص ۳۱۹.

ص:۷۰

دارد.(۱)بیشتر علمای اهل سنت نیز بیتوته این ایام را در منا واجب، و شماری از آنان مستحب شمرده‌اند.(۲)

شب‌زنده‌داری در مسجد الحرام و مکه در ایام تشریق

از برنامه‌هایی که می‌تواند جایگزین بیتوته واجب شب یازدهم و دوازدهم در منا شود، شب‌زنده‌داری حاجی در مکه و مسجدالحرام است. بنابراین اگر حاجی در مسجدالحرام یا مکه، تمام شب را نخوابد و به ذکر و عبادت مشغول باشد، می‌تواند در منا نماند. با این حال فقها گفته‌اند: «بیتوته در منا افضل است، گرچه در مسجدالحرام به طواف و اعمال حج و اعمال مستحبی دیگر، مثل طواف مستحبی، نماز و. . . اشتغال داشته باشد» .(۳)

سحرخیزی و شب‌زنده‌داری در ایام عمره

اشاره

به لطف پروردگار و به برکت نظام شکوهمند جمهوری اسلامی و تلاش سازمان حج و زیارت، افزون بر تشرف در ایام حج، درهای رحمت الهی به سوی مسلمانان ایرانی در سایر ایام نیز گشوده شد تا بتوانند در طول سال به عمره مفرده مشرف شوند.

مناسب دیدیم به شب‌هایی اشاره کنیم که در طول سال به شب‌زنده‌داری آن از سوی پیشوایان دین توصیه شده است تا زائران عزیز از این فرصت‌ها غفلت نورزند و زاد و توشه بیشتری از این سفر معنوی برای روز نیاز برگیرند.

۱- وسائل الشیعه، ج۱۴، صص ۲۵۱ - ۲۵۹.

۲- المجموع، ج۸، ص۲۴۵؛ المغنی، ج۳، ص۴۷۳؛ نیل الاوطار، شوکانی، ج۵، ص۸۵.

۳- مناسک حج محشا.

ص:۷۱

فقهای شیعه و اهل سنت بر استجاب احیای شب‌های با فضیلتی که در طول سال وجود دارد و نص و روایاتی در شأن و منزلت آنها وارد شده است، اتفاق نظر دارند؛ شب‌هایی که در روایات، سنت و سیره پیشوایان دین، شب‌هایی ارزشمند، با برکت و با فضیلت شمرده شده‌اند و به احیا و شب‌زنده‌داری آنها توصیه و ترغیب شده است. بر این اساس فقهای شیعه و اهل سنت، آنها را مستحب دانسته‌اند؛ به‌ویژه در ماه‌های رجب، شعبان و رمضان که هم عمره آن سفارش شده است و هم شب‌های بسیار ارزشمندی در این ایام وجود دارد که شیعه و سنی، به شب‌زنده‌داری آنها تأکید دارند. این شب‌ها عبارت‌اند از:

شب اول ماه رجب

ماه رجب، ماه بسیار پر برکت خداست. در این ماه، فضل و رحمت الهی بر بندگان گسترده است. احیای هر شب از شب‌های ماه رجب، موجب رهایی بنده از آتش است و همچنین شفاعت او درباره هفتادهزار گناهکار پذیرفته می‌شود.(۱)با همه این آثار و برکاتی که احیای هر شب این ماه دارد، اما فقهای شیعه و اهل سنت براساس روایات، احیای دو شب از شب‌های ماه رجب را مستحب مؤکد دانسته‌اند.

«سید بن طاووس» و «ابن فهد حلی» شب اول ماه رجب را از چهار شب با فضیلت سال شمرده‌اند که احیا و شب‌زنده‌داری آن سفارش شده است.

سید بن طاووس می گوید:

این شب از شب‌های دارای مقام و موقعیت و نعمت است که

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص۴۷۸.

ص:۷۲

خداونـد از بندگانش خواسـته است تا در این شب او را اطاعت و عبادت کنند و از او درخواست سـعادت و نجات و فیض و رحمت داشته باشند. (۱)

همچنین درباره عظمت این شب روایت شده است:

اِنَّهُ کَانَ یُعْجِبُهُ اَنْ یُفَرِّغَ نَفْسَهُ اَرْبعَ لَیالٍ مِنَ السَّنهِٔ: اَوّلَ لَیلَهٍٔ مِنْ رَجَبٍو. . . . (۲)

علی (ع) متعجب بود از اینکه انسان نسبت به چهار شب از سال بی‌تفاوت باشد: شب اول رجب، و. . . .

اهل سـنت (حنفی و حنبلی) نیز شب اول ماه رجب را در شمار شب‌هایی آورده‌اند که شب‌زنده‌داری آن مستحب است و گفته‌اند از شب‌های پنـج گانه‌ای است که دعا در آن شب رد نمی‌شود و به اسـتجابت می‌رسـد. آن پنـج شب عبارت‌اند از شب جمعه، شب اول ماه رجب، شب نیمه شعبان، شب عید فطر و عید قربان.(۳)

کسانی که توفیق انجام دادن عمره در ماه رجب را دارنـد، نبایـد از این شب‌های پربرکت غافل شوند تا بتوانند از این فرصت، نهایت بهره معنوی را ببرند.

شب نیمه ماه رجب

شب نیمه ماه رجب از شب‌های پر فضیلتی است که علما و محدثان شیعه و اهل‌سنت شب‌زنده‌داری آن را شایسته دانسته‌اند.

۱- اقبال الاعمال، ج۳، ص۱۷۲؛ عدهٔ الداعی، ص۴۵.

۲- وسائل الشیعه، ج۷، ص۴۷۸.

۳- مراقی الفلاح، ص۲۱۹؛ الفروع، ج۱، ص ۴۳۸.

ص:۷۳

سیدبن‌طاووس و برخی دیگر از علما، شب‌زنده‌داری آن شب را سزاوار دانسته‌اند به علت روایتی که از پیامبر (ص) درباره آثار و برکات آن رسیده است.

شب مبعث پیامبر (ص)

«ابن بطوطه» ، جهانگرد معروف گفته است: «شب مبعث نزد شیعیان، شب بسیار بزرگ و با فضیلتی است و شیعیان این شب را به شب‌زنده‌داری می گذرانند» .(۱)

شاید منظور از این انتساب این باشد که این شب را عموم مردم شیعه احترام می کنند و به عبادت نماز و دعا می‌پردازند، نه اینکه فقها و علمای شیعه، آن شب را جزء شب‌های احیای سال شمرده باشند.

شب نیمه ماه شعبان

علمای شیعه و بیشتر علمای اهل سنت بر استحباب و شب‌زنده‌داری نیمه ماه شعبان اتفاق‌نظر دارند.(۲)

«شیخ مفید» شب نیمه شعبان را از شب‌های شریف و با عظمتی دانسته است که نزول برکات و خیرات در آن بر بندگان فراوان است.(۳)جمعی از فقها، شب‌زنده‌داری این شب را به نماز و دعا مستحب شمرده‌اند. (۴)سید بن طاووس آن را از چهار شب احیا در سال به شمار

۱- سفرنامه ابن بطوطه.

۲- البحر الرائق، ج۲، ص۵۶؛ حاشیه ابن عابدین، ج۱، ص ۴۶۰.

۳- المقنعه، شیخ مفید، ص۲۲۶.

۴- السرائر، ابن ادریس، ج۱، ص۳۱۳؛ التحریر، ج۱، ص۲۹۶.

ص:۷۴

آورده است. (۱)روایات متعددی بر استحباب احیای این شب دلالت دارد؛ از جمله پیامبر اکرم (ص) فرمود:

کُنْتُ نَائِماً لَیْلَهَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَاتَانِی جَبْرَئِیل (ع) فَقَالَ: یَا مُحَمّدُ أَتَنَامُ فِی هَذِهِ اللّیْلَهِ؟ . . . یَا مُحَمّدُ مَنْ اَحْیاهَا بِتَسْبِیحٍ وَ تَهْلِیلٍ وَ تَکْبِیرٍ وَ دُعَاءٍ وَصَلاهٍ وَقِرْاءَهٍ وَ تَطَوُّعٍ وَ اسْتِغْفارٍ کانَتِ الجَنَّهُ لَهُ مَنْزِلاً وَ مَقِیلاً وَ غَفَرَاللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِه وَ مَا تَأَخَّر. . . فَاَحْیِها یَا مُحمّدُ وَ أمُرْ اُمَّتَکَ بِاِحْیائِها وَالتَّقَرُّبِ اِلی اللهِ تعالی بِالعَمَلِ فِیهَا فِانَّهَا لَیْلَهٌ شَرِیفَهٌ. . . .(۲)

در شب نیمه شعبان خواب بودم. جبرئیل نازل شد. گفت: «ای محمد (ص) چنین شبی را می‌خوابی؟ ای محمد! کسی که این شب را به تسبیح، تهلیل، تکبیر، دعا، قرائت قرآن، اعمال مستحبی و طلب آمرزش به سر برد، بهشت جایگاه او خواهد بود و خداوند گناهان گذشته و آینده او را می‌آمرزد. ای محمد! این شب را بیدار بمان و امت خود را به شب‌زنده‌داری آن و تقرب به خدا با اعمال دستور ده که این شب شریفی است» .

همچنین در روایت چنین آمده است:

اِنَّ اَمیرَالمُؤمِنین (ع) لم یکن یَنامُ فیها مُحیِیاً لِعبادهٔ الله عَزَّوَجَلَّ بِالصَّلاهِ وَالدُّعاءِ وَ تَلاوهِ الْقُرآنِ.(۳)

علی (ع) [شب نیمه شعبان] را به عبادت خداوند عزوجل و نماز و دعا و تلاوت قرآن بیدار بود.

۱- اقبال الاعمال، ج۳، ص۳۵۴.

۲- بحارالانوار، ج۹۵، ص۴۱۳.

۳- المقنعه، صص ۲۲۶ و ۲۲۷؛ وسائل الشیعه، ج۸، ص۱۱۰.

ص:۷۵

شب‌زنده‌داری شب نیمه ماه شعبان به‌طور ویژه در سیره و برنامه شب‌زنده‌داری‌های امام سجاد (ع) بود. آن حضرت این شب را به نماز، دعا، تلاوت قرآن و استغفار سپری می کرد.

زیدبن‌علی (فرزند امام سجاد (ع)) می گوید:

کَانَ عَلیُّ بنُ الحُسَین (ع) یَجْمَعُنَا جَمِیعاً لَیْلَةَ النِّصفِ مِنْ شَعْبَانَ. ثُمَّ یُجَزِّئُ اللَّیلَ أَجْزاءً ثَلاثَةً فَیُصَلِّی بِنَا جُزءاً ثُمّ یَدْعُو فَنُؤَمِّنُ عَلیَ دُعائِهِ ثُمَّ یَستَغفِرُ الله وَ نَستَغْفِرُه وَ نَسأَلُهُ الجَنَّةَ حَتَّی یَنْفَجِرَ الْفَجرُ.(۱)

همواره امام زین العابدین همه ما را در شب نیمه شعبان جمع می کرد و شب را سه قسمت می کرد و یک‌سوم شب را با ما نماز می‌خواند، یک قسمت را دعا می کرد و ما آمین می گفتیم. سپس طلب آمرزش می کرد. ما هم طلب آمرزش می کردیم و از خداوند طلب بهشت می کردیم تا طلوع فجر.

جمهور علمای اهل سنت به استناد روایت امام علی (ع) و روایات دیگر، احیای شب نیمه شعبان را مستحب دانسته‌اند. آن حضرت در روایتی به نقل از پیامبر (ص) می‌فرماید:

اذا کَانَت لَیْلَةُ النِّصفِ مِن شَعْبانَ فَقُومُوا لَیلَها وَ صُومُوا نَهارَها، فَإنَّ الله یَنْزِلُ فِیهَا لِغُروبِ الشَّمْسِ اِلی سَماءِ الدُّنیا فَیَقُولُ: ألا مِنْ مُسْتَغفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ، الا مُسترزِقٍ فَأَرْزُقه ألاَ مُبتَلیٍ فَأعَافِیه... کذا... کذا... حَتّی یَطلُعَ الفَجر.(۲)

هرگاه شب نیمه شعبان فرا رسد، آن شب را به عبادت قیام کنید

۱- وسائل الشیعه، ج۸، ص ۱۱۰.

۲- فتح الکبیر، ج۱، ص۱۴۸؛ سنن ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی، ج۱، ص۴۴۴.

ص:۷۶

و روزش را روزه بگیرید. همانا خداوند هنگام غروب خورشید از آسمان دنیا فرود می‌آید [رحمت الهی نازل می‌شود] و می‌فرماید آیا کسی هست که از من آمرزش بخواهد تا او را بیامرزم، طلب روزی کند تا به او روزی دهم. اگر گرفتار باشد او را رهایی دهم. [این جریان ادامه دارد] تا فجر طلوع کند.

پیامبر گرامی اسلام (ص) درباره اهمیت شب نیمه شعبان و جایگاه دعا و مناجات در این شب می‌فرماید:

یَنزِلُ اللهُ تَعالیَ لَیْلَةَ النِّصفِ مِنْ شَعبانَ اِلیَ سماءِ الدُّنیا فَیَغفِرُ لِأَکْثرَ مِن عَدَدِ شَعْرِ غَنَمٍ.(۱)

در شب نیمه شعبان خیر و برکت خدا به آسمان پایین نازل شود. پس بیش از شماره موهای گوسفند، از بندگانش را می‌آمرزد.

شب جمعه

از شب‌های بسیار پر فضیلت که شب‌زنده‌داری و سحرخیزی در آن به نماز، دعا و. . . بسیار سفارش شده، شب جمعه است. علمای شیعه و اهل سنت بر استحباب سحرخیزی و شب‌زنده‌داری در این شب اتفاق‌نظر دارند. شیخ طوسی می گوید:

اگر توان احیای تمام شب‌های جمعه را داری آن را احیا بـدار و اگر توان آن را نداری، به اندازه توان، شب‌زنده‌داری در آن شب را ترک نکن.(۲)

فقها برای اثبات قدر و منزلت شب جمعه و استحباب احیای آن

۱- سنن ترمذی، ج۳، ص ۱۱۶؛ سنن ابن ماجه، ج۱، ص۶۴۴.

۲- مصباح المتهجد، شیخ طوسی، ص۲۶۲.

ص:۷۷

به روایات زیادی استناد کرده‌اند که برای ترغیب شب‌زنده‌داری و سحرخیزی شب جمعه رسیده است؛ از جمله: امام صادق (ع) می‌فرماید:

برای جمعه حق و حرمتی است و مبادا به چیزی که اسباب تقرب به خدا و عمل صالح است و موجب اجتناب از تمامی محرمات می‌شود، تضییع و تقصیری صورت گیرد. همانا خداوند در جمعه، اعمال نیک را دو چندان کند و گناهان را محو سازد و بر درجات بندگان بیفزاید. . . بدان‌که روز جمعه هم مثل شب آن است. اگر توانستی روز آن را به نماز و دعا سپری کنی؛ سپری کن، زیرا رحمت خدا در شب و روز جمعه بر بندگانش نازل می‌شود و کارهای نیک را چند برابر و گناهان را محو و نابود می‌سازد. همانا رحمت و کرم خدا گسترده است. (۱)

محدثان و فقها برای شب جمعه اعمال مستحبی زیادی برشمرده‌اند، از جمله احیای شب جمعه به عبادت.

عَنْ اَبِی جَعْفَر (ع) اِنَّهُ قَالَ اِنَّ اللهَ تَعالی لَیُنادی کُلَّ لَیْلَةٍ جُمُعَةٍ مِنْ فَوقِ عَرْشِهِ مِنْ اَوَّلِ اللَّیلِ اِلیَ آخِرِهِ: اَلا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ یَدْعُونی لِآخِرَتِه وَ دُنْیاهُ قَبْلَ طُلُوعِ اْلفَجر فَأُجِیبَه اَلا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ یَتُوبُ اِلیَّ مِنْ ذُنُوبِه قَبْلَ طُلوعِ الْفَجْرِ فَأَتوبَ عَلَیْه اَلاَ عَبْدٌ مُؤْمِنٌ قَدْ قَتَّرتُ عَلیه رِزْقَهُ فَیَسألَنِی الزِّیادَةَ فِی رِزْقِهِ قَبلَ طُلوعِ الفَجْرِ فَأزِیدَهُ وَ أُوَسّعَ عَلَیهِ أَلا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ سَقیمٌ یَسأَلُنی أنْ أَشْفِیَهُ قَبْلَ طُلُوعِ ألفَجْرِ فَأُعافِیَه ألا عَبدٌ مُؤمِنٌ مَحْبُوسٌ مَغمُومٌ یَسْألُنی أنْ أُطْلِقَهُ مِنْ حَبْسِهِ وَ أخَلِّیَ سَرْبَه أَلا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ مَظْلُومٌ

۱- الکافی، ج۳، ص۴۱۴.

ص:۷۸

یَسَألُنی أنْ آخُذَ لَهُ بِظُلامَتِه قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأَنْتَصِرَ لَهُ وَآخُذَ لَهُ بِظُلامَتِه قالَ: فَمَا یَزَالُ یُنادِی بِهَذا حَتَّی یَطْلُعَ الفَجْرُ.(۱)

امام باقر (ع) می‌فرماید: همانا خدای تعالی در هر شب جمعه از سر شب تا پایان شب، از بالای عرش ندا می‌کند: آیا بنده مؤمنی هست که پیش از طلوع فجر مرا برای آخرت و دنیایش بخواند تا من دعای او را مستجاب کنم. آیا بنده مؤمنی هست که پیش از طلوع صبح از گناه خود توبه کند پس من توبه او را قبول کنم. آیا بنده مؤمنی هست که من روزی او را تنگ کرده باشم و از من پیش از طلوع صبح در خواست کند که روزی او را زیاد گردانم پس روزی او را گشاده گردانم.

آیا بنده مؤمن بیماری هست که پیش از طلوع صبح از من درخواست کند که او را شفا دهم پس او را عافیت کرامت کنم. آیا بنده مؤمن غمگین محبوسی هست که پیش از طلوع صبح از من درخواست کند که او را از زندان رها کنم و غمش را برطرف سازم پس دعایش را مستجاب گردانم.

آیا بنده‌ای که به او ستم شده باشد هست که پیش از صبح از من درخواست کند برای رفع ستم تا انتقام او را از ستمگر بستانم و حقش را به او بازگردانم. پیوسته این ندا را تا طلوع صبح سر می‌دهد.

شب قدر

شب قدر به سبب جریاناتی که در آن شب به وقوع پیوسته

۱- وسائل الشیعه، ج۷، صص۳۸۹ و ۳۹۰؛ مفاتیح الجنان، اعمال شب جمعه، ص۶۱.

ص:۷۹

و می‌پیوند، از عظمت ویژه‌ای برخوردار است. فقیه برجسته شیعه شیخ مفید (رحمهٔ الله) می‌نویسد:

خداوند متعال شب‌هایی از سال، مثل شب‌های قدر را به دلیل خاص بر تمام شب‌های سال شرافت داده است و در آن اعمال زیادی، مستحب شمرده شده است.(۱)

آیاتی که در شأن و منزلت شب قدر نازل شده است به تنهایی برای حکم به استحباب احیا، شب‌زنده‌داری، عبادت، استغفار، قرائت قرآن، مناجات با پروردگار و. . . کفایت می‌کند. افزون بر آن، روایات بسیاری بر استحباب احیای شب قدر دلالت دارد، از جمله پیامبر (ص) فرمود:

اِنَّ اللهَ عَزَّوَجلَّ اخْتارَ مِنَ الاَیّام الجُمعَةَ وَ مِنَ الشُّهوُرِ شَهرَ رَمضانَ وَمِنَ اللَّیالی لَیْلَةَ الْقدر.(۲)

خداوند عزّوجلّ جمعه را از میان روزها، ماه رمضان را از میان ماه‌ها و شب‌قدر را از میان شب‌ها برگزید.

رسول اکرم (ص) در کلامی دیگر فرمود:

مَنْ أحْیَا لَیْلَةَ الْقَدْرِ حُوِّلَ عَنْهُ الْعَذابُ اِلَی الْسَّنَةِ الْقابِلة.(۳)

کسی که شب قدر را بیدار بماند، عذاب الهی تا سال آینده از او برداشته می‌شود.

امام باقر (ع) می‌فرماید:

مَنْ أحْیا لَیْلَةَ الْقَدرِ غُفِرَتْ لَه ذنُوبُه وَلَوْ کانَتْ ذُنُوبُه عَدَدَ نُجُومِ

۱- المقنعه، ص۱۵۳.

۲- وسائل الشیعه، ج۷، ص۳۸۱؛ مستدرک الوسائل، ج۷، ص۴۶۱.

۳- مستدرک الوسائل، ج۷، ص ۴۵۶.

ص:۸۰

السَّماءِ وَ مَثاقِیلِ الْجِبالِ وَ مَکَایِیلِ الْبِحار.(۱)

کسی که شب قدر را به شب‌زنده‌داری سپری کند، گناهان او آمرزیده می‌شود، گرچه گناهانش به عدد ستارگان آسمان و سنگینی کوه‌ها و وزن آب دریاها باشد.

امام کاظم (ع) فرمود:

مَنِ اغْتَسلَ لَیْلَةَ الْقَدْرِ وَ اَحْیاهَا اِلی طُلُوعِ الْفَجرِ خَرَجَ مِنْ ذُنوُبِهِ.(۲)

کسی که شب قدر غسل کند و تا طلوع فجر شب‌زنده‌داری کند، از گناهانش خارج می‌شود.

شب‌های دهه آخر ماه رمضان

از مواردی که شب‌زنده‌داری آن مورد تأکید فقها و محدثان شیعه و اهل سنت قرار گرفته و مستحب شمرده شده است، شب‌های دهۀ آخر ماه مبارک رمضان است. این ایام با فضیلت‌ترین شب‌های این ماه شمرده شده است.(۳)

فقها گفته‌اند با ارزش‌ترین زمان که اعتکاف، شب‌زنده‌داری و عبادت در آن مستحب شمرده شده(۴)، شب‌های دهه آخر ماه مبارک رمضان است. سیره پیامبر (ص) و ائمه (علیهم السلام) بر احیا و عبادت این دهه بوده است.(۵)

۱- مستدرک الوسائل، ج۷، ص ۴۵۶.

۲- وسائل الشیعه، ج۷، ص۲۵۷.

۳- المعتبر، علامه حلی، ج۱، ص۳۱۸.

۴- النهایه، شیخ طوسی، ص ۱۷۰؛ جواهر الکلام، ج۱۷، ص ۱۶۰.

۵- کشف الغطاء، شیخ جعفر کاشف الغطا، ج۴، ص ۱۱۰.

ص:۸۱

امام صادق (ع) می‌فرماید:

کانَ رَسُولُ اللهِ (ص) إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ الاَواخِرُ ضُرِبَتْ لَهُ قُبَّةُ شَعْرٍ وَشَدَّ الْمِئزَرَ.(۱)

هرگاه دهه آخر ماه رمضان فرا می‌رسید، برای پیامبر (ص) جایگاه عبادت فراهم می‌کردند و حضرت مهیای عبادت می‌شدند.

و نیز می‌فرماید:

کانَ رَسُولُ اللهِ (ص) إِذا دَخَلَ العَشْرُ الاَوَاخِرُ شَدَّ الْمِئزَرَ وَ اجْتَنَبَ النِّساءَ وَ أحْيَا اللَّيْلَ و تَفرَّغَ لِلعِبادةِ.(۲)

پیامبر (ص) این‌گونه بود که هرگاه دهه آخر ماه رمضان فرا می‌رسید، مهیای عبادت می‌شدند و از زنان پرهیز می‌کردند و شب را به احیا می‌گذراندند و خود را به‌طور کامل برای عبادت آماده می‌ساختند.

علمای اهل سنت، احیا و شب‌زنده‌داری شب‌های دهه آخر ماه رمضان را به استناد سیره رسول گرامی اسلام (ص) مستحب دانسته‌اند.(۳)در روایت آمده است:

«إِذَا كَانَ الْعَشْرُ الآخِرُ طَوى فِراشَه وَأَيْقَظ أهْلَهُ وَ أَحْيَا لَيْلَهُ» . (۴)

پیامبر (ص) تمام ایام ده شب آخر ماه مبارک رمضان را برای درک شب

۱- مستدرک الوسائل، ج۷، ص۴۶۲.

۲- وسائل الشیعه، ج۱۰، ص۳۱۱.

۳- حاشیه ابن العابدین، ج۱، ص۴۶۰.

۴- مجمع الزوائد، ابن حجر هیثمی، ج۳، ص۱۷۳.

ص:۸۲

قدر به احیا سپری می‌کرد و می‌فرمود: «شب قدر را در شب‌های آخر ماه مبارک رمضان جست‌وجو کنید» .(۱)

شب عید فطر

علمای شیعه و اهل سنت تصریح کرده‌اند یکی از شب‌هایی که احیا و شب‌زنده‌داری آن مستحب است، شب عید فطر است. برای استحباب شب‌زنده‌داری شب عید فطر به روایاتی استناد شده است، از جمله پیامبراکرم (ص) فرمود:

مَنْ أَحْیا لَیْلَهَ الْعِیدِ لَمْ یَمُتْ قَلْبُهُ یَومَ تَمُوتُ القُلوبُ.(۲)

کسی که شب عید را زنده بدارد، قلبش نمی‌میرد روزی که قلب‌ها می‌میرند.

امام صادق (ع) از پدر بزرگوارشان نقل می‌کند که حضرت فرمود:

کانَ عَلیُّ بنُ الحْسَینِ (ع) یُحِیی لَیْلهَ عِیْدِ الْفِطْرِ بِالصَّلاهِٔ حَتَّی یُصْبِحَ وَ یَبِیتُ لَیْلَهَ الفِطرِ فِی المَسْجِد.(۳)

امام سجاد (ع) این‌گونه بود که شب عیدفطر را به نماز تا صبح احیا می‌داشت و شب عیدفطر در مسجد می‌ماند.

امام صادق می‌فرماید:

ثَلاثُ لَیْالٍ یَنْبَغی لِلعِبادِ ألا یَناموا فِیها لَیْلَهَ ثَلاثٍ وَ عِشْرینَ مِنْ شَهرِ رَمَضانَ وَ لَیْلَهٔ الْفِطْرِ وَلَیْلَهَ المزْدَلِفهٔ.(۴)

۱- المعجم الکبیر، طبرانی، ج۲، ص۲۴۴.

۲- وسائل الشیعه، ج۷، ص۴۷۸.

۳- همان، ج۸، ص۸۷.

۴- البلدالامین، ص۲۳۶.

ص:۸۳

سزاوار است بندگان خدا سه شب را نخوابند: شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان، شب عید فطر و شب عید قربان.

شب‌های خاص در دیدگاه شیعه

اشاره

هر چند روایت ویژه‌ای بر استحباب احیای برخی شب‌ها نرسیده است، ولی برخی علما از روایاتی که در فضیلت عبادت در آن شب‌ها به صورت عموم رسیده یا در آن شب‌ها به اعمال ویژه‌ای سفارش شده است، آن شب‌ها را در شمار شب‌های ویژه سال شمرده‌اند؛ از جمله:

شب اول محرم

برای این شب، دعا، عبادت ویژه و نمازهای گوناگون نقل کرده‌اند. بدین سبب برخی علما، آن را از شب‌های احیا به‌شمار آورده‌اند:

عَدّهَا الْکَفْعَمِی فِی الْمِصْباحِ مِن لیالی الاِحْیاءِ الْسَّبع.(۱)

کفعمی در مصباح المتهجد، شب اول محرم را از شب‌های هفت‌گانه احیا و شب‌زنده‌داری شمرده است.

رُوِیَ فِیْهَا فِی الاِقْبال عِدَّةُ اَعْمَالٍ - مِنْ دَعواتٍ اَوْ صَلَوَاتٍ اَوْ عِباداتٍ - اَهمُّها عِدَّةُ صَلوات بِکَیفیّاتٍ مُخْتَلِفَة.(۲)

در اقبال الاعمال برای شب اول ماه محرم اعمال متعددی روایت شده است؛ از جمله دعاها یا صلوات و درود بر پیامبر و خاندان پاکش یا عباداتی که مهم‌ترین آنها صلوات‌هایی است که با کیفیت‌های مختلف بیان شده است.

۱- مصباح کفعمی، ص۵۱۴.

۲- اقبال الاعمال، ج۳، صص ۳۰ - ۴۱.

ص:۸۴

شب عاشورا

شب عاشورا از نگاه برخی محدثان و فقیهان، در شمار هفت شب احیای سال شمرده شده است.(۱)

سید بن طاووس شب‌زنده‌داری این شب را مستحب دانسته است. (۲)فقها درباره فضیلت و استحباب احیای شب عاشورا به روایاتی از پیشوایان معصوم (ع) تمسک کرده‌اند؛ از جمله پیامبر (ص) فرمود:

مَنْ أحْيَا لَيْلَةَ عَاشُورا فَكَأَنَّمَا عَبَدَاللَّه عِبَادَةَ جَميعِ المْلائِكَةِ وَ اَجرُ العامِلِ فِيهَا كَأجرِ سَبْعينَ سَنة.(۳)

کسی که شب عاشورا را احیا بدارد، مثل آن است که عبادت تمامی فرشتگان را انجام داده است و پاداش شب‌زنده‌داری در این شب مثل پاداش هفتاد سال عبادت است.

در روایت آمده است کسی که در شب عاشورا بیدار بماند و شب‌زنده‌داری کند و زیارت نماید امام حسین (ع) را تا صبح فرا رسد، خداوند او را در قیامت، درحالی که آمیخته به خون امام حسین (ع) است، در زمره شهدا محشور می کند.(۴)

امام حسین (ع) در شب عاشورا از دشمن مهلت گرفت تا به نماز، دعا، قرائت قرآن و استغفار بپردازد.(۵)

۱- مصباح کفعمی، ص ۶۸۰.

۲- اقبال الاعمال، سید بن طاووس، ج۳، ص۴۵؛ بحار الانوار، ج۹۵، ص۲۳۶؛ مفاتیح الجنان، اعمال شب عاشورا.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص۲۹۳؛ مصباح المتهجد، شیخ طوسی، ص ۷۷۱.

۴- اقبال الاعمال، ج۳، ص ۴۵.

۵- ارشاد مفید، ج۲، ص ۹۰.

ص:۸۵

قضای سحرخیزی و شب‌زنده‌داری

اگر انسان به هردلیل، مثل خواب موفق به انجام دادن برخی اعمال بافضیلت نشود، می‌تواند با به‌جا آوردن قضای آن، بهره‌ای از آن اعمال ببرد.

در روایات به قضای نماز شب بسیار سفارش شده و باعث مباهات پروردگار بر فرشتگان شمرده شده است.

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:

اِنَّ اللهَ تبارَکَ وتعالی لَیباهِی ملائکتَهُ بِالعبدِ یَقضِی صلاةَ اللَّیلِ بالنَّهارِ فَیقُولُ یَا مَلائِکتَی: انظرُوا اِلی عَبدِیِ یقضی مالَمْ أَفْترضُهُ عَلَیهِ أُشهِدُکُمْ إنّی قَدْ غَفَرتُ لَهُ.(۱)

هنگامی که بنده‌ای قضای نمازش را در روز انجام می‌دهد، خداوند تبارک و تعالی به فرشتگانش مباهات می‌کند و خطاب به آنان می‌فرماید: «نگاه کنید به بنده من که قضای نمازی را به‌جا می‌آورد که بر او واجب نکردم. شما شاهد باشید که من گناهان این بنده را بخشیدم» .

«علی بن ابراهیم» در تفسیرش از امام صادق (ع) روایت می‌کند:

شخصی به آن حضرت عرض کرد: «فدایت شوم. چه بسا اتفاق می‌افتد که یک ماه، دو ماه یا سه ماه نماز شب از من فوت می‌شود و من آن را روز قضا می‌کنم. آیا این کار جایز است؟ حضرت فرمود: «به خدا سوگند! این کار مایه روشنی چشم توست» . حضرت این جمله را سه بار تکرار فرمود.

۱- من لایحضره الفقیه، ج۱، ص۴۹۸.

ص:۸۶

ص:۸۷

فصل پنجم: آداب حضور و کسب فیض در سحرگاهان

اشاره

ص:۸۸

ص:۸۹

آداب و شرایط ظاهری

اشاره

بار یافتن به مقام و موقعیت ویژه، بدون پیش‌زمینه، بی‌نتیجه است. باید در هر کاری مقدمات آن کار را فراهم کرد. درک لحظه‌های مبارک و درک فیض آن نیز بی‌مقدمه حاصل نمی‌شود. ابتدا باید به آداب ظاهری و باطنی مزین شد، سپس در آستان حضرت دوست گام گذاشت. ازاین‌رو، نخست به آداب ظاهری و سپس به آداب باطنی سحرخیزی می‌پردازیم:

استراحت روز

باید آمادگی‌های لازم، مثل تغذیه مناسب و استراحت کافی را برای سحرخیزی و تهجد شب در روز تهیه دید. استراحت روز، به‌ویژه خواب و استراحت پیش از ظهر در بیداری شب بسیار مؤثر است. پیامبر (ص) فرمود:

اِسْتَعِینُوا بِطَعامِ السَّحَرِ عَلی صِیامِ النَّهارِ وَ بِالْقَیلُولَهِ عَلی قِیامِ اللَّیلِ.(۱)

از طعام سحرگاهی برای گرفتن روزه و از خواب قیلوله برای شب‌خیزی یاری بجویید.

۱- ارشاد القلوب، دیلمی، ج ۱، ص ۹۱.

ص:۹۰

تغذیه حلال

تغذیه حلال زمینه سحرخیزی را برای انسان فراهم می‌آورد و تغذیه حرام انسان را از کسب فیض در سحر محروم می‌سازد. ازاین‌رو کسی که می‌خواهد سحر برخیزد، باید از تغذیه حرام گریزان باشد و جز غذای حلال نخورد. غذای شبهه‌ناک نیز استفاده نکند. حلال‌خوری راه رشد معنوی را کوتاه و هموار می‌سازد. کسی که در اندیشه طهارت باطن است همواره باید از افراد بی‌توجه در مسائل دینی دوری کند. در واقع، نمی‌توان اثر وضعی تغذیه حرام را از بین برد؛ هرچند عوض آن غذا را به فقیر بدهد.

طهارت ظاهری

باید پیوسته با وضو و طهارت بود و حتی با وضو خوابید. امام‌صادق (ع) فرموده است: «هرکس وضو بگیرد بعد وارد بستر شود، خوابگاهش چون مسجدش خواهد بود» .(۱)اگر موقع خواب به قصد بیداری سحر سر به بالین گذارد، مأموران الهی طبق روایات او را بیدار خواهند کرد:

احدی از بندگان نیست جز آنکه فرشته‌ای از فرشتگان خداوند هرشب دو بار او را بیدار می‌کند و به او می‌گوید: «ای بنده خدا! برخیز و به یاد پروردگارت باش» .(۲)

می‌توان برای بیدار شدن، از آیات قرآن، مثل آیه آخر سوره کهف استفاده کرد:

قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ یُوحی إِلَیَّ أَنَّما إِلهُکُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَمَنْ کانَ یَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ فَلْیَعْمَلْ عَمَلًا صالِحاً وَ لا یُشْرِکْ بِعِبادَةِ

۱- محجهٔ البیضاء، فیض کاشانی، ج۲، ص۳۸۷.

۲- اسرار الصلاهٔ، ص۴۵۷.

ص:۹۱

رَبِّهِ أَحَداً (کهف: ۱۱۰)

بگو: من فقط بشری هستم مثل شما، [ولی] به من وحی می‌شود که معبودتان، تنها معبود یگانه است. پس هر که به لقای پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ‌کس را در عبادت پروردگار شریک نکند.

سپس بگویید:

اَللَّهُمَّ لاتُؤْمِنّی مَکرَکَ وَ لا تُنسِی ذِکرَکَ وَ لاتَجعَلْنِی مِنَ الْغَافِلِینَ.(۱)

خدایا! مرا از مکر و فریب ایمن مگردان و یادت را فراموشم مکن. خدایا! مرا از غافلان و بی‌خبران قرار مده.

چون سحر برخاستی، همانند رسول خدا (ص) سر به سجده بگذار. آن حضرت به حکم پروردگار عمل می‌کرد که فرموده است: وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا (انسان: ۲۶) .

همچنین در شبانه‌روز حداقل یک‌بار گفتن ذکر لا اِلهَ إِلَّا أَنْتَ سُبحَانَکَ إِنی کُنْتُ مِنَ الظَّالِمِین (انبیاء: ۸۷) در سجده از سوی پیشوایان دین سفارش شده است.

مواظبت رفتار روزانه

مراقبت روز به توفیقات شب کمک می‌کند. اگر زائر بخواهد مناجات با پروردگار را در سحر از دست ندهد، باید مراقب رفتار و گفتار خود در روز باشد تا از او گناهی و حتی مکروهی سرنزند. به هوش باشد که در روز، از او آزار و اذیت به کسی نرسد و در همه حال خود را

۱- اصول کافی، ج۲، ص۴۰.

ص:۹۲

در محضر خدا حس کند تا توفیق سحرخیزی نصیب او شود و به او اجازه راه‌یافتن به درگاه و آستان قرب الهی عنایت شود. حتی حالات اول شب در توفیق آخر شب بسیار نقش دارد. گفتار و رفتار انسان از قلب نشئت می‌گیرد. بنابراین همان‌گونه که روز را گذرانده‌ایم، به انتظار شبمان باشیم که شب آبستن روز است و روز آبستن شب.

بدان مثل که شب آبستن روز از تو ستاره می‌شمرم تا که شب چه زاید باز (۱)

اگر در روز، خدا را ناظر همه کارهای خود نبینیم، محرم اسرار شب نخواهیم شد.

نقل شده است «مرحوم آخوند ملا محمد کاشی»(۲)به هنگام سحر با سوز و گداز به نماز می‌ایستاد. در یکی از روزها طلبه‌ای پس از پایان درس مرحوم آخوند به حضورشان آمد و گفت: «این شیخ می‌گوید شب گذشته از دیوار، صدای «سُبّوح قدّوس ربّنا و رب الملائکهٔ و الروح» شنیده و به چشم خود شما را به سجده دیده است و این ذکر را پس از ذکر شما مرتب می‌شنیده است» . مرحوم آخوند گفت: «اینکه در و دیوار ذکری را تکرار کنند، دور نیست. مهم این است که او محرم شده است» .(۳)

جبران حقوق مردم

اگر انسان بخواهد توفیق سیر و سلوک و سحرخیزی نصیبش شود، باید هرگونه حق معنوی و مادی را که بر عهده‌اش است، ادا کند؛ زیرا انسانی که گرفتار حق‌الناس است نمی‌تواند مقام سحرخیزی، شب‌زنده‌داری و ارتقای

۱- حافظ.

۲- استاد مرحوم آقا نجفی قوچانی و حاج آقا رحیم ارباب.

۳- تاریخ حکما و عرفای متأخر بر صدر المتألهین، ص۷۵.

ص:۹۳

معنوی پیداکند. ازاین‌رو باید پیش از خواب رفتار روزانه خود را محاسبه کند. اگر بدهکار مادی به کسی است یا آبروی کسی را با نیش زبان، گوشه چشم، تحقیر و تمسخر تباه ساخته است، جبران کند. این‌گونه امور، با توبه، ذکر، دعا و استغفار جبران نمی‌شود، بلکه باید از همه آنان حلالیت بطلبد و اگر هیچ راه عملی برای جبران نیست، استغفار کند.

بهره‌گیری از موقعیت زمان و مکان

ادب حضور اقتضا می‌کند، زائران و مهمانان خدا و رسول خدا (ص) از فرصت‌ها، بهترین استفاده را ببرند و در ایامی که قرآن و ائمه (علیهم السلام) تعیین کرده‌اند، از فرصت استفاده بیشتری کنند؛ مانند ایام ماه مبارک رمضان، عرفه، سحر و شب جمعه؛ زیرا گرچه رحمت خدا واسع است، ولی برخی اوقات از ویژگی‌هایی برخوردارند که سایر اوقات، آن ویژگی‌ها را ندارند.

آداب و شرایط باطنی (معنوی)

اشاره

تصفیه باطن و حالات روحی مناسب برای راهیابی به درگاه پروردگار، نخستین گام در مسیر قرب الهی و مهم‌ترین زمینه‌سازی برای استغفار و بازگشت است.

توبه

توبه در لغت به معنای بازگشت است؛ یعنی از گناهی که شخص انجام داده بود، بازگشت کند. (۱)زیباترین تعریف برای توبه را در کلام امام‌علی (ع) می‌توان یافت که می‌فرماید:

۱- المعجم الوسیط، ج۱، ماده تاب .

ص:۹۴

اَلتَّوبَةُ نَدْمٌ بِالْقَلْبِ وَ اسْتِغفارٌ بِاللِّسانِ وَ تَرْکٌ بِالجَوارِحِ وَ اِضمارُ اَنْ لایَعُود.(۱)

توبه عبارت است از پشیمانی قلبی، آمرزش خواستن با زبان، ترک کردن گناه و تصمیم به اینکه دیگر آن گناه را انجام نمی‌دهد.

شیخ انصاری در تعریف توبه می گوید: «توبه به معنای برگشت به راه راست، پس از منحرف شدن از راه راست است» .(۲)

گناه و معصیت مهم‌ترین مانع تقرب به درگاه پروردگار و عامل سلب توفیق است. انسان باید ابتدای ورود به عرصه سحرخیزی و شب‌زنده‌داری، تصمیم و عزم بر دوری از گناه و آلودگی‌ها بگیرد تا توفیق سحرخیزی و تداوم شب‌زنده‌داری را پیدا کند.

در نخستین گام برای باریابی به مقام واقعی سحر، توبه واقعی لازم است. توبه‌ای که بازگشت به گناه در آن نباشد. خداوند می‌فرماید: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَی اللهِ تَوْبَةً نَصُوحاً (تحریم: ۶۶)

از پیامبر (ص) پرسیدند: «توبه نصوح چیست؟» فرمود: «توبه نصوح آن است که توبه‌کننده به معصیت برنگردد» . (۳)

انسان با توبه گام اول را برمی‌دارد و زمینه دوستی و ارتباط خالصانه را با خدا ایجاد و نظر پروردگار را به خود جلب می کند. خداوند می‌فرماید: إِنَّ اللهَ یُحِبُّ التَّوَّابِینَ وَ یُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِینَ ؛ «به درستی که خداوند، توبه‌کنندگان و پاکان را دوست دارد» . (بقره: ۲۲۲)

۱- محجهٔ البیضاء، ج۲، ص۲۸۷.

۲- المکاسب، ص ۳۳۵.

۳- ترجمه المیزان، ج۱۹، ص۵۷۳.

ص:۹۵

با توبه‌کردن، شرایط روحی انسان آماده می‌شود تا بتوانـد با خـدای سـبحان ارتباط برقرار کند و راز و نیاز نماید. خداوند هم انسان پشیمان را با آغوش باز می‌پذیرد.

امام سجاد (ع) می‌فرماید:

اِلهی اَنتَ الَّذی فَتَحتَ لِعبـادِک بابـاً اِلی عَفْوِکَ سَـمَّیتَهُ التَّوبـةَ فَقُلتَ (تُوبُوا إِلَی اللهِ تَوْبَـةً نَصُوحاً) فما عُـذرُ مَنْ أغفلَ دُخُولَ الْبابِ بَعدَ فَتحِهِ.(۱)

خـدایا! تو آن صاحب رحمتی که بر روی بنـدگانت دری به سوی آمرزش خود گشودی و نام آن را توبه گذاشتی و فرمودی که ای بندگان! به سوی پروردگار خود بازگشت کنید؛ بازگشتی خالصانه. کسی که از دری که به روی او گشوده شده است، غفلت ورزد و وارد نشود چه عذری می‌تواند داشته باشد.

امید به خدا و قطع امید از غیر

وابستگی به خدا و گسستگی از غیر خدا شرط دیگری برای بهره‌مندی از برکات و فیض سحر و شب‌زنده‌داری است.

خداوند متعال خطاب به حضرت عیسی (ع) می‌فرماید:

یا عِیسی. . . سَلْنِی وَ لاتَسأل غَیری. . . وَلاتَدَعْنِی اِلّا مُتَضرِّعاً اِلیَّ وَ هَمُّکَ هَمّاً وَاحِداً فِانَّکَ مَتی تَدَعُنِی کَذلِکَ اَجَبتُکَ.(۲)

ای عیسی. . . از من بخواه و از دیگری درخواست نکن. به جز حالت تضرع، با من نیایش مکن و کوشش و همت خودت را

۱- بحارالانوار، ج۹۱، ص۱۴۲.

۲- همان، ج۹، ص۳۱۴.

ص:۹۶

یکی کن. پس آن‌چنان‌که تو مرا بخوانی و مناجات کنی، من هم همان‌گونه پاسخ تو را می‌دهم.

امام صادق (ع) می‌فرماید:

اذا اَرادَ اَحَدُکُم اَنْ لایَسأَلَ رَبَّهُ شَیْئاً اِلَّا أعْطَاهُ فَلْیَیأَسْ مِنَ النّاسِ کُلِّهِم وَ لایَکُونَ لَهُ رَجاءٌ إلّا عِندَ اللهِ فَاِذا عَلِمَ اللهُ عَزَّوجلَّ ذلِکَ مِنْ قَلبِهِ لَمْ یَسْأَلِ اللهَ شَیئاً الّا أَعطاهُ.(۱)

هریک از شما بخواهد دعایش در پیشگاه حق تعالی اجابت شود، باید خود را از همه مردمان و از کمک ایشان مأیوس و ناامید سازد و تنها دل و امید خود را به خدا بندد. در چنین حال است که هرکه حاجتی از حضرت پروردگار بخواهد به هدف اجابت می‌رسد.

تضرع و زاری

انسان وقتی حالت انقطاع از خلق پیدا کرد، زمان و حالت تضرع و زاری به درگاه پروردگار فرا می‌رسد. با قطع اسباب، حالت التماس و اصرار واقعی به انسان دست می‌دهد. این فضیلت بزرگی است که بنده به جانب خدا روی آورد و خدای متعال هم مشتاق است که بندگانش با حالت تضرع و زاری به درگاهش روی آورند.

اذا أَحَبَّ اللهُ عَبْداً اِبْتَلاهُ لِیَسمَعَ تَضَرُّعَهُ.(۲)

خداوند هرگاه بنده‌اش را دوست داشته باشد، او را مبتلا می‌کند تا تضرع و زاری او را بشنود.

۱- کافی، ج۲، ص۱۴۹.

۲- ارشاد القلوب، ج۱، ص۱۸۳.

ص:۹۷

پیامبر (ص) می‌فرماید:

«اِنَّ اللّهَ یُحِبُّ السّائِلَ اللَّحُوحَ»(۱)؛ « خداوند دوست دارد سائلی را که بر درخواستش اصرار و پافشاری می کند» .

به هنگام نیایش، رو به قبله کند و دست به سوی آسمان برآورد و با گریه و زاری بر خواسته‌اش اصرار ورزد و برای جلب توجه بیشتر پروردگار، هر خواسته‌اش را به درود و صلوات بر اهل بیت (علیهم السلام) مزیّن کند.

شب‌زنده‌داری، دعا و عبادات را با صلوات و درود بر پیامبر (ص) و توسل به اهل بیت (علیهم السلام) درآمیزد تا به اجابت نزدیک‌تر شود.

اعتراف به لغزش و گناه، دست نیاز بردن به سوی اهل بیت (علیهم السلام) ، واسطه قرار دادن آنان نزد خدا و سوگند دادن به مقام شامخشان، امید به بخشش را افزون می کند.

امام صادق (ع) فرمود:

«وَاللّهُ ما خَرَجَ عَبْدٌ مِنْ ذَنبٍ الّا بِالْإِقْرارِ»(۲)؛ «خداوند بنده را جز با اقرار به گناهش، پاک نمی‌سازد» .

مرا در این ظلمات آنکه راهنمایی کرد دعای نیمه شبی بود و گریه سحری

اخلاص گوهر عمل

اگر توفیق یار شد و انسان توانست در سحر از بستر نرم فاصله بگیرد و به راز و نیاز، عبادت، نماز، استغفار و توبه بپردازد، باید توجه داشته باشد که وقتی این اعمال برای انسان مفید است که انگیزه او از انجام دادن آنها، تنها نیایش و کرنش به درگاه حق باشد، نه زمینه‌سازی برای اهداف دیگر یا به انگیزه استفاده از وقت خوش و دلپذیر سحر؛ زیرا غیر از خدا هرچه انسان را به حرکت در آورد، رهزن است.

۱- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۷۴.

۲- همان، ج ۹۰، ص۴۱۳.

ص:۹۸

نقل شده است که غلام سیاهی به نام «برخ» در زمان حضرت موسی زندگی می‌کرد و بسیار متعبد بود. حضرت موسی به توسط او طلب باران کرد. خدای بزرگ هم به احترام این جوان متعبد که نماز باران خواند، برای مردم باران فرستاد. خداوند متعال خطاب به موسی (ع) فرمود:

برخ بنده بسیار خوب من است و فقط در او یک عیب وجود دارد و آن اینکه در سحرها که برای عبادت و نماز برمی‌خیزد، از نسیم سحرگاهی لذت می‌برد و به وسیله آن آرامش می‌یابد. کسی که مرا دوست می‌دارد، نباید توجه و آرامش او به چیز دیگری باشد.(۱)

نباید هیچ‌گاه خود را برای توفیق طواف بیشتر در عبادت از دیگران برتر بدانیم که ریا آن را از بین می‌برد. باید عمل نیمه‌شب را به اخلاص درآمیزیم و ذخیره قبر و قیامت کنیم و آن را هدیه ماندگار سفر حج قرار دهیم.

بدانیم که در انجام‌دادن عمل عبادی، بین صحت فقهی و شرعی تا قبول آن در بارگاه پروردگار فاصله زیادی است. اگر از عبادات، رنگ و بوی اخلاص برود و به ریا آلوده شود، اعمال آنان به جای قرب، مایه دوری از خدا خواهد شد.

اهمیت و جایگاه نماز شب

اشاره

نافله شب از نمازهایی است که در بین نمازهای مستحبی دارای مقام برجسته و والایی است و از همه نمازهای نافله بیشتر به آن سفارش شده است؛ به‌ویژه به دو عنوان نماز شفع و وتر که خداوند به آن دو سوگند

۱- کشکول شیخ بهایی، ص۴۶۲.

ص:۹۹

یاد کرده است: وَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ (فجر: ۳) .

نماز شب نگین عبادات و محبوب‌ترین عبادات نزد پروردگار است. رسول خدا (ص) می‌فرماید

«اَفضلُ الصَّلاةِ بَعدَ الصَّلاةِ المَکتوبهٔ، الصَلاةُ فی جَوفِ اللَّیلِ»(۱)؛ «برترین نماز پس از نماز واجب، نماز خواندن در دل شب است» .

خداوند در برابر سحرخیزی و تهجد شبانه پیامبر (ص) ، به ایشان وعده مقام محمود را داده است و می‌فرماید:

وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَکَ عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً (اسراء: ۷۹)

و پاسی از شب را از خواب برخیز و قرآن [و نماز] بخوان. این یک وظیفه اضافی برای توست. امید است پروردگارت، تو را به مقامی درخور ستایش برساند.

بسیاری از مفسران مقصود از (فَتَهَجَّدْ) را نافله شب دانسته‌اند؛ زیرا پیامبر با این عمل به مقام بسیار برجسته درخور ستایشی خواهد رسید که همان مقام شفاعت در دو جهان است.

«عبدالله بن سلام» می گوید:

به هنگام ورود رسول اکرم (ص) به مدینه، مردم برای استقبال، از مدینه بیرون آمدند و به زیارت حضرت شتافتند. من از جمله کسانی بودم که به استقبال پیامبر (ص) آمدم. به محض دیدن سیمای مبارک آن حضرت دریافتم که این سیما، سیمای دروغین نیست و نخستین سخنی که از ایشان شنیدم این بود:

«ایها الناس اَفْشُوا السَّلامَ وَ صِلُوا الْأَرحامَ وَ اَطعِمُوا الطَّعامَ وَ صَلُّوا بِاللَّیلِ وَ النَّاسُ

۱- کنز العمال، متقی، ج۷، ص۷۸۴.

ص:۱۰۰

نِیامٌ تَدْخُلُوا الجَنَّةَ بِسَلام» (۱)؛ «سلام کردن را بین خودتان گسترش دهید و عمومی کنید و با خویشاوندان پیوند برقرار کنید. به مستمندان غذا دهید و هنگام شب که مردم خوابند، به نماز بپردازید، آن‌گاه با سلامتی وارد بهشت خواهید شد.

یکی از خواسته‌های امام سجاد (ع) از خدا، سحرخیزی و عبادت شبانه است.

وَ اعْمُرْ لَیْلی بِإِیقَاظِی فِیهِ لِعِبَادَتِکَ، وَ تَفَرُّدِی بِالتَّهَجُّدِ لَکَ، وَ تَجَرُّدِی بِسُکُونِی إِلَیْکَ، وَ إِنْزَالِ حَوَائِجِی بِک.(۲)

بار خدایا! شبم را به بیداری برای عبادتت، تنهایی شبانه‌ام را برای نماز شب، و دوری گزیدن از علاقه‌های دنیایی‌ام را با آرامشی به سوی خویش، و برآورده‌شدن نیازمندی‌های بایسته‌ام، آباد گردان.

اهتمام به نماز شب در سیره علما

از نکات درخور توجه در زندگانی معنوی عالمان برجسته، سحرخیزی و شب‌زنده‌داری آنان است. گویا تمام انرژی‌شان در تلاش‌های علمی و خدمات مردمی، از همین عمل بوده است.

در احوال «مرحوم ملا محمد تقی برغانی» (شهید ثالث) می‌نویسند:

وی برای عبادت همواره از نیمه شب تا طلوع صبح صادق به مسجد خود می‌رفت و در آنجا به مناجات، نماز، تضرع و زاری و تهجد اشتغال داشت و مناجات خمس عشر امام زین العابدین (ع) را از حفظ می‌خواند و بر این روش و شیوه پسندیده، استمرار

۱- عوالی اللئآلی، احسائی، ج۱، ص۲۶۸.

۲- میزان الحکمه، ج۴، ص۷۲.

ص:۱۰۱

داشت. ایشان را مکرر در فصل زمستان می‌دیدند که در نیمه شب به پشت‌بام مسجد خود می‌رود، درحالی‌که به شدت برف می‌بارد و ایشان با پوستینی بر دوش و عمامه‌ای بر سر، مشغول نماز و مناجات است. در حالت ایستاده دست‌ها را به سوی آسمان بلند می‌کرد تا اینکه برف سراسر قامت مبارکش را از سر تا نوک پا سفیدپوش می‌کرد. سرانجام در یکی از شب‌ها، به دست فرقه گمراه بابیه، به شهادت رسید. (۱)

مباهات به نمازگزاران در دل شب

رسول اکرم (ص) می‌فرماید:

هنگامی که انسانی از بستر لذت‌بخش خود برمی‌خیزد، درحالی‌که چشمانش خواب آلوده است برای اینکه با نماز مستحبی، پروردگار را خشنود کند، خداوند مقابل فرشتگان به آن بنده می‌نازد و می‌فرماید: «آیا بنده مرا نمی‌بینید که از رختخواب گوارایش برخاسته است برای نمازی که من بر او واجب نکردم. گواه باشید که او را بخشودم» .(۲)

آداب و کیفیت نماز شب

اشاره

وقت نماز شب از اول نیمه شب تا اذان صبح است. نماز شب هرچه نزدیک‌تر به طلوع فجر خوانده شود، فضیلت بیشتری دارد.

نماز شب را می‌توان به دو صورت مفصل و خلاصه خواند. برای

۱- سیمای فرزانگان، رضا مختاری، ص ۱۷۰.

۲- بحارالانوار، ج۷۷، ص۱۵۶.

ص:۱۰۲

صورت مفصل آن باید به کتاب‌های ادعیه، مثل مفاتیح‌الجنان مراجعه کرد. اما صورت کوتاه و آسان آن چنین است: چهار تا دو رکعتی، مثل نماز صبح به نیت نافله شب که در مجموع هشت رکعت خوانده می‌شود. دو رکعت به نیت نماز «شفع» است که بهتر است در رکعت اول بعد از حمد، سوره ناس و در رکعت دوم سوره فلق خوانده شود. یک رکعت هم به نیت «وَتْر» است که اول سوره حمد، بعد سه مرتبه سوره توحید و بعد هم سوره فلق و ناس خوانده شود. البته می‌توان تنها یک سوره بعد از حمد خواند. بعد دست چپ به حالت قنوت، و با دست راست با تسبیح هفت مرتبه می‌گوید:

«هذا مَقامُ العَائَذِ بِکَ مِنَ النَّارِ» .

سپس هفتاد مرتبه

«استغفرالله و اَتُوبُ اِلَیه» می‌گوید و بعد از آن سیصد مرتبه می‌گوید

«العفو» بعد برای چهل مؤمن دعا می‌کند به این صورت

«أَللّهُمَّ اغْفِر لفلان. . .» و به جای فلان، اسم فرد را می‌آورد، مثل

«أَللّهُمَّ اغْفِر لِسَیِّد رضی. . .» بعد یک مرتبه می‌گوید:

«رَبِّ اغْفِرلِی وَ ارْحَمْنِی وَتُبْ عَلیَّ إِنَّکَ أَنْتَ التَّوّابُ الرَّحِیمُ» بعد به رکوع و سجده می‌رود و نماز را تمام می‌کند.(۱)مجموع رکعات نماز شب، یازده رکعت به کیفیت فوق است. گفتنی است که نماز شب، مانند دیگر نمازهای مستحبی اذان و اقامه ندارد.

علما فرموده‌اند سزاوار نیست دو نماز «شفع» و «وتر» که خداوند به آن دو در قرآن سوگند یاد کرده و از اهمیت والایی برخوردار است، ترک شود.

در صورتی که وقت برای انجام‌دادن تمام نماز شب نباشد، بهتر است دست‌کم نماز «شفع» و «وتر» به‌جا آورده شود.

۱- مفاتیح الجنان.

ص:۱۰۳

گریه نیمه شب

گریه و زاری به هنگام حضور در پیشگاه خدا، اوج احساس و عشق به حضرت حق را نشان می‌دهد. و خبر از صداقت و نرمی دل و خشوع قلب می‌دهد. گریه در دل شب، دلیل اخلاص است؛ زیرا ناظری جز پروردگار ندارد.

تا به خرمن نرسد برکشت امیدی که تراست

پیامبر (ص) فرمود: «هر چیزی را پیمانه و سنجشی است، جز گریستن [برای خدا] که قطره‌ای از آن، دریاهایی از آتش عذاب را فرو می‌نشاند» .(۱)همچنین فرمود:

هرکس از گناهی بگرید، بخشوده می‌شود و هرکه از ترس آتش عذاب گریه کند، خداوند او را از آتش ایمن گرداند و آن‌که از شوق بهشت به گریه افتد، خداوند در بهشتش جای دهد و ایمنی از هراس بزرگ قیامت را برای او بنویسد و اگر کسی از بیم (قهر) خداوند اشک بریزد، خداوند او را با پیامبران و صدیقان و شهدا و نیکان محشور سازد و اینان چه نیکو رفقایی‌اند.(۲)

اعتراف به گناه

در سحر، زائران بیش از هر چیز باید در اندیشه رفع گرفتاری‌ها و کاستی‌های معنوی و اخلاقی خود باشند، و کمبودها، لغزش‌ها و گناهان را

۱- ارشاد القلوب، ج۱، ص۱۹۱؛ بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۳۱.

۲- مستدرک الوسائل، ج۱۱، ص۲۴۷.

ص:۱۰۴

با نیایش، تضرع و گریه جبران کننـد. پرونده گذشـته خود را نزد پروردگار بگشایند و اعتراف به گناه کنند و با توبه آثار گناه را از باطن خود بشویند.

حضرت سجاد (ع) با چشمانی اشک‌بار، به خدای متعال عرضه می‌دارد:

بارالها! مرا به گریه بر حال خودم کمک ده؛ زیرا من با سـهل‌انگاری و آرزو، عمرم را فنا کردم و آن‌چنان تنزّل یافتم که از خیر خود ناامیدم. پس بدحال‌تر از من کیست اگر بر همین حال به قبرم پای بگذرام درحالی‌که آن را برای خوابیدن و آرامیدن، هموار نکردم و با عمل صالـح مفروش نساختم. من چرا نگریم در حالی که نمی‌دانم بازگشت من به چه سوی خواهد بود و می‌بینم نفس [اماره‌ام] بر من نیرنگ به کار می‌برد. روزگار فریبم می‌دهد. درحالی‌که مرگ بال‌هایش را بر سرم می‌جنباند. پس چرا من نگریم؟(۱)

خداوند به حضرت موسی (ع) فرمود:

«اَبْکِ عَلی نَفْسِکَ مَا کُنْتَ فِی الدُّنیا» (۲)؛ « ای موسی! تا در دنیایی به حال خود گریه کن

» . و به عیسی (ع) فرمود:

«یَا عِیسی اَبْکِ عَلَی نَفْسِکَ فِی الخَلَوَاتْ» (۳)؛ « ای عیسی! در خلوت‌ها به حال خود گریه کن» .

دعا برای دیگران

دعـا برای دیگران از آداب بسـیار مهم دعـا، به‌ویژه در نماز شب است. بـدین علت جزء دسـتورهای نماز شب است که نمازگزار در خلوت نماز

۱- دعای ابوحمزه ثمالی.

۲- تحف العقول، حرانی، ص۵۹۱.

۳- همان، ص۵۹۳.

ص:۱۰۵

وتر، چهل مؤمن را دعا کنـد. از آداب دعا که در سیره ائمه (علیهم السلام) آمـده است و به ما آموخته‌اند این است که در دعا فقط شخص خود و نیازها و خواسته‌های خود را در نظر نگیریم، بلکه دعا را تعمیم دهیم تا حوائج و مشکلات اجتماعی عموم مردم را شامل شود. بهتر است که انسان ابتدا، به دیگر مؤمنان، همسایگان، نزدیکان و. . . دعا کند، سپس درخواست خود را از درگاه خداوند بخواهد. در واقع، این نوع دعا به اجابت نزدیک‌تر و کارسازتر است.

امام صادق (ع) از رسول گرامی (ص) نقل می‌کند که فرمود:

اذا دَعا اَحَدُکُم فَلْیَعُمَّ فَاِنَّهُ اَوجَبُ لِلدُّعاءِ.(۱)

هرگاه یکی از شما خواست دعا کند، در دعا همه را در نظر بگیرد؛ زیرا که به اجابت نزدیک‌تر است.

همچنین امام صادق (ع) فرمود:

مَنْ قَدَّمَ فِی دُعَائه اَرْبَعِینَ مِنَ المُؤْمِنینَ ثُمَ دَعا لِنَفسِهِ اُسْتُجِیبَ لَه.(۲)

کسی که در دعای خویش چهل نفر از مؤمنان را مقدّم بدارد، سپس به خود دعا کند، دعایش مستجاب می‌شود.

این سفر روحانی که پس از سال‌ها امید و انتظار نصیب زائر شده است. فرصت بسیار گرانبهایی است که انسان به خودشناسی بپردازد و رابطه خود را با خداوند از طریق ذکر، دعا، مناجات و تلاوت قرآن تقویت کند. به‌ویژه در اوقاتی که قرآن آن را از بهترین لحظه‌های شبانه‌روز معرفی کرده است؛ لحظه‌هایی که در رحمت خود را به روی

۱- اصول کافی، ج۴، ص۲۴۳. چهار جلدی

۲- بحارالانوار، ج۹۳، ص۳۱۷.

ص:۱۰۶

بنـدگانش گشوده است. در چنین میهمـانی و سـحرگاهی که کمتر نصـیب انسـان می‌شود، چه خوب است که انسـان به یـاد دیگران باشد. به یاد کسانی که در هویت دینی و شخصـیت معنوی و کمالات ما سـهم داشـته‌اند، مانند استادان، معلمان، پدر، مادر، برادران، خواهران همسایگان و هر کسی که حقی بر ما دارد.

بنابراین سـهیم کردن دیگران در دعا، مناجات، اعمال عبادی،ماننـد طواف و. . . نه تنها از ثواب عمل انسان نمی‌کاهد، بلکه چه بسا سبب استجابت دعا و قبولی اعمال نیز می‌گردد.

«علی بن ابراهیم» از پدرش (ابراهیم بن هاشم) نقل می‌کند:

عبدالله بن جندب را در موقف (عرفات) به حالتی دیدم که تاکنون ندیده بودم. دست‌ها را به آسـمان برداشـته بود و یکسره اشک بر چهره‌اش روان بود و بر زمین می‌ریخت. همین که مردم متفرق شدنـد، گفتم: «ای ابـا محمـد! موقفی بهتر از موقف تو ندیـده بودم» . در پاسخ گفت: «به خدا جز برای برادرانم دعا نکردم؛ زیرا حضرت موسی بن جعفر (ع) مرا خبر داد که اگر کسی برای برادرش دعا کنـد وی را از جانب عرش ندا دهند که صد هزار برابر آنچه خواستی برای تو باد: «ولک مأة الفٍ ضـعف مثله» . من دوست نداشـتم که صد هزار برابری که تضمین شده است را رها کنم و به دعا برای خود بپردازم که نمی‌دانم آیا به اجابت می‌رسد یا نه؟» .(۱)

بنابراین باید حاجی حصار خودبینی را فرو ریزد تا به دریای انسان‌ها بپیوندد و خود نیز در این دریا از فیض ربوبی بهره‌مند شود.

۱- الکافی، ج۲، ص۵۰۸.

ص:۱۰۷

استجابت دعای حج‌گزار و عمره‌گزار

حج و عمره از توفیقات بسیار مهمی است که نصیب زائر خانه خدا می‌شود؛ زیرا در این سفر برای او استجابت دعا وعده داده شده است. در متون روایی آمده است از کسانی که دعای آنان مستجاب می‌شود، حج گزار و عمره گزار است.

ثَلاثَةٌ دَعْوَتُهم مُستَجابةٌ: الحاجُّ فَانْظُرُوا كَيفَ تَخْلُفونَه وَالغازی فی سبیل الله فَانظُروا كَیفَ تَخلُفُونَه وَالمَریضُ فلا تَعَرَّضوه وَ لاَ تُضْجِرُوه.(۱)

دعای سه گروه مستجاب است: شخصی که در حال انجام دادن حج یا عمره است و کسی که در راه خدا به جنگ پرداخته است. در مورد این دو گروه مواظب باشید که چگونه به خانواده آنان رسیدگی می کنید. [گروه سوم] انسان بیمار است پس او را اذیت و ناراحت نکنید.

همچنین در روایت آمده است:

اَرْبَعَةٌ لاتُرَدُّ لهَم دَعْوَةٌ حَتّی تُفْتَحَ لَها اَبْوَابُ الْسَماءِ وَ تَصيرَ اِلی العَرْشِ: ... وَ المُعْتَمِرُ حتَی يَرجعَ. ...(۲)

دعای چهار نفر باز نمی گردد تا آن گاه که درهای آسمان برای آنها گشوده شود و به عرش الهی برسد... دعای کسی که به سفر عمره رفته است تا باز گردد. ...

مکان‌های مناسب برای دعا

در روایات، درباره مکان‌های مناسب دعا، به اماکن متبرک و مقدس،

۱- بحارالانوار، ج ۸۱، ص ۲۲۵.

۲- همان، ج ۹۰، ص ۳۵۷.

ص:۱۰۸

چون مکه مکرمه، مدینه منوره، مساجد و به ویژه مساجدی که اولیای خدا و ائمه اطهار (علیهم السلام) در آنها به نماز و نیایش مشغول بوده‌اند، مشاهد مشرفه و کنار مرقدهای اولیای الهی و کربلا اشاره شده است.

مسجدالنبی جلوه‌گاه سحرخیزان

نماز در مسجدالنبی که پس از مسجدالحرام از شرافت و قداست ویژه‌ای برخوردار است، ثواب و فضیلت فراوان دارد و تجلیگاه ارتباط تام با حق تعالی است.

مسجدالنبی، پایگاه گسترش اسلام است؛ جایی که ابتدا مسلمانان در آنجا با هدایت‌های وحی آیات قرآنی و رهنمودهای پیامبر (ص) ، به معارف الهی دست می‌یافتند. سپس به عرصه جهاد و ایثار و شهادت بسیج می‌شدند. نمازهای باشکوه جماعت به امامت پیامبر اعظم (ص) ، اعتکاف و شب‌زنده‌داری، نماز شب و تلاوت قرآن در آنجا انجام می‌شد.

مسجدالنبی یادآور سحرخیزی پیامبر (ص) و یاران

نخستین پایگاهی که در آغاز ورود به شهر مدینه به زیارت آن می‌شتابیم، مسجد پیامبر (ص) است. با مختصر آشنایی از مسجدالنبی مرقد مطهر رسول خدا، با واژگانی آشنا می‌شویم که بیانگر نقش شب و سحرخیزی بر معنویت انسان مسلمان است. معرفی جایگاه‌های مقدس و متبرک، مثل محراب تهجد، ستون توبه، حرس و. . . ما را به اهمیت سحرخیزی و شب‌زنده‌داری رهنمون می‌سازد.

از ویژگی‌های پیامبر (ص) این است که به دستور خداوند در نخستین آیاتی که بر او نازل شد، سحرخیزی، شب‌زنده‌داری و نماز شب از

ص:۱۰۹

حضرت خواسته شد: (یا أَیُّهَا الْمُزَّمِّلُ * قُمِ اللَّیْلَ إِلَّا قَلِیلًا) . (مزمل: ۱ و۲)

بنابراین زائران در این سفر، در کنار شخصیتی قرار می گیرند که سحرخیزی و نمازشب از ویژ گی‌های وی بوده است.

روضه شریفه

قسمتی از مسجدالنبی که در ناحیه جنوب شرقی (رو به قسمت قبله) قرار دارد به نام روضه مطهره شناخته می‌شود. این قسمت فضیلت زیادی دارد و در حدیثی از رسول خدا (ص) باغی از باغ‌های بهشت معرفی شده است.

پیامبر (ص) می‌فرماید:

«مَا بَینَ بَیْتی وَ مِنْبَرِی رَوضَةٌ مِنْ رِیاضِ الجَنَّةِ» (۱)؛ «بین خانه و منبر من باغی از باغ‌های بهشت است» .

مسجدالنبی شریف‌ترین مسجد پس از مسجدالحرام است که رسول‌خدا (ص) درباره نماز خواندن در این مسجد فرمود:

صَلاةٌ فِی مَسْجِدِی تَعْدِلُ اَلْفَ صَلاةٍ فِیما سِواهُ مِنَ المَساجِدَ اِلَّا المَسْجِدَالحَرامَ.(۲)

یک نماز در مسجد من برابر هزار نماز در دیگر مساجد است، مگر مسجدالحرام.

روضه شریفه در مسجد از اهمیت بیشتری برخوردار است که زائران باید از فرصت حضور در مدینه، برای استغفار در این مکان مقدس و با ارزش، کمال استفاده را ببرند به‌ویژه به هنگام سحر.

۱- وسائل الشیعه، ج۱۴، ص۳۶۹.

۲- کافی، ج۴، ص۵۵۴.

ص:۱۱۰

محراب تهجد

جایگاهی که آن را محراب تهجد پیامبر (ص) می‌نامند، جنب خانه مطهر فاطمه زهرا (علیها السلام) است که محل اقامه نماز شب رسول خدا بوده است. براساس برخی روایات وقتی همه مردم به خواب می‌رفتند، آن حضرت در پشت خانه حضرت علی (ع) حصیری می‌انداخت و نماز شب می‌خواند.(۱)

استوانه توبه

ستون توبه یادآور خاطره توبه یکی از اصحاب رسول خدا، به نام «ابولُبابه» است. او در مأموریتی که پیامبر (ص) به او داده بود در حق مسلمانان و پیامبر (ص) خیانتی مرتکب شد که بعد از پی‌بردن به خطای خود، مستقیم به سوی مسجد رفت و خود را به یکی از ستون‌ها بست و شب و روز به گریه و زاری پرداخت. بسیار نماز خواند و دست تضرع و توبه به درگاه الهی برداشت. خداوند نیز توبه او را پذیرفت و آیاتی از قرآن درباره او نازل شد. به همین علت، این ستون به ستون توبه معروف است. (۲)

امام صادق (ع) نیز سفارش به اقامه نماز در کنار این ستون کرده است.(۳)

استوانه سریر

این مکان جایی است که رسول خدا (ص) در ایام اعتکاف در آنجا به سر می‌برد و برای آن حضرت برگ‌هایی از درخت خرما (حصیر) پهن می‌کردند تا استراحت فرماید.

۱- آثار اسلامی مکه و مدینه، رسول جعفریان، ص۲۲۸.

۲- همان، ص۲۶۳.

۳- الحج و العمرة فی الکتاب والسنة، ص۴۹۶.

ص:۱۱۱

استوانه حرس

این ستون مکان نگهبانی و حفاظت امام علی (ع) از جان گرامی رسول‌خدا (ص) بوده است. همچنین این ستون مصلای امام علی (ع) و یادآور عبادت‌ها و شب‌زنده‌داری‌های حضرت به شمار می‌آید.

آنچه در سفر زیارتی مدینه منوره، از زائران پیامبر (ص) و ائمه معصومین بقیع (علیهم السلام) انتظار می‌رود، شناخت پیامبر (ص) و جایگاه ایشان نزد پروردگار است تا با توسل به حضرت و سوگند دادن خداوند به مقام و مرتبه پیامبر (ص) از خدا طلب عفو و بخشش کنند؛ زیرا پیامبر (ص) نزد خدا از چنان موقعیتی برخوردار است که برای هر کس طلب عفو و رحمت کند، خدا آن را رد نمی‌کند.

تلاوت قرآن

تلاوت قرآن در دل شب، از آداب شب‌زنده‌داری و سحرخیزی است که قرآن کریم بر آن تأکید ورزیده است.

عده‌ای از مفسران خواسته‌اند، دستور خداوند به شب‌زنده‌داری را در تلاوت قرآن خلاصه کنند.(۱)ولی شیخ طبرسی در مجمع البیان بر آن است که هدف از تهجد، نماز خواندن است. هرچند در مقدار و چگونه خواندن قرآن در دل شب بین مفسران اختلاف وجود دارد، لکن شب‌زنده‌داری بدون تلاوت قرآن هم شایسته نیست به دلیل آیه شریفه قرآن که می‌فرماید: فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ (مزمل: ۲۰) .(۲)

در روایات، خواندن آیات ۱۹۰ تا ۱۹۴ آل عمران از وظایف و آداب

۱- جامع البیان، ج۹، ص۱۷۶.

۲- مجمع البیان، ج۱۰، صص ۵۷۵ و ۵۷۶.

ص:۱۱۲

شب‌زنده‌داری شمرده شده است.(۱)و شایسته دانسته‌اند در هر دو رکعت از نماز شب، به هر مقدار که ممکن باشد، تلاوت قرآن هم صورت گیرد. (۲)

عده‌ای هم به دلیل آیه شریفه قرآن یَتْلُونَ آیاتِ اللهِ آناءَ اللَّیْلِ وَ هُمْ یَسْجُدُونَ (آل عمران: ۱۱۳)(۳)، حداقل پنجاه آیه از قرآن را به هنگام تهجد از شرایط شب‌زنده‌داری دانسته‌اند.(۴)

ذکر و یاد خدا

از دیگر آداب تهجد در دل شب، ذکر و یاد خداست که قرآن آن را یادآور می‌شود و سفارش می‌کند در وقت سحر با نگاه به آسمان و خواندن آیات عظمت الهی، که مجموعه‌ای از تسبیح، تهلیل، تمجید و توحید است، باید به یاد خدا بود.

خداوند می‌فرماید: وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَ تَبَتَّلْ إِلَیْهِ تَبْتِیلًا (مزمل: ۸) (۵)

همچنین خداوند به حاجیان دستور می‌دهد در بازگشت از عرفات به مشعرالحرام، در مشعرالحرام خدا را بسیار یاد کنند:

فَإِذا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفاتٍ فَاذْکُرُوا اللهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرامِ (بقره:۱۹۸)

هنگامی که از عرفات کوچ کردید، خدا را در مشعرالحرام یاد کنید.

۱- جامع البیان، ج۹، ص۱۷۷؛ محجهٔ البیضاء، ج۲، ص۳۷۴؛ وسائل الشیعه، ج۲، ص۱۹۶؛ بحارالانوار، ج۸۴، ص۱۸۷.

۲- بحارالانوار، ج۸۴، ص۲۲۴.

۳- جامع البیان، ج۴، ص۷۳.

۴- جوامع الجامع، ج۴، ص۳۸۸.

۵- محجهٔ البیضاء، ج۲، ص۳۷۴.

ص:۱۱۳

استغفار

استغفار به معنای طلب مغفرت و آمرزش به زبان و عمل است. (۱)ازاین‌رو استغفار به زبان تنها، در رهایی انسان از عذاب الهی کفایت نمی‌کند، بلکه باید رفتار و کردار هم نشان‌دهنده دوری از گناه باشد. فرق استغفار با توبه در این است که توبه به معنای پشیمانی با تصمیم بر بازگشت نکردن به گناه است. اما استغفار، طلب آمرزش و مغفرت از پروردگار و اصرار بر محو پرونده گناه گذشته است. استغفار با مشتقات آن در آیات قرآن بیش از ۱۲۰ بار آمده است که بیانگر اهمیت این موضوع در قرآن کریم است. برخی آیات نیز به استغفار در سحرگاهان توصیه می‌کنند؛ چون در آن لحظات به استغفارکنندگان، وعده استجابت دعا و عفو و بخشش داده شده است.

خداوند استغفار در سحر را از اوصاف پرهیزکاران می‌شمارد و می‌فرماید:

الصَّابِرِينَ وَ الصَّادِقِينَ وَ الْقانِتِينَ وَ الْمُنْفِقِينَ وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحارِ (آل عمران: ۱۷)

آنها که [در مسیر اطاعت و ترک گناه] استقامت می‌ورزند، راستگویند، [در برابر خدا] خضوع و [در راه او] انفاق می‌کنند و در سحرگاهان از خداوند آمرزش می‌طلبند.

خداوند برای بندگان گناهکارش دو امان گذاشته است؛ یکی رسول‌خدا (ص) و دیگری استغفار است. خداوند می‌فرماید: وَ ما کانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ ؛ «و [نیز] تا [گروهی از آنها] استغفار می‌کنند،

۱- مفردات، راغب اصفهانی، ماده غفر.

ص:۱۱۴

خدا عذابشان نمی‌کند» . (انفال: ۳۳)

علی (ع) می‌فرماید:

«عَجِبْتُ لِمَنْ یَقْنَطُ وَ مَعَهُ الإِسْتِغْفَارُ» (۱)؛ «از کسی در شگفتم که با وجود استغفار، به ناامیدی دچار می‌شود» .

سحرگاه بهترین وقت طلب آمرزش از لغزش‌ها معرفی شده است. کسی که در این زمان از لذت خواب چشم بپوشد و به عبادت خدا بپردازد، بی‌شک مورد عنایات پروردگار قرار خواهد گرفت. در موسم حج که کانون تصفیه جان از گناه است، خداوند پس از آنکه به حج‌گزاران فرمان می‌دهد به سوی سرزمین منا کوچ کنند، به آنان دستور استغفار می‌دهد:

ثُمَّ أَفِیضُوا مِنْ حَیْثُ أَفاضَ النَّاسُ وَ اسْتَغْفِرُوا (بقره: ۱۹۸)

سپس از همان‌جا که مردم کوچ می‌کنند، [به سوی سرزمین منا] کوچ کنید و از خداوند طلب آمرزش کنید.

رابطه آمرزش گناهان و زیارت پیامبر (ص) و ائمه علیهم السلام

طبق وعده‌های قرآن کریم، وقتی زائران به مدینه وارد می‌شوند، در محضر رسول اکرم (ص) قرار می‌گیرند؛ کسی که حبل‌المتین الهی و وسیله بین مخلوق و خالق است.

زائران در بهترین شرایط معنوی، می‌توانند برای طلب آمرزش از خداوند به نزدیک‌ترین بنده‌اش، یعنی پیامبر اکرم (ص) توسل بجویند.

«ملامهدی نراقی» می‌نویسد:

پس هرکه برای زیارت بر قبور مطهره پیامبر (ص) و ائمه (علیهم السلام)

۱- نهج البلاغه، حکمت ۸۷.

ص:۱۱۵

حاضر شود، آنان از احوال او مطلع می‌شوند. . . . پس با شفاعت از خداوند حوائج ایشان را طلب می‌کنند و از درگاه الهی خواستار آمرزش گناهان ایشان می‌شوند. همین سرّ است در ترغیب به زیارت پیامبر (ص) و ائمه (علیهم السلام) .(۱)

یکی از آثار و اسرار گران‌قدر زیارت، جلب توجه ائمه معصوم به زائران است: (وَ ابْتَغُوا إِلَیْهِ الْوَسِیلَةَ) .

اهل بیت آبرومندان درگاه الهی و اولیای برگزیده اویند. بنابراین با توسل به آنان و زیارت مراقد پاکشان باید به شفاعت آنها امیدوار بود و از الطاف بیکرانشان بهره‌مند گردید. (۲)

از دیدگاه عارف والا مقام، «بهاری همدانی» ، نسیم الطاف ائمه (علیهم السلام) به زائران ایشان می‌رسد. پس خوب است زائران به امید شفاعت برای بخشش گناهان و رسیدن به فیض عظیم، رو به سوی آن بزرگواران کنند.(۳)خداوند می‌فرماید: (وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جاؤُکَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّهَ تَوَّاباً رَحِیماً) (نساء: ۶۴) .

قرآن کریم به کسانی که گناه کرده و بر خود ستم روا داشته‌اند توصیه می‌کند به حضور پیامبر (ص) بشتابند و از او نزد خدا طلب مغفرت کنند و آن حضرت نیز برای آنان از خداوند آمرزش بطلبد. به یقین، پروردگار را توبه‌پذیر و رحیم خواهند یافت.

زائر باید این زمینه آماده را برای رشد معنوی و استغفار قدر بداند و

۱- جامع السعادات، ملامهدی نراقی، ج۳، ص۳۹۸. با اندکی تصرف

۲- ر. ک: کافی، ج۶، ص۵۴۸.

۳- تذکرة المتقین، ص۷۶. با اندکی تصرف

ص:۱۱۶

موقعیت خود را بشناسد که در محضر رسول رحمت و پایگاه مغفرت و بخشش قرارگرفته است. اگر در روز و به‌طور معمول زیارت را با دوستان و یاران و همسفران انجام می‌دهد، سعی کند سحر برخیزد و در خلوت شب به زیارت، دعا، نماز شب در محضر رسول خدا و ائمه اطهار بپردازد. در نماز شب (وتر) به استغفار روی آورد و پیامبر (ص) را واسطه شفاعت قرار دهد تا گناهان و لغزش‌هایش مورد عفو خداوند واقع شود. از مهم‌ترین وظایف زائران مدینه، این است که از این درِ رحمت، به ویژه در دل شب که زمان ویژه انس با خداست، غافل نمانند؛ زیرا به زائران پیامبر (ص) و ائمه معصوم (علیهم السلام) وعده آمرزش از گناهان داده شده است.

پیامبر (ص) در ذیل حدیثی به امام حسین (ع) فرمود:

. . . کانَ حَقّاً عَلَیَّ اَنْ اَزورَه یَومَ القِیامَهْ وُ اُخَلِّصَهُ مِنْ ذُنُوبِه.(۱)

[ای فرزند عزیزم! کسی که مرا، در حال زندگی یا بعد از آن، زیارت کند یا پدرت علی بن ابی‌طالب یا برادرت حسن بن علی یا تو را زیارت کند]، بر عهده من است که او را در روز قیامت دیدار کنم و از گناهانش برهانم.

۱- بحارالانوار، ج۵۷، ص۱۲۳.

ص:۱۱۷

فصل ششم: آثار سحرخیزی و شب‌زنده‌داری

اشاره

ص:۱۱۸

ص:۱۱۹

آثار دنیوی

اشاره

سحرخیزی همان‌گونه که برای نجات انسان از سختی‌های قبر، سؤال نکیر و منکر، حساب و میزان کارساز است، آثار فردی و اجتماعی بسیار مهمی نیز در این دنیا برای انسان دارد که برخی از آنها را یادآور می‌شویم:

آرامش روح و روان

آرامش روح و اطمینان قلب از آثار مهم بیداری شب و مناجات و نماز شب است. حضرت علی (ع) در مورد تأثیر نگرانی و اضطراب‌های روحی و روانی بر جسم و ظاهر انسان می‌فرماید: «
أَلهَمُّ يُذِيبُ الجَسَدَ»(۱)؛ «اندوه و نگرانی، کالبد آدمی را آب می کند» .
در جای دیگر، اندوه را بخشی از عوامل پیری و شکستگی انسان می‌داند و می‌فرماید:
«أَلهَمُّ نِصْفُ الهَرَمِ»(۲)؛ «اندوه نیمی از پیری است» .
واضح است تمامی نگرانی‌ها و تشویش‌ها از روح و روان آدمی سرچشمه می گیرد. اگر کسی بتواند روح خود را با سحرخیزی و نیایش

۱- غررالحکم، ص ۳۲۱.

۲- بحارالانوار، ج۷۵، ص ۶۰.

ص:۱۲۰

شبانه آرامش بخشد، بسیاری از ناراحتی‌های خود را ریشه‌کن کرده است. چنانچه روح و روان آدمی به پشتوانه و تکیه‌گاه مطمئن و مستحکم متکی باشد، هیچ‌یک از عوامل اضطراب و نگرانی در او تأثیر نخواهد داشت. این مطلب در آیه شریفه به صراحت بیان شده است: أَلا بِذِکْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ؛ «تنها با یاد خدا، دل‌ها آرام می‌گیرد» . (رعد: ۲۸)

صحت و سلامت جسم

اسلام همان‌گونه که به روح و قلب سالم، توجه دارد، به جسم سالم هم عنایت دارد و عقل سالم را در جسم سالم می‌داند.

بلال از پیامبر اکرم (ص) نقل می‌کند که حضرت فرمود:

شب زنده‌دار باشید که راه و روش صالحان قبل از شماست و باعث تقرب به خدا می‌شود، انسان را از گناهان باز می‌دارد، خطاها و بیماری‌ها را از بدن بر طرف می‌کند. (۱)

حضرت علی (ع) می‌فرماید:

شب‌زنده‌داری باعث صحت و سلامتی بدن و خشنودی خدا می‌شود و انسان را در مسیر رحمت الهی قرار می‌دهد و چنگ‌زدن به اخلاق پیامبران است.(۲)

زیبایی چهره

سحرخیزی و اقامه نماز شب، دیده را روشن و قلب و چهره را نورانی می‌سازد. این از رموز و تأثیرات ظاهری نماز شب و ارتباط سحر

۱- بحارالانوار، ج۸۷، ص۱۲۳.

۲- همان، ص۱۴۴.

ص:۱۲۱

با پروردگار است. امام رضا (ع) می‌فرماید:

از امام علی بن الحسین (ع) پرسیده شد:

«مَا بالَ المُتَهَجِّدِينَ بِاللَّيلِ مِنْ اَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهاً؟ قالَ لِاَنَّهُمْ خَلَّوا بِرَبِّهِم - بِالله - فَكَساهُمُ اللهُ مِنْ نوُرِهِ»(۱)؛ «چرا چهره سحرخیزان از همه مردم زیباتر و درخشنده‌تر است؟» امام (ع) فرمود: «زیرا آنان با خداوند خلوت می‌کنند و خداوند از نور خود بر قامتشان می‌پوشاند» .

امام صادق (ع) می‌فرماید: «نماز شب روی را سفید می‌کند» .(۲)

و نیز فرمود:

نماز شب باعث زیبایی سیما، نیکویی اخلاق، خوشبویی بدن، فراوانی رزق، ادا شدن قرض، از بین رفتن غم و باعث تقویت نور چشم است.(۳)

آن را که نشان ضرب عشق است از چهره او چو نور پیداست

نورانی شدن ظاهر و باطن

از دیگر آثار سحرخیزی، نورانی شدن ظاهر و باطن سحرخیز است. پیامبر (ص) نماز نیمه شب و وقت سحر را نور می‌داند و می‌فرماید:

«صَلاةُ اللَّيلِ نورٌ» .(۴)

حضرت عیسی (ع) در موعظه‌هایش به حواریون می‌فرماید:

بِحَقٍّ اَقوْلُ لَکُم طُوبى لِلَّذينَ يَتَهَجَّدُونَ مِنَ اللَّيلِ أُولئِکَ الَّذِينَ يَرِثُونَ

۱- میزان الحکمهٔ، ج۵، ص۴۱۹.

۲- همان، ص۴۲۲.

۳- ثواب الاعمال، شیخ صدوق، ص ۷۰.

۴- میزان الحکمهٔ، ج۵، ص۴۲۱.

ص:۱۲۲

النُّورَ الدّائِمَ مِنْ اَجْلِ اِنَّهُم قامُوا فِی ظُلْمَهِٔ اللَّیلِ.(۱)

شما را سخنی راست و درست گویم: سعادتمند آنان‌اند که سحرخیزند. آنها کسانی‌اند که نور ماندگار را به ارث می‌برند؛ زیرا در تاریکی شب برمی‌خیزند.(۲)

خانواده «حاج آخوند ملاعباس تربتی» از عالمان عامل، درباره نورانی شدن پیکر مقدس وی پیش از فوتش چنین می گویند:

بعد از نماز صبح رو به قبله خوابید و عبایش را روی چهره‌اش کشید. ناگهان مانند آفتابی که از روزنه‌ای بر جایی بتابد یا نورافکنی را متوجه جایی کنند، روی پیکرش از سر تا پا روشن شد و رنگ چهره‌اش که به سبب بیماری زرد گشته بود، شفاف گردید. چنان‌که زیر عبای نازک که بر رخ کشیده بود دیده می‌شد. آن‌گاه تکانی خورد و گفت:

سَلامٌ عَلَیْکُمَ یَا رَسُولَ اللهِ، شما به دیدن این بنده بی‌مقدار آمدید. پس از آن بر حضرت امیرمؤمنان علی (ع) و هر یک از ائمه تا امام دوازدهم سلام کرد و از آمدن آنها اظهار تشکر کرد. پس بر حضرت فاطمه (علیها السلام) سلام کرد. سپس بر حضرت زینب سلام کرد و بسیار گریست و گفت: «بی‌بی من برای شما خیلی گریه کرده‌ام» . پس بر مادر خودش سلام کرد و گفت: «مادر از تو ممنونم، به من شیر پاکی دادی» . این حالت تا دو ساعت طول کشید.

مرحوم راشد فرزند ایشان درباره پدید آمدن این حالت با اصرار

۱- میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۲۳۴.

۲- رساله لقاء الله، میرزا جواد ملکی تبریزی، ص ۱۰۰.

ص:۱۲۳

از پـدر می‌پرسـد. پـدر ابتـدا سـکوت می کنـد. این پرسـش با عبارت‌های گوناگون چنـدین بار دیگر تکرار می‌شود و پـدر سـکوت می کنـد. مرحوم راشـد می گویـد: بـار چهارم یا پنجم بود که پـدر گفت: «اذیتم نکن حسـینعلی» گفتم: «قصـد من این بود که چیزی بفهمم» . گفت: «من نمی‌توانم به تو بفهمانم. خودت برو بفهم» . راشـد می گویـد: «این حالت برای من، مادر، برادر، خواهر و عمویم همچنان مبهم باقی ماند» .(۱)

گرچه راهی است پر از بیم ز ما تا بر دوست رفتن آسان بود ار واقف منزل باشی(۲)

عـارف ربـانی آیت الله حـاجی میرزا جواد انصـاری همـدانی (رحمـهٔ الله) بارهـا از فرد بی‌سوادی یاد می کرد که شبی برای تهجـد بپا خواست و در حـال ادای نماز شب، نورهایی از برخی از خانه‌های همـدان و علاوه بر آن سـتونی از تابش نور را مشاهـده کرد که از زمین به آسـمان شهر سر برآورده‌اند. او مکاشفانه دریافت که اهل این خانه‌ها به نماز شب ایستاده‌اند و این ستون نورانی و درخشنده از نماز شب حضرت حجت در آن محل است.(۳)

شبی در خرقه رندآسا گذر کردم به میخانه ز عشرت می پرستان را منوّر بود کاشانه(۴)

اینکه تهجد، شب‌زنده‌داری و دعا از اسباب تحصیل دانش شمرده شده است، برای آن است که علم، نور است و با قلب نورانی شده از تهجد، تلاوت قرآن و نماز شب تناسب دارد. در روایت آمده است:

۱- فضیلت‌های فراموش شده، جلال رفیع، صص ۱۴۹ و ۱۵۰.

۲- حافظ.

۳- شمع سحر، ص ۹۱.

۴- سعدی.

ص:۱۲۴

اَلْعِلْمُ نُورٌ یَقْذِفُهُ اللهُ فِی قَلْبِ مَنْ یَشاءُ.(۱)

دانش نوری است که خداوند آن را در قلب هرکس بخواهد می‌افکند.

«قلب من یشاء» همان قلبی است که به نور ذکر و یاد خدا، تهجد و شب‌زنده‌داری و دعا انس گرفته و شایستگی فهم و درک مطالب حق را پیدا کرده است. وقتی انسان با چراغ حرکت کند، همه چیز برای او روشن خواهد شد. کسانی که اهل سحرخیزی و شب‌زنده‌داری‌اند، ره صد ساله را یک‌شبه طی می‌کنند.

مرحوم آخوند ملا حسین‌قلی همدانی می‌گوید: «کسانی که در مقامات دین به جایی رسیده‌اند، همه از شب‌خیزی‌ها بوده است و از غیر آنها دیده نشده است» .(۲)

مشایخ همه شب دعا خوانده‌اند سحرگاه سجاده افشانده‌اند (۳)

همچنین می‌گوید:

شیخ و پیشوای من در علوم حقه برایم حکایت کرد که هیچ‌کس از طالبان آخرت، به مقامی از مقامات دین نرسید، مگر آنان که اهل تهجد و شب‌زنده‌داری بود.(۴)

نیز گفته‌اند:

شما هیچ عارف و انسان بلند مرتبه‌ای را در این عالم نمی‌یابید که آنچه به دست آورده است، از دولت بیداری شب‌ها نبوده باشد؛

۱- مصباح الشریعهٔ، ص۱۶.

۲- اسرار الصلاهٔ، صص۴۶۲ و ۴۶۳.

۳- حافظ.

۴- اوصاف پارسایان، عبدالکریم سروش، صص۱۳۹ و ۱۴۰.

ص:۱۲۵

چه پارسایان مسلمان و چه غیر مسلمان. شب‌خیزی در همه ادیان جزء سنن پسندیده است.(۱)

حافظا در کنج فقر و خلوت شب‌های تار تا بود وِردت دعا و درس قرآن غم مخور(۲)

نورانی شدن خانه‌ها

اگر اعمال نیک و پسندیده خالص باشد، باطنش اثر روشنگری باطنی به‌جا می‌گذارد. اگر اعمال زشت و ناپسند باشد، اثر ظلمت و تاریکی به‌جا می‌گذارد و انسان در قیامت جز باطن اعمال خویش چیز دیگری نمی‌بیند. بهشت و حور، میوه بهشتی و. . . اثر تکوینی و عینی اعمال دنیای خود ماست. همان‌گونه که مار، عقرب و شعله‌های آتش دوزخ، زاییده گناهان و اعمال زشت ماست.

در قرآن کریم به این حقیقت به صورت واضح و روشن تصریح شده است:

یَوْمَ تَجِدُ کُلُّ نَفْسٍ ما عَمِلَتْ مِنْ خَیْرٍ مُحْضَراً (آل‌عمران: ۳۰)

روزی که هرکس، هر کار نیکی را که انجام داده است، حاضر می‌بیند.

از جمله کارهای پسندیده که باطن آن نور محض است، شب‌زنده‌داری است. آنان که اهل نماز شب‌اند، برای خودشان نور می‌آفرینند.

در روایتی امام صادق (ع) می‌فرماید:

اِنَّ الْبُیُوتَ الَّتی یُصَلَّی فِیها بِاللَّیْلِ یُضِیءُ نُورُها لِأَهْلِ السَّماءِ کَما یُضِیءُ

۱- میزان الحکمه، ج۵، ص ۴۱۹؛ اسرار الصلاة، ص۴۶۴.

۲- حافظ.

ص:۱۲۶

نُورُ الْکَوَاکِبِ لِأَهلِ الأَرْضِ.(۱)

خانه‌هایی که در آنها نماز شب خوانده می‌شود، برای اهل آسمان می‌درخشند؛ همان‌گونه که ستاره‌ها برای اهل زمین می‌درخشند.

همچنین می‌فرماید:

خانه‌هایی که در آن نماز شب به‌پا داشته و قرآن خوانده می‌شود، برای اهل آسمان نورافشانی می‌کنند؛ چنان‌که ستارگان برای اهل زمین.(۲)

عزت و شرافت

اعتماد به نفس گوهری است که انسان به وسیله آن بر هر مشکلی فائق می‌آید. در پرتو توجه به ذات حق و تکیه بر فیض همیشگی الهی و ارتباط مستحکم با خدا، به‌ویژه در سحرگاهان است که انسان خود را بی‌نیاز می‌بیند و عزت و شرافت خود را در راستای اعتماد به خدا حفظ می‌کند.

از پیامبر (ص) نقل شده است: «شرف مؤمن در شب‌زنده‌داری و عزت او در بی‌نیازی از مردم است» .(۳)

ضمانت روزی

سحرخیزان کسانی‌اند که خداوند روزی آنان را تضمین کرده است.

شخصی خدمت امام صادق (ع) مشرف شد و از فقر و تنگدستی شکایت کرد. امام (ع) به او فرمود: «نماز شب می‌خوانی؟» گفت: «بله» .

۱- من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۹؛ ثواب الاعمال، ص ۷۰.

۲- بحارالانوار، ج ۸۷، ص ۱۳۷.

۳- کافی، ج ۲، ص ۱۴۸.

ص:۱۲۷

امام صادق (ع) فرمود: «دروغ می گوید کسی که مدعی است نماز شب می‌خواند، ولی در روز گرسنه است؛ زیرا خداوند ضامن روزی نماز شب‌خوانان شده است» .(۱)امام صادق (ع) فرمود:

اِنَّ الرَّجُلَ لَیَکذِبُ الکَذِبَهَ فَیُحْرَمُ بِها صَلاهَٔ اللَّیْلِ فَإذَا حُرِمَ صَلاهَٔ اللَّیلِ حُرِمَ بِهَا الرِّزقَ.(۲)

گاهی شخصی دروغی می گوید و از نماز شب به علت آن محروم می‌شود. وقتی از نماز شب محروم شد، از روزی هم محروم می‌شود.

امام صادق (ع) در حدیثی دیگر می‌فرماید: «نماز شب، روزی را جلب می کند (باعث گسترش روزی است)» . (۳)

طول عمر

یکی از آثار دنیوی نماز شب، طولانی شدن عمر است. امام رضا (ع) می‌فرماید:

بر شما باد به نماز شب. هیچ بنده‌ای نیست که آخر شب بیدار شود و هشت رکعت نماز شب و دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر بخواند و در قنوت آن هفتاد بار استغفار کند، مگر اینکه خداوند او را از عذاب قبر و آتش پناه می‌دهد و عمر او را طولانی می کند و به زندگی او گشایشی می‌رساند.(۴)

۱- بحارالانوار، ج۸۷، ص۱۵.

۲- همان، ج۸، صص ۱۳۸ - ۱۴۲؛ وسائل الشیعه، ج۵، صص۳ -۵ - ۸.

۳- میزان الحکمهٔ، ج۵، ص۴۲۲.

۴- همان، ص۱۶۱.

ص:۱۲۸

رسول خدا (ص) می‌فرماید:

خدای متعال به دنیا دستور داد که هر کس بنده تو باشد، او را رنجور دار و آنکه تو را رها سازد، در خدمت او باش. هرگاه بنده‌ای در دل شب و دور از چشمان دیگران با خدای خود به مناجات بنشیند، حضرتش نور را در قلب او ماندگار سازد و چون یا رب گوید، از سوی خداوند خطاب رسد لبیک بنده من، هرچه خواهی طلب کن تا به تو بخشم و کارهایت را به من واگذار تا کفایت کنم. سپس به فرشتگان می‌فرماید: «ای فرشتگان من! بنده‌ام را بنگرید که در دل شب تیره با من به خلوت نشسته است درحالی‌که دیگران به بطالت سرگرم و به غفلت خوابند. ای فرشتگان من! گواه باشید که من از او درگذشتم» . (۱)

رفع مشکلات

تمامی پیشوایان دین و اولیای خدا هرگاه به مشکلی برمی‌خوردند، به نماز رو می‌آوردند. دو رکعت نماز می‌خواندند و از نماز برای حل مشکلات خود یاری می‌خواستند.

امام صادق (ع) می‌فرماید:

وقتی برای امیرمؤمنان (ع) مشکلی پیش می‌آمد، به نماز پناه می‌برد. ناراحتی خود را از طریق نماز جبران می‌کرد و آیه شریفه وَ اسْتَعِینُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلاةِ را می‌خواند.

در حدیث دیگر آمده است هنگامی که مشکلی برای اهل خانواده

۱- میزان الحکمهٔ، ج۵، ص۴۱۹.

ص:۱۲۹

پیش می‌آمد [برای رفع آن] رسول خدا (ص) می‌فرمود:

ای مردم هیچ‌کس از شما نیست مگر اینکه گرفتاری‌ها همچون کمربندی او را محاصره کرده است. پس زمانی‌که دو سوم از شب گذشت و یک سوم باقی ماند، مَلکی بر او وارد می‌شود و به او می گوید: «برخیز ذکر خدا بگو که صبح نزدیک است» . پس چنانچه او حرکت کرد و ذکر خدا را گفت، یک گره از گرفتاری‌هایش گشوده می‌شود و اگر او بلند شد و وضو ساخت و نماز شب خواند، همه گره‌های گرفتاری، از او گشوده می‌شود. پس صبح می کند درحالی که همچون مردمک چشم (روشن و پاکیزه) شده است.(۱)

آثار اخروی

آمرزش گناهان

کمترین تأثیر معنوی سحرخیزی، راز و نیاز، نماز شب، دعا، استغفار و تلاوت قرآن شبانه این است که خداوند تمامی گناهان انسان را می‌بخشد و انسان همانند روز تولد پاک می‌شود.

امام صادق (ع) از پدرشان از حضرت علی (ع) نقل می کند که حضرت فرمود:

. . . وَ مَنْ صَلَّی لَیلَةً تَامَّةً تالِیاً لِکتابِ الله عَزَّوَجَلَّ رَاکِعاً و سَاجِداً وَ ذاکِراً اُعِطیَ مِنَ الثَّوابِ مَا أدناهُ یَخرُجُ مِنَ الذُّنوبِ کَیومِ وَ لَدَتْهُ اُمُّه. . . .(۲)

هر کس یک شب تمام نماز بگزارد درحالی‌که قرآن تلاوت کند

۱- بحارالانوار، ج۸۲، ص۲۲۳.

۲- وسائل الشیعه، ج۶، صص ۱۳۹ و ۱۴۰

ص:۱۳۰

و در حال رکوع و سجود و یادآور یاد خدا باشد، به‌قدری به او اجر داده می‌شود که کمترین مقدارش آن است که گناهانش بریزد و پاک شود مانند روزی که از مادر متولد شده است.

روشنایی قبر

ممکن است انسان پس از مرگ بر اثر اعمال خود در تاریکی یا روشنایی قرار گیرد. اعمال نیک، قبر انسان را نورانی و اعمال بد قبر انسان را تاریک می‌کنند. از اموری که انسان را در شب اول قبر، در هاله‌ای از نور و بهجت قرار می‌دهد، سحرخیزی، تهجد و شب را به عبادت، نیایش، تضرع و زاری به درگاه حق سپری کردن است.

در روایتی از پیامبر (ص) نقل شده است که حضرت فرمود:

اَوْحی اللهُ اِلی مُوسی (ع) قُمْ فِی ظُلْمَةِ اللَّیْلِ اجْعَلْ قَبْرَکَ رَوضةً مِنْ رِیاضِ الجَّنَّهْ.(۱)

خداوند به موسی (ع) وحی فرمود که در تاریکی شب بلند شو و با سحرخیزی [و مناجات] قبر خود را باغی از باغ‌های بهشت قرارده.

گنج ازلی که هست زیر لب توست

در دوزخ حق نصیبه تو، تب توست

شمع شب گور و عشرت روز نشور

ای خواجه اگر تو طالبی در شب توست(۲)

پیامبر (ص) فرمود: «نماز شب چراغی است برای صاحبش در تاریکی قبر» .(۳)

۱- مستدرک الوسائل، ج۶، ص۳۳.

۲- خواجه عبدالله انصاری.

۳- بحارالانوار، ج۸۷، ص۱۴۳.

ص:۱۳۱

«جابر بن اسماعیل» از امام صادق (ع) از پدر بزرگوارش علی (ع) نقل می کند که فرمود:

. . . هر فردی که یک هفتم شب را نماز بخواند، با چهره نورانی چون ماه شب چهارده از قبر خود خارج می‌شود تا از صراط با جماعتی که در امان‌اند عبور کند. . . .(۱)

سرنوشت ابدی انسان، در دنیا رقم می‌خورد؛ یعنی هر آنچه در سرای واپسین درو می کند، محصول بذری است که در دنیا کاشته است. کسانی که با نور تهجد و شب‌زنده‌داری و با تضرع و زاری، خود را به دریای بیکران توحید و قرب حق وصل می کنند، به منبع نور چنگ می‌زنند و نور معنوی کسب می کنند، اشک پشیمانی و ترس از عقاب خدا و نیز اشک شوق به حق در نیمه شب می‌ریزند. در روزی که چشم‌های لذت‌طلبان اشک‌ریزان است، در امان الهی خوشحال و مسرور زندگی می کنند.

کُلُّ عَیْنٍ باکِیَةٌ یَومَ الْقِیامَةِ اِلّا ثَلاثَهُ اَعْینٍ. عَیْنٌ غَضَّت عَنْ مَحارِمِ اللهِ وَ عَیْنٌ سَهِرَتْ فِی طاعَةِ الله وَ عَیْنٌ بَکَتْ فِی جَوْفِ اللَّیلِ مِنْ خَشْیَةِ الله.(۲)

در روز قیامت تمام چشم‌ها گریان است مگر سه چشم: چشمی که از محرمات الهی خود را پوشانده است و چشمی که در طاعت خدا بیدار بوده است و چشمی که در دل شب از خوف الهی گریه کرده است.

۱- ثواب الاعمال، صص ۱۰۱ و ۱۰۲.

۲- بحارالانوار، ج ۹۰، ص ۳۳۳.

ص:۱۳۲

زینت آخرت

خداونـد در قرآن، مال، فرزند، زن و. . . را زینت دنیا معرفی می‌کند. اما زینت آخرت، عمل صالح است که مصداق آن نماز شب و خـدمات دیگر است. امـام صـادق (ع) می‌فرمایـد: «خداونـد متعـال ثروت و فرزنـدان را زینت دنیا داشـته است، ولی خوانـدن هشـت رکعت نماز در آخر شب، زینت آخرت است» .(۱)

بهشت پاداش سحرخیزان

نعمت‌هایی که خداوند در سـرای آخرت به انسان‌ها ارزانی می‌دارد در مقابل شایسـتگی‌هایی است که فرد با عبادات، خدمت‌رسانی به مردم و با سحرخیزی و بیداری در شب آن را کسب می‌کند. امام علی (ع) می‌فرماید:

هنگامی که بنده‌ای نماز شب به‌جا آورد و شب خویش را با تهجد سپری کند، خداوند خطاب به فرشتگان می‌فرماید:

«یَا مَلائِکَتِی اُنظُروا اِلی عَبْدی اَحْیا لَیْلَهُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِی اَسْکِنُوهُ الفِرْدَوْسَ وَ لَهُ فِیها مِائَهُ اَلْفِ مَدِینَهٍ فِی کُلِّ مَدینَهٍ جَمیعُ مَا تَشْتَهِی الأَنْفُسُ وَ تَلَذُّالْأَعْیُنُ وَ لَمْ یَخْطُر عَلی بالٍ سِوَی ما اَعدَدْتُ لَهُ مِن الْکَرامَهِ وَ المَزیدِ وَ القُربَهِ»(۲)؛ «ای ملائکه من! نگاه کنید به بنده من که شب را به تهجد برای رضایتم زنده می‌دارد. او را وارد بهشت کنید که صد هزار شـهر در آن بهشت برای اوست و در هر شـهری آنچه که جان‌ها به آن اشتها دارد و چشم‌ها از آن لذت می‌برند وجود دارد. نعمت‌هایی

۱- بحارالانوار، ج۸۳، ص۱۲۶؛ ثواب الاعمال، ص۶۹.

۲- وسائل الشیعه، ج۶، صص۱۳۹ و ۱۴۰.

ص:۱۳۳

که به فکر و قلب کسی خطور نکرده است. این همه غیر از پاداش‌هایی است که نزد خود برایش مهیّا کرده‌ام که کرامت‌های بی‌شمار، نعمت‌های بسیار و قرب و نزدیکی به خودم» .

امام حسین (ع) از رسول خدا (ص) نقل می کند: «آن که عمرش را با شب‌خیزی و بندگی خداوند به پایان رساند، اهل بهشت خواهد بود» .(۱)

رسول خدا (ص) می‌فرماید:

در روز واپسین بعد از آنکه پروردگار همه انسان‌ها را گردهم آورد، ندایی به گوش می‌رسد که می گوید: «آنان که در دل شب از بستر خوابشان کناره گرفتند، خدا را خواندند و از خشم او در هراس بودند، گام پیش نهند. سپس گروهی قدم بر می‌دارند و پیش از دیگران به مقام خویش وارد می‌شوند. پس از آن به حساب مردم رسیدگی می‌شود» .(۲)

در روایتی پیامبر اکرم (ص) آثار زیادی را برای نماز شب بیان می کند. حضرت در این روایت می‌فرماید:

نماز شب سبب خشنودی خدا، محبت ملائکه، سنت انبیا، نور معرفت، اصل ایمان، آسایش به نهایت، ناراحتی شیطان، سلاح علیه دشمنان، اجابت دعا، قبولی اعمال، برکت روزی، شفاعت بین صاحبش و ملك‌الموت، بستری مناسب برای هنگام ورود به قبر، چراغ روشنی‌بخش قبر، پاسخ نکیر و منکر، مونس انسان

۱- سازندگی‌های اخلاقی امام حسین ع ، ص ۱۴۶.

۲- ارشاد القلوب، ج۲، صص ۳و ۴.

ص:۱۳۴

در قبر، امان‌نامه قیامت، سایبانی محافظ بر سر او در قیامت، تاجی بر سر و پوششی در تن در قیامت، نوری که بین او و آتش فاصله ایجاد می‌کند، حجت مؤمن در پیشگاه پروردگار، سنگین‌کننده میزان، مجوز عبور از پل صراط و کلید ورود به بهشت است.(۱)

۱- بحارالانوار، ج۸۷، ص۱۴۶.

ص:۱۳۵

فصل هفتم: عوامل سلب توفیق سحرخیزی

اشاره

ص:۱۳۶

ص:۱۳۷

محرومیت از نماز شب

بدون شک ارتباط با خداوند در سحر، در هیچ وقت از ساعات دیگر شبانه روز حاصل نمی‌شود. آن برکات رحمانی که به انسان‌های سحرخیز داده می‌شود، به کسانی که در اوقات دیگر به انجام دادن نوافل، مستحبات، دعا و عبادت می‌پردازند، عطا نمی‌شود. ازاین‌رو بی‌تردید محروم بودن از ارتباط با خدا در دل شب و حاضر نبودن در جمع اقامه‌کنندگان نماز شب، محرومیت بسیار بزرگ و سلب توفیق به شمار می‌آید. امام صادق (ع) می‌فرماید:

لاتَدَعْ قِیامَ اللَّیلِ فَاِنَّ المَغْبُونَ مَنْ حُرِمَ قِیامُ اللَّیْلِ.(۱)

شب‌زنده‌داری (نماز شب) را ترک نکن. همانا ضرردیده کسی است که از به پاخاستن در شب (نماز شب) محروم شود.

با وجود اینکه انس و ارتباط انسان با خداوند مطابق با فطرت و طبیعت اوست و محبت الهی در عمق جان انسان ریشه دارد، ولی بیشتر بندگان خدا، از این سفره گسترده الهی محروم‌اند و حتی برخی تا پایان

۱- بحارالانوار، ج۸۴، ص۱۴۶.

ص:۱۳۸

عمر هم موفق به شب‌زنده‌داری، تهجد، دعا و تلاوت قرآن، به ویژه نماز شب نمی‌شوند. افراد بسیاری مایل‌اند که سحر برخیزند و نماز شب بخوانند، اما توفیق پیدا نمی‌کنند.

عوامل محرومیت از سحرخیزی

اشاره

بی‌تردید محروم ماندن از سحرخیزی و توفیق عبادت بر اثر علل و عواملی است که ریشه در رفتار خود انسان دارد. در این بخش به پاره‌ای از آنها می‌پردازیم.

گناه و معصیت

نافرمانی از اوامر و نواهی پروردگار، با سلب توفیق از عبادت و شب‌زنده‌داری پیوند ناگسستنی دارد. مهم‌ترین اثر گناه، محروم شدن از منبع فیض و کمال مطلق است. همان‌گونه که نور و ظلمت در یک‌جا جمع نمی‌شوند، ارتکاب گناه و شب‌زنده‌داری با یکدیگر سازگار نیستند.

کسی که در طول روز، چشم، گوش و زبانش به گناه آلوده است، قطعاً نمی‌تواند از برکات سحر و نماز شب بهره‌مند شود. البته این بدان معنا نیست که هرکس توفیق سحرخیزی ندارد، اهل گناه است. برخی بی‌توفیقی‌ها ممکن است به عوامل دیگری بستگی داشته باشد که در آینده بدان می‌پردازیم. ازاین‌رو می‌توان گفت گناه کردن یکی از عوامل سلب توفیق است که در روایات فراوانی نیز بدان اشاره شده است. در روایتی چنین می‌خوانیم:

اِنَّ الرَّجُلَ یُذْنِبُ الذَّنْبَ فَیُحْرَمُ صَلاةَ اللَّیلِ وَ اِنَّ الْعَمَلَ السَّیِّئَ اَسْرَعُ فِی

ص:۱۳۹

صَاحِبِهِ مِنَ السِّكِّينِ فِي اللَّحْمِ.(۱)

شخص گناه می‌کند در نتیجه از نماز شب محروم می‌شود. همانا اثر گناه در گناهکار از اثر کارد در گوشت سریع‌تر است.

حتی ممکن است گناهی که به نظر ما خیلی کوچک است، باعث محروم شدن از فیض عظیم شب‌زنده‌داری و نماز شب شود.

در روایت دیگر می‌خوانیم که شخصی نزد امیرمؤمنان (ع) آمد و عرض کرد: «من از نماز شب محروم می‌شوم و توفیق آن را پیدا نمی‌کنم» . امام (ع) فرمود: «

قَدْ قَيَّدَتْكَ ذُنُوبُكَ »(۲)؛ «گناهانت تو را از نماز شب محروم کرده است» .

گناه و معصیتی که باعث جاماندن انسان از قافله سحرخیزان است، لزوماً گناه کبیره یا نخواندن نماز یا ترک واجبات و انجام محرمات نیست. گناهی که باعث این محرومیت می‌شود، مفهوم عامی دارد و همه گناهان کبیره و صغیره، حتی برخی مکروهات، ترک اولی و رفتار ناشایست را نیز شامل می‌شود. با توجه به درجه معرفت، موقعیت افراد و موضوع گناه، درجه مانع بودن آن متفاوت است؛ به‌ویژه افرادی که با مردم در ارتباطاند ممکن است یک نگاه تحقیرآمیز به بنده‌ای از بندگان خدا، موجب محروم شدن از شب‌زنده‌داری شود.

عجب و خودبزرگ‌بینی

برای کسب توفیق سحرخیزی، نماز شب و راز و نیاز شبانه به درگاه

۱- بحارالانوار، ج۷۳، ص ۲۳۰؛ وسائل الشیعه، ج۱۵، ص۳۰۲؛ میزان الحکمه، ج۵، ص۱۰۴۶۷؛ غرر الحکم، ص ۴۲۰.

۲- بحارالانوار، ج ۸۰، ص۱۲۷؛ میزان الحکمهٔ، ج۵، صص ۴۲۱ و۴۲۲.

ص:۱۴۰

حق تعالی، بایـد از رذایل اخلاقی به ویژه تکبر، عجب، ریا و. . . بپرهیزیم و مانع فیض و رحمت حق در دل شب را برداریم. تا مرض عجب، خودبینی، تکبر در درون ما جا دارد، عبادت و شب‌زنـده‌داری، کارهای نیک و عمل صالـح بر ما مؤثر نخواهـد بود؛ زیرا اگر اخلاق رذیله، عادت و ملکه انسان شوند، علاج آن بسیار مشکل است.

بنـابراین بایـد سـعی کنیم رذایـل اخلاـقی، ماننـد عجب، تکبر، خودبینی، حسـد و کینه‌توزی را از خود دور کنیم تـا توفیق باریابی به پیشگاه حضرت حق‌تعالی در لحظه‌های ویژه را داشته باشیم.

کسی که به‌سبب اعمال خویش، از خود راضی است و می‌پندارد هیچ نقص و کاستی در انجام‌دادن وظایف و تکالیف الهی ندارد و درجـات کمـال و فضـیلت را پیموده است، از فیض شب‌زنـده‌داری محروم می‌مانـد؛ زیرا خودپسـندی انسان را از خـدا دور می‌کنـد. کسـی که هیچ‌وقت توفیق شب‌زنده‌داری پیدا نکرده است، اما به نفس خود بدبین است، از کسـی که شب را به عبادت بگذراند، اما در دام خودپسندی گرفتار باشد، به مراتب بهتر و امید به نجات او بیشتر است.

در فرهنـگ اسـلامی و روایـات دینی، از نکـوهش خودپسـندی و عـوارض آن، از جملـه محرومیت از شب‌زنـده‌داری، بسـیار سـخن گفته‌اند. در حدیث قدسی آمده است:

اِنَّ مِنْ عِبادِیَ المُؤْمِنین لَمَنْ یَسأَلُنی الشَّیءَ مِنْ طاعَتِی فَأَصْرِفُهُ عَنْه مَخافَةَ الِاعْجابِ.(۱)

برخی از بندگان مؤمنم کسانی‌اند که از من چیزی از عباداتم را

۱- بحارالانوار، ج۶۹، ص۳۲۲.

ص:۱۴۱

طلب می‌کنند، اما من توفیق عبادت را به او نمی‌دهم به سبب ترس از خودبینی و عجب.

در روایت دیگر چنین آمده است:

شخصی از بنی‌اسرائیل به هنگام شب خوابید به‌گونه‌ای که موفق به نماز شب نشد. هنگامی که بیدار شد خود را ملامت کرد و در خطاب به نفس خویش گفت: «این محرومیت از نماز شب به سبب کوتاهی تو بوده است» . خداوند به موسی (ع) وحی کرد که به این بنده من بگو به سبب سرزنشی که به خودت کردی، ثواب صد سال [کار خیر یا نماز شب] را برای تو قرار دادم.(۱)

ازاین‌رو گاهی انسان خود را برای بیداری سحر مهیّا می‌سازد، ولی باز خواب می‌ماند. در واقع، این لطفی از جانب پروردگار نسبت به بنده است؛ چون به این وسیله او را از رذیله عجب باز می‌دارد و چه بسا خداوند برای تأسف شدید او به سبب از دست رفتن تهجد و شب‌زنده‌داری، اجر بیشتری به او عنایت کند.

در روایت دیگر آمده است: «گاهی فردی مرتکب گناه می‌شود خداوند او را از نماز شب محروم می‌سازد تا به خود آید و از گناه دوری گزیند» .(۲)

ترجیح خواهش‌های مادی بر معنوی

بهره‌وری انسان از مواهب الهی و لذت‌های مادی در حد مورد نیاز و حفظ سلامت، پسندیده و مطلوب است، اما دل‌باختگی به دنیا و

۱- ارشاد القلوب، ج۱، ص۹۸.

۲- بحارالانوار، ج۷۰، ص ۳۳۰.

ص:۱۴۲

لذت‌های آن در حد افراط و دلبستگی به خوشی، راحتی، خواب و غذاهای مورد خواهش نفس و. . . از عوامل بسیار مهم در سلب توفیق و محرومیت از سحرخیزی و شب‌زنده‌داری است. وقتی انسان به راحت‌طلبی و خوش‌گذرانی دل بپردازد، بدون شک لذت‌های معنوی، مثل تهجد، نیایش و شب‌زنده‌داری را از دست خواهد داد. کسی که به خواب، تفریح‌های تا نیمه شب، استراحت و خوش‌گذرانی و شب‌نشینی وابسته است، نمی‌تواند سیر و سلوک معنوی در دل شب داشته باشد؛ زیرا ساختار روحی روانی انسان به گونه‌ای تنظیم شده است که افراط در شهوت‌های نفسانی، با کمالات معنوی و ارتقای درجات معنوی سازگار نیست. قرآن کریم بهشت را جایگاه کسانی می‌داند که از هواهای نفسانی دوری کنند و در سر هوای پروردگار داشته باشند.

(وَ أَمَّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوى * فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوى) (نازعات: ۴۰ و ۴۱)

و آن کس که از مقام پروردگارش ترسان باشد و نفس را از هوا باز دارد به یقین بهشت جایگاه اوست.

خوشی‌های کاذب

شب‌نشینی‌های طولانی و بی‌حاصل، سرگرم شدن به برخی برنامه‌های لغو و بیهوده، حضور در مجالسی که به غیبت و تهمت می‌انجامد یا آبروی افراد محترم تهدید می‌شود، مجالسی است که شیطان به طولانی شدن آن بسیار کمک می‌کند و متأسفانه مانع پیمودن راهی است که با سرشت آدمی سازگار است و موجب سلب توفیق، به‌ویژه سحرخیزی و

ص:۱۴۳

شب‌زنده‌داری از انسان می‌کند.

گر مسلمانی به این است که حافظ دارد وای اگر از پس امروز بود فردایی(۱)

پرخوری

انباشتن معده از غذاهای گوناگون و سنگین کردن آن، باعث رکود فکر و اندیشه، خواب آلودگی جسم و بازماندن از هرکار نیک و مطلوبی می‌شود و توفیق سحرخیزی و نماز شب را از انسان می‌گیرد.

از پیامبر (ص) روایت شده است که فرمود:

«لایَدْخُلُ مَلَكُوتُ السَّمَواتِ قَلْبَ مَنْ مَلَأَ بَطْنُه»(۲)؛ «ملکوت آسمان به دل آن کس که شکمش پر است راه ندارد» .

امام صادق (ع) می‌فرماید:

لَيْسَ شَيءٌ أضَرَّ لِقَلْبِ المُؤْمنِ مِنْ كَثْرَةِ الْأَكْلِ وَ هِيَ مُورِثَةٌ شَيْئَيْنِ قَسْوَةَ القَلْبِ وَ هَيَجانَ الشَّهْوَةُ. (۳)

برای قلب مؤمن چیزی زیان‌بارتر از پرخوری نیست. پرخوری دوچیز را به ارث می‌گذارد: سنگ‌دلی و هیجان شهوت.

از لقمان حکیم نقل شده است که به پسر خود گفت:

يَا بُنَيَّ اذا اِمْتَلَأَتِ المَعْدَةُ نَامَتِ الْفِكْرَةُ وَ خَرَستِ الحِكْمَةُ وَ قَعَدتِ الأَعْضاءُ عَنِ الْعِبادَةِ.(۴)

پسرم هرگاه معده انسان پُر شود، فکر و اندیشه او به خواب

۱- حافظ.

۲- محجة البيضاء، ج۵، ص۱۴۶.

۳- مصباح الشریعة، ص۷۷.

۴- جامع السعادات، ج۲، ص۵.

ص:۱۴۴

می‌رود و زبان از بیان حکمت باز می‌ماند و بدن از عبادت ناتوان می‌شود.

ناآگاهی از برکات سحر

از عوامل سلب توفیق و محرومیت از شب‌زنده‌داری، بی‌اطلاعی انسان از مقام و منزلت سحر و سحرخیزان است. بی‌خبری از برکت، لطف و رحمتی که خداوند در نیمه‌های شب به بندگانش ارزانی می‌دارد، از مهم‌ترین اسباب بی‌توجهی به سحرخیزی است.

ناآگاهی عموم مردم، مهم‌ترین و گسترده‌ترین علت محرومیت به‌شمار می‌آید؛ زیرا بسیاری از مردم می‌خواهند با خداوند ارتباط ویژه داشته باشند؛ کسانی که اهل گناه نیستند و به برنامه‌های دینی خود عمل می‌کنند، در واقع برای ناآگاهی از فضیلت شب‌زنده‌داری، از برکات آن محروم‌اند. اگر به عظمت شب‌زنده‌داری و برکات ویژه دنیوی و اخروی عبادت‌ها، دعا و استغفار نیمه شب پی ببرند، بدون تردید مشتاقانه به سحرخیزان می‌پیوندند. از این‌رو، بر عالمان واجب است تا بندگان خدا را با فضایل و برکات سحرخیزی آشنا سازند.

اگر پیام‌رسانان دین به تفسیر آیات قرآن و روایات ائمه معصوم (علیهم السلام) در زمینه سحرخیزی، شب‌زنده‌داری، تهجد، مقام و موقعیت سحر و وعده‌های دنیوی و اخروی ویژه شب زنده‌داران بپردازند و مردم را به این منبع معرفت راهنمایی کنند، تأثیر آن بر جوامع دینی بسیار سازنده خواهد بود. در این راستا روحانیون محترم حج و زیارت وظیفه بیشتری نسبت به ارشاد و راهنمایی مردم در سفرهای معنوی دارند. سفری که همه گونه امکانات برای آگاهی‌بخشی به زائران در آن فراهم است.

ص:۱۴۵

حاجیان بر سبد سوغات سفر حج و زیارت، یادگار ماندگار سحرخیزی و عبادات و مناجات شبانه نماز شب را بیفزایند که مهم‌ترین و ارزنده‌ترین هدیه سفر خواهد بود.

معذوران و پاداش سحرخیزی

کسانی که در طول سال، به سحرخیزی و نماز شب اهتمام دارند و بر این نیت همواره پابرجا و استوارند، اگر به واسطه عذری، گاهی از سحرخیزی بازمانند، ولی نیت انجام دادن آن را دارند، به آنان پاداش سحرخیزی و شب‌زنده‌داری و نماز شب داده خواهد شد.

پیامبر (ص) فرمود:

مَا مِنْ عَبْدٍ یُحَدِّثُ نَفْسَه بِقیامِ ساعَةٍ مِنَ اللَّیلِ فَیَنامُ عَنها اِلّا کانَ نَومُهُ صَدَقَةً تَصَدَّقَ اللهُ بِها عَلَیْهِ وَ کَتَبَ لَهُ اَجْرَ مَا نَوَی.(۱)

اگر کسی پیش خود قصد کند که لحظه‌ای از شب را برخیزد، ولی ناخواسته به خواب رود، خداوند نیتش را می‌پذیرد و پاداش عملی را که قصد کرده بود، برایش می‌نویسد.

نتیجه‌گیری

اشاره

نیت و عمل خالص در سفر حج و زیارت، آن را از سایر سفرها ممتاز می‌سازد. از هنگامی که حاجی برای سفر گام برمی‌دارد تا آن زمانی که مهمان رسمی پروردگار می‌شود، به تناسب اخلاص و معرفتش، از سفره گسترده معنویت بهره می‌برد و هر قدر ذکر، یاد خدا و اعمال عبادی انجام دهد، بهره‌مندتر خواهد بود. کسانی که به موقعیت زمانی و

۱- میزان الحکمة، ج۵، ص۴۲۳.

ص:۱۴۶

مکانی ویژه حج و عمره توجه دارند، وقت‌شناس‌اند و به صید لحظه‌های حساس شبانه‌روز می‌پردازند. سحرخیزی و شب‌زنده‌داری که شیوه انبیا و اولیای خداست را از یاد نمی‌برند. سعی می‌کنند وقتی دیگران در بستر خواب آرمیده‌اند، از نسیم ملکوتی سحر استفاده کنند و سحرگاهان را به نماز شب، تلاوت قرآن، تهجد، استغفار، ذکر، دعا و... سپری کنند و از مهمانی الهی بهره بیشتری ببرند. حاجی پرواز واقعی به سوی ملکوت را در سحر تجربه می‌کند؛ لحظه‌های عطرآگین بهشتی که انسان را بدون مانع بالا می‌برد و یک‌شبه، ره صد ساله را طی می‌کند.

ص:۱۴۷

کتابنامه

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. آموزش عقاید، محمدتقی مصباح یزدی، چاپ هشتم، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۱ه. ش.

۲. آداب الصلاهٔ، روح الله موسوی (امام خمینی) ، به کوشش سید احمد فهری، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۳ه. ش.

۳. ارشاد القلوب، حسین محمد دیلمی، قم، شریف رضی، ۱۴۰۹ه. ق.

۴. اصول کافی، ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی، تصحیح علی‌اکبر غفاری، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، آخوندی، ۱۳۶۵ه. ش.

۵. الاقبال بالأعمال، علی بن موسی بن طاووس، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ه. ق.

۶. امالی مفید، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید) ، تحقیق: حسین استادولی و علی‌اکبر غفاری، چاپ دهم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۵ه. ش.

۷. امالی، شیخ صدوق، کتابخانه اسلامی، ۱۳۶۳ه. ش.

۸. بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، بیروت، مؤسسهٔ الوفاء.

ص:۱۴۸

۹. تحریر الوسیله، روح الله خمینی (امام خمینی) ، اسماعیلیان.

۱۰. تحف العقول عن آل الرسول (ص) ، حسن بن علی ابن شعبه حرانی، قم، مؤسسه انتشارات اسلامی، ۱۴۰۴ه. ق.

۱۱. تذکرهٔ الفقهاء، حسن بن یوسف حلی (علامه حلی) ، تبریز، مکتبهٔ المرتضویهٔ لاحیاء.

۱۲. تفسیر صافی، ملا محسن فیض کاشانی، قم، دارالمرتضی للنشر، ۱۳۹۹ه. ق.

۱۳. تفسیر عیاشی، محمد بن مسعود عیاشی، تهران، چاپخانه علمیه، ۱۳۸۰ه. ق.

۱۴. تفسیر قرطبی، محمدبن احمد انصاری، قرطبی، چاپ داراحیاء التراث العربی.

۱۵. تفسیر قمی، علی بن ابراهیم بن هاشم قمی، قم، مؤسسه دارالکتب، ۱۴۰۴ه. ق.

۱۶. تفسیر نمونه، جمعی از نویسندگان، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۴ه. ش.

۱۷. تهذیب الاحکام، محمدبن حسن طوسی (شیخ طوسی) ، چاپ دارالکتب الاسلامیه.

۱۸. ثواب الاعمال، شیخ صدوق، قم، شریف رضی، ۱۳۶۴ه. ش.

۱۹. جامع السعادات، ملامهدی نراقی، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ه. ق.

۲۰. الجامع الصغیر، جلال الدین سیوطی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۱ه. ق.

۲۱. جمال الاسبوع، سید بن طاووس، قم، رضی.

۲۲. جواهر الکلام، محمدحسن نجفی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ه. ش.

ص:۱۴۹

۲۳. حاشیه، ابن عابدین، دار احیاء التراث العربی.

۲۴. حکمت عبادت، عبدالله جوادی آملی، قم، نشر اسراء، ۱۳۷۸ه. ش.

۲۵. داستان‌های شیرین از نماز شب، سیدعبدالله حسینی، چاپ اول، قم، انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹ه. ش.

۲۶. الدروس الشرعیه، شمس الدین محمد بن مکی عاملی (شهید اول) ، قم، مؤسسهٔ النشر الاسلامی، ۱۴۱۴ه. ق.

۲۷. دیوان حافظ، شمس الدین حافظ شیرازی، به کوشش: محمد قزوینی و قاسم غنی، چاپ سوم، تهران، نشر مهرداد، ۱۳۸۶ه. ق.

۲۸. رساله لقاء الله، میرزا جواد آقای ملکی تبریزی، مقدمه سید احمد فهری، تهران، نشر نهضت زنان مسلمان، ۱۳۶۰ه. ش.

۲۹. السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، محمدبن ادریس حلی، قم، مؤسسهٔ النشر الاسلامی، ۱۴۱۰ه. ق.

۳۰. سفینهٔ البحار، شیخ عباس قمی، چاپ اول، مشهد، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، ۱۴۱۶ه. ق.

۳۱. سنن ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی، دار احیاء التراث.

۳۲. سنن ترمذی، محمد بن عیسی ترمذی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۳ه. ق.

۳۳. سنن نسائی، احمد بن شعیب نسائی، چاپ اول، دارالفکر، ۱۳۴۸.

۳۴. سیمای فرزانگان، رضا مختاری، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.

۳۵. شب مردان خدا، سیدمحمد ضیاء آبادی، چاپ دوم، تهران، واحد تحقیقات بنیاد بعثت، ۱۳۶۷ه. ش.

۳۶. شرح اسماء الحسنی، ملا هادی سبزواری، تحقیق نجف‌قلی حبیبی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ه. ق.

ص: ۱۵۰

۳۷. عدهٔ الداعی و نجاح الساعی، احمد بن فهدحلی، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۴۰۷ه. ق.

۳۸. علل الشرایع، شیخ صدوق، قم، مکتبهٔ الداوری، بی‌تا.

۳۹. العین، خلیل بن احمد فراهیدی، چاپ اسوه.

۴۰. غرر الحکم و درر الکلم، عبدالواحد بن محمد آمدی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ه. ق.

۴۱. فتح الباری، شرح صحیح بخاری، ابن حجر عسقلانی، بیروت، دارالمعرفهٔ للطباعهٔ، بی‌تا.

۴۲. فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، سید جعفر سجادی.

۴۳. فرهنگ معین، محمدحسین معین، چاپ دهم، چاپخانه پورتهران، ۱۳۷۵ه. ش.

۴۴. فضیلت‌های فراموش شده، جلال رفیع، مؤسسه اطلاعات.

۴۵. قصص العلماء، محمدسلیمانی تنکابنی، علمیه اسلامیه، بی‌تا.

۴۶. قصه‌های نماز، عباس عزیزی، چاپ سوم، قم، انتشارات معصومین، ۱۳۸۲ه. ش.

۴۷. کشف الغطاء، شیخ جعفر کاشف الغطا، چاپ انتشارات مهدوی.

۴۸. کشف الغمه، علی بن عیسی اربلی، تبریز، مکتبهٔ بنی‌هاشم، ۱۳۸۱ه. ق

۴۹. کلیات شمس تبریزی، مولوی، تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۵۲ه. ش.

۵۰. کنز العرفان، مقداد بن عبدالله سیوری (فاضل مقداد) ، مکتبهٔ رضویه.

۵۱. کنز العمال، علی بن حسام الدین متقی، بیروت، مؤسسهٔ الرساله، بی‌تا.

۵۲. گلستان سعدی، مصلح الدین سعدی شیرازی، تصحیح غلامحسین یوسفی، چاپ اول، تهران، انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۸ه. ش.

ص:۱۵۱

۵۳. مجمع البحرین، فخر الدین طریحی، تهران، مکتبهٔ المرتضویه، ۱۳۶۵ه. ش.

۵۴. مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت، ابن حجر هیثمی، دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۸ه. ق.

۵۵. المجموع، نووی، دارالفکر.

۵۶. محجهٔ البیضاء، مولی محسن فیض کاشانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.

۵۷. مستدرک الوسائل، حسین بن محمدتقی نوری، قم، مؤسسهٔ آل البیت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ه. ق.

۵۸. مشارق الشموس، آقا حسین بن محمد خوانساری (محقق خوانساری) ، چاپ مؤسسه آل البیت.

۵۹. مصباح المتهجد، محمدحسن طوسی (شیخ طوسی) ، بیروت، موسسه فقه الشیعه، ۱۴۱۱ه. ق.

۶۰. المعجم الکبیر، سلیمان بن احمدبن ایوب اللخمی، قاهره، مکتبهٔ ابن تیمیه.

۶۱. معراج السعادهٔ، ملا احمد نراقی، انتشارات رشید.

۶۲. مغنی المحتاج، محمد شربینی، داراحیاء التراث العربی.

۶۳. مفاتیح الجنان، شیخ عباس قمی.

۶۴. مفردات، حسین بن محمد (راغب اصفهانی) تهران، مکتبهٔ مرتضویه.

۶۵. المقنعهٔ، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید) ، مؤسسه انتشارات جامعه مدرسین.

۶۶. من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ه. ق.

۶۷. مناسک حج، محشا.

۶۸. میزان الحکمهٔ، محمد محمدی ری‌شهری، چاپ اول، دارالحدیث، ۱۳۱۶ه. ق.

ص:۱۵۲

۶۹. المیزان، محمدحسین طباطبایی، ترجمه: سیدمحمد باقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی.

۷۰. النهایهٔ، محمد بن الحسن طوسی (شیخ طوسی) ، دارالکتب العربیه.

۷۱. نهج الفصاحه، ترجمه ابوالقاسم پاینده، اصفهان، خاتم الانبیاء، ۱۳۸۵.

۷۲. نیل الاوطار، شوکانی، مکتبهٔ دارالتراث.

۷۳. وافی، ملامحسن فیض کاشانی، قم، مکتبهٔ المرعشی النجفی، ۱۴۰۴ه. ق.

۷۴. وسائل الشیعه الی تحصیل الشریعهٔ، محمد بن الحسن حرّ عاملی، تصحیح و تحقیق: عبدالرحیم ربانی شیرازی، آل البیت.

۷۵. الهدایهٔ، شیخ صدوق، قم، مؤسسهٔ امام الهادی (ع) ، ۱۴۱۸ه. ق.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم

جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : -۰۶۲۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۱۸۰-۰۱IR۹۰ ۵۳-۰۶۰۹به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».



قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹